

KUTATÁS AZ ÓZDI RÉGIÓ CIGÁNY NÉPESSÉGE KÖRÉBEN

Tartalom

Bevezetés	oldal
1. A kutatás előzményei	2.
2. A kutatás céljai	2.
3. Módszer és korcsoportok kiválasztása	4.
4. A régió népességére vonatkozó becslések	5.
Társadalmi, gazdasági összefüggések	
1. Képzettség	6.
2. A háztartások mérete, gyermeknevelési terhek	13.
3. Gazdasági aktivitás	18.
4. A képzettséget, valamint a gazdasági aktivitást meghatározó fő tényezők összefoglalása	28.
Teljesítménymotivációs összefüggések	31.
A háztartások gazdasági jellemzői	42.
Gazdasági aktivitással, képzéssel összefüggő értékek	46.
Elkülönülés, csoportközi feszültségek	52.
Összefoglaló következtetések, javaslatok	
1. Iskolarendszerű képzés	64.
2. Foglalkoztatáspolitikai	67.
3. Kisebbségi, helyi politika	68.
Mellékletek	
1. A háztartási bevételek becslése	70.
2. A régió népességére vonatkozó becslések táblázatai	74.

---

projektvezetés, módszertan, tanulmány - Babusik Ferenc
 adatfelvétel koordináció - Jáger Zoltán
 kérdezők - Cseke Tímea, Csertő Ákos, Dobos Attila,
 Gergelyffy György, Lukács Emese, Patócs
 Gabtiella, Szávai Márton, Thomázi Gabi,
 Thomázi Tímea, Turáni József

*A kutatás a **Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány** támogatásával készült.*

Bevezetés

1. A kutatás előzményei

A kutatás közvetlen előzménye, egyúttal inspirálója az a tanulmánykötet¹, amely az ózdi régió gazdasági, társadalmi, demográfiai jellemzőinek leírásán túl erőteljesen hívta fel a figyelmet a helyi cigány lakosság rendkívül súlyos helyzetére, illetve e helyzet várható regionális foglalkoztatási, demográfiai és szociális következményeire.

1998 elején készült el az a koncepció, amely három fő kutatási területet jelölt ki: az ózdi régió cigány lakossága körében végzendő kutatást, valamint két, országos kiterjedésű vizsgálatot, amelyek közül az egyik a példaértékű cigány iskolák, a másik pedig az ugyancsak példaértékű cigány munkaszervezetek kutatását, modellkészítést, illetve helyi adaptálást célozta meg.

A kutatási koncepció beadásra került a Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány pályázatára.

1998 júniusában az Alapítvány kuratóriuma döntése értelmében az első kutatási modul – amelynek zárótanulmánya a jelen dolgozat – került elfogadásra².

1998 július 31. –én kerül aláírásra a kutatási megállapodás, vette kezdetét az érdemi munka.

A kutatás előkészítésére 1998 őszén került sor, az empirikus adatfelvétel 1998 november végével zárult.

2. A kutatás céljai

Az ózdi régióban élő cigányság egy markáns életkori csoportjára vonatkozó – egyúttal a régió egészét felölelő - kutatás alapvetően kettős, egymással összehangolt célkitűzésre épült.

2.1. Az egyik fő cél a régió roma lakosságára vonatkozó helyzetfeltárás volt.

A régió cigány lakosságának becsült lélekszáma³ 1993 -ban 15176 fő, míg 1998-ban 19311 fő, a növekedés öt év alatt tehát több, mint 27 %. Ez a régió – többek között az ipari szerkezetváltozás következtében – az egyik legsúlyosabb helyzetű válságövezet, ezen belül a cigány lakosság helyzete különösen válságos.

A legutolsó népszámlálás óta nincsenek megbízható adatok erről az anyagi és társadalmi helyzetét tekintve legkomolyabban érintett csoportról. Létszámnövekedésükkel arányosan ugyanakkor fokozottan várható szociális és gazdasági problémáik súlyának növekedése (miközben nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a fokozódó elszegényedés és növekvő aluliskolázottság a létszamarányos növekedéshez képest nem exponenciálisan növekvő terheket ró a jövőben úgy a régió cigányságára, mint a környező gazdaságra és intézményrendszerre...)

Bár a kutatás nem a régió cigány lakossága demográfiai összetételét tükröző teljes, hanem egy (a későbbiekben indokolt) meghatározott életkori csoportját vonta be a munkába, alapvető adatokat

¹ Foglalkoztatás, szociális gondok. Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány, 1997. (A kötetben belül különösen: Bajka G.-Kormos J.-Kutas J.: Ózd és környéke foglalkoztatási gondjainak enyhítési lehetőségei.)

² Szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy az Alapítvány Kuratóriuma döntése értelmében (lásd: A/90/1998 sz. alapítványi feljegyzés), amennyiben az első kutatási modul elfogadásra kerül, úgy támogatni szándékozzák a másik két kutatási modult is.

³ A becslés módszereit lásd a későbbiekben.

kellett szereznünk a helyi cigányság iskolázottságára, eddigi munkaerő-piaci sorsára vonatkozóan éppúgy, mint a háztartások méretére, átlagos gyermeklétszámára, anyagi nivójára stb. vonatkozóan.

Az alapvető helyzet feltárásának másik – a hiányzó ismeretanyag pótlásán elviekben és reményeink szerint a gyakorlatban is túlmutató – oka magában a teljes - az iskolákat, valamint a romákat foglalkoztató munkahelyeket is magában foglaló - kutatási koncepcióban rejlett.

A kutatás(ok) lefolytatásával célunk (mint az a mellékletben található teljes kutatási tervből kiderül) *konkrét, pragmatikus, megvalósítható* helyi fejlesztési programok, egyúttal más régiókban is alkalmazható *policy* középtávú kidolgozása, az ezekhez szükséges háttéranyag rögzítése.

A fenti cél pedig csakis és kizárólag a helyi cigány lakosság valóságos helyzetének, stratégiáinak és valóságos igényeinek megismerése útján lehetséges.

Olyan képet kell tehát összeállítanunk, amely minden tekintetben mentes a helyi érdekekből és elkötelezettségekből fakadó torzításoktól⁴.

2.2. A másik fő cél a régió roma lakossága értékvilágának, az értékek mögött húzódó stratégiáinak – a teljes kutatási koncepciót figyelembe vevő – feltárása volt.

Az eddigi cigánykutatások egyik legfontosabb tanulsága szerint bármilyen „felzárkózás”, „integráció”, stb. a cigányság átlagos iskolázottsági fokának emelkedésével, *egyúttal* a munkaerő-piacon való (és számukra is elfogadható keretek között működő!) aktív részvételével érhető el.

Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy az „akkumulált kezdőtöke” (pl. befejezett általános iskola és valamilyen szakképesítés, egy háztartásra eső minimális foglalkoztatottsági szint, a munkaerő-piaci környezet minimális fogadókészsége, stb.) adott küszöbértéke alatt az alulfoglalkoztatottság, aluliskolázottság, szociálpszichológiai értelemben vett gettósodás, stb. mértéke nem csökkeni, hanem növekedni fog, bővítetten termelődik újra.

A már említett pragmatikus indíttatásától vezérelve, arra kerestünk választ, hogy

- az iskolázottsági, munkaerőpiaci és demográfiai adatokból milyen mélyebb összefüggésekre lehet következtetni, feltárhatók-e a képzésben, illetve aktív foglalkoztatásban való részvételre nézve a cigány háztartások (egyének) stratégiáira utaló összefüggések,
- a helyi cigányság értékvilágán belül milyen helyet foglalnak el a képzettség/képzés, illetve a munka világának egyes aspektusai, ezek milyen belső összefüggésrendszerbe illeszthetők.

Bármilyen, a (reményeink szerint nem túl távoli) jövőben elindítható helyi fejlesztés –és politika-kidolgozás egyik fő célja kell legyen annak kimunkálása (megint nem függetlenül a leginkább érdekeltektől), hogyan lehetséges elérni, hogy a cigányság maradandó hatással akumulálja ezt a bizonyos „kezdőtöket”.

A (jövőben) bármilyen helyi fejlesztés – irányuljon az iskolai programok –vagy intézmények fejlesztésére, foglalkoztatás –vagy támogatási politikára – abban az esetben lehet (a hatékonysá-

⁴ Az, hogy a helyi – bármilyen jószándékú – elkötelezettségek komoly torzításokat eredményezhetnek, itt két (egyébként a módszertani és az elemző részben kifejtett) példát érdemes megemlíteni.

- A Kertesi Gábor féle 1993. –évi cigány népességre vonatkozó becslések 1998 –ra vonatkozó extrapolációját ellenőriztük a kisebbségi önkormányzat, valamint az ózdi önkormányzat oktatási osztályának (informális) adataival. Van olyan község, amelyben a kisebbségi önkormányzat becslése szerint 350 fő cigány él, míg az osztály adatai szerint egy fő sem – de van példa a fordított becslésre.
- Az egyes foglalkozási csoportok és a cigány lakosság közötti ellentétek elemzésénél látjuk majd, hogy a legnagyobb ellentét a legmagasabb iskolázottsági fokú, egyúttal leginkább teljesítménymotivált cigányok esetében éppen a helyi kisebbségi cigányképviseltek embereivel szemben mutatkozik. Mivel a kisebbségi önkormányzatok működése nem tartozott a kutatás keretei közé, nem tudjuk, de feltételezhetjük, hogy ebben az ellentétben kölcsönösen érintettek.

got célul kitűzve) megalapozott, amennyiben a régió (és mint az eredményekből látjuk: erősen differenciált) cigány lakosságának valóságos (számukra valóságos!) igényeivel éppúgy találkozik, mint azokkal az értékekkel, amelyekben ez a cigányság hisz (valóban magáénak vallja).

3. A korcsoportok kiválasztása és a módszer

Mint az a kutatás céljainak ismertetéséből kiderült, egy kutatás keretében szándékoztunk a képzés, valamint a foglalkoztatottság egyes aspektusaira vonatkozó értékutatást, illetve az életkörülményekre vonatkozó helyzetfeltáró kutatást elvégezni.

A célokat, valamint a rendelkezésre álló pénzügyi keretet figyelembe véve egy olyan, viszonylag szűk korcsoportos réteget választottunk ki, amely számára a képzés nem túl régi emlék, (egy részük még részt is vesz benne), egyúttal koránál fogva a következő öt-tíz évben a munkaerőpiac e szegmensének magvát alkotja. Választásunk így a 14 és 29 év között cigány lakosságra esett.

Az összes szempont figyelembe vételével nem háztartás-alapú, hanem egyén-centrikus felvétel mellett döntöttünk, amely azonban a háztartások helyzetéről is számot tud adni.

Mivel az empirikus adatfelvételt kérdezőbiztosok igénybevételével folytattuk, egyúttal nem állhattak rendelkezésre a cigányságra vonatkozó név- és lakcím adatok, ezért a következő módszert alkalmaztuk. A helyi önkormányzatok segítségével (illetve helyismerettel rendelkező kérdezőbiztosokkal) felmértük, hogy az egyes települések mely körzetében⁵ élnek jellemzően cigányok. A felvétel ún. „hólabda-módszerrel” zajlott, folyamatosan ügyelve a kiválasztott települési mintán belül az életkori és nemi arányok megtartására.

A mintavétel módszerül a kétlépcsős, aránytalan eljárást alkalmaztuk. Az első lépcsőben kerültek kiválasztásra azok a települések, amelyek mintavételi pontként szolgáltak. A második lépcső során alakítottuk azokat a keretszámokat, amelyek az egyes települések cigány lakosságszámánál aránytalanra tették a mintát: a kisebb lélekszámú településeket valós arányuknál nagyobb mértékben, míg Ózdot, Putnokot, valamint egy-két települést saját súlyánál kisebb mértékben vettük figyelembe.

A kérdezőbiztosokkal folytatott adatfelvétel után a minta aránytalan jellegét, illetve a felvétel kisebb-nagyobb eltérését matematikai eljárással, ún. súlyozással állítottuk helyre, így a közölt adatok az életkori eloszlás, a nemek közötti arány, valamint az egyes települések cigány lélekszám-aránya szerint reprezentálják az 1998-ban, az ózdi régióban élő cigány népesség 14 és 29 év között csoportját.

A felvett kérdőíveken szereplő válaszokat kódoltuk, majd számítógépen rögzítettük. Az adatok feldolgozása SPSS statisztikai szoftverrel történt.

---

⁵ Ez a községekben egyes utcákat, házakat jelent, míg Ózdon összesen tíz nagyobb körzetet vagy utcacsoportot, illetve telepet.

4. A régió népességére vonatkozó becslések

Népességszám

A legutolsó népszámlálás óta nem állnak rendelkezésre felvételen alapuló adatok a cigányság lélekszámáról és területi eloszlásáról. A legutolsó felvételeken alapuló adatsor az általános iskolás cigány tanulók számaira vonatkozik - ez az MKM 1992/93. tanévi utolsó adatfelvétele.

Elkészült ugyanakkor Kertesi Gábor⁶ és Kézdi Gábor munkája, amely a legteljesebb, de 1993–ra vonatkozó becslés a magyarországi cigány népesség területi lélekszám-eloszlására vonatkozóan.

Elvégeztük az 1993. évi becsült adatok 1998. –ra vonatkozó extrapolációját. Tisztában voltunk azzal az eshetőséggel, hogy az 1993- as adatok 1998 –ra vonatkozó mechanikus extrapolációja jelentős torzítással járhat, legfőként a cigányság általunk nem ismert migrációja⁷ okán. A torzítás az egyenetlen mintavétel következtében csak növekedhet, ezért a becsült adatok korrekcióját helyi önkormányzati, illetve érdekképviselői szervek adataival végeztük el.

Eloszlások

Lényeges szempont volt a felvett kérdőíves adatok súlyozása az egyes életkori csoportok valós súlya szerint. Kiindulópontunk az 1990 –es népszámlálás 5 éves bontásban közölt koreloszlása. Egyéb adatok híján nem volt okunk feltételezni, hogy az ózdi régió cigány népességének koreloszlása jelentősen eltérne az ország cigány népessége koreloszlásától.

A 14 évesek bevonását a kutatási mintába azért láttuk szükségesnek, hogy a képzésre, tanulásra, ezen belül az általános iskolára vonatkozó értékdimenziókat olyanok is súlyozzák, akik igen nagy valószínűséggel a kutatás idején még aktív általános iskolai tanulók. Természetesen mindazon táblák esetében, amelyeknél a megszerzett (vagy a kötelező képzési időszakon túl be nem fejezett) iskolai végzettség összefüggéseit, illetve a gazdasági aktivitás összefüggéseit tárgyaljuk, a 14 évesek korcsoportját kihagytuk a számításokból.

A statisztikai feldolgozás nyomán kapott adatok 95 %-os megbízhatósági szinten, a következő táblázatban feltüntetett hibahatárok mellett érvényesek. (lásd még: 4. sz. Melléklet, népességszám 3. sz. tábla)

százalékos megoszlás	5 - 95	10 - 90	20 - 80	30 - 70	40 - 60	50 - 50
normál hibahatár	± 2,6%	± 3,5 %	± 4,6 %	± 5,2 %	± 5,6 %	± 5,7 %

A normál statisztikai hibahatár értéke részpopulációkra vonatkozó megoszlások esetén ugyan ezen a megbízhatósági szinten növekedhet.

⁶ Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: A cigány népesség Magyarországon (dokumentáció és adattár), Socio-typo, Bp., 1998

⁷ A migrációra vonatkozó előzetes várakozásokat igazolta a felvétel. Lásd: az adott településen eltöltött évek számára vonatkozó adatokat.

Társadalmi, gazdasági összefüggések

1. Képzettség

Befejezett, illetve be nem fejezett képzések.

Elsőként áttekintjük, hogy az egyes korévekhez tartozóan mekkora azok aránya, akik nem fejezték be az általános iskolát (az adott korév %-ban).

1. sz. táblázat

	14 éves %	15 éves %	16 éves %	17 éves %	18 éves %	19 éves %	20 éves %	21 éves %	22 éves %
kev. mint 8 oszt.	100	43,9	19,4	32,8	35,4	17,0	15,5	23,5	19,7

A tankötelezettségi kor végéig korántsem fejezi be mindenki az általános iskolát: 16 éves kortól felfelé a be nem fejezett általános iskolával rendelkezők aránya ingadozó, átlagosan 20 %-nál valamivel magasabb értéket mutat.

Mivel egyik célunk az iskolai végzettség (illetve későbbiekben pl. a gazdasági aktivitás) fő korcsoportok szerinti különbségeinek vizsgálata, célszerűen határvonalat kell húzni, amely alatt és felett tekintjük át az adatokat. A fenti arányok ismeretében semmi nem indokolja, hogy ne a tankötelezettségi kor határán, a 16 éves korban állapítsuk meg ezt a vonalat. Választásunkat a későbbi adatok egyébként visszamenőlegesen indokolják.

A következő, összehasonlító adatsorok esetén a 14 évesek korcsoportját, mint olyat, amely életkoránál fogva természetesen a kötelező alapképzésnek részese, *együttal* ugyancsak életkoránál fogva *még nem* fejezhette be az általános iskolát, nem vettük figyelembe.

A befejezett képzés típusa fő életkori csoportok, nemek, illetve településtípus %-ban

2. sz. táblázat

	15-16 év	17-29 év	ffi.	nő	Ózd	közs.	Ózd		községek		Total
							ffi	nő	ffi	nő	
kev. mint 8 oszt.	32	28,6	29,0	37,2	30,0	37,0	29,4	30,7	28,5	46,4	33,1
bef. ált.isk.	68	49,9	51,2	47,8	48,6	50,6	48,3	48,9	54,8	46,1	49,5
bef. szkm., szakisk.	0	19,8	19,4	12,8	19,7	11,4	22,3	17,3	15,9	6,4	16,1
gimn.,szki.,techn.	0	1,4	0,0	2,3	1,6	0,5		3,1		1,1	1,1
felsőfokú	0	0,2	0,4	0,0		0,5			0,9		0,2
<i>megoszlások</i>	<i>12,3</i>	<i>81,5</i>	<i>50,5</i>	<i>49,5</i>	<i>56,8</i>	<i>43,2</i>					

Amennyiben a *megszerzett iskolai végzettség* összefüggéseit vizsgáljuk, a fenti adatok legfőbb tanulságai következők.

Az általános iskolát a 15-16 évesek korcsoportjának 32 %-a nem fejezte be, ez az arány a kötelező képzési életkoron túli, 17-29 éves korcsoportban is jelentős: 28,6 %. A csak általános iskolai végzettséggel rendelkező 17-29 évesek aránya mintegy 50 % (ezen belül nincs jelentősebb aránytalanság férfiak és nők, illetve településtípus szerint).

A férfiak 29, míg a nők 37 %-a rendelkezik 8 osztállynál alacsonyabb végzettséggel, Ózd és az egyéb régióbeli települések viszonylatában ez az arány ugyancsak 30 és 37 %.

A nemek iskolai végzettségét településtípusonként feltüntető adatokból a következőket olvashatjuk ki:

- *elsősorban a községekben élő lányok azok, akik túlkorosként fejezik be az általános iskolát, vagy be sem fejezik azt,*
- a legnagyobb arányban Ózdon vesznek részt szakképzésben, ezen belül a férfiak aránya magasabb, mint a nőké, illetve az Ózdon élő nők majdnem háromszor nagyobb eséllyel végeznek el valamilyen szakképzést nyújtó iskolát, mint a községekben élő társnők,
- bár az érettségit nyújtó iskolákban való tanulás arányairól az alacsony esetszám miatt nem mondhatunk statisztikai értelemben biztosat, valószínű, hogy elsősorban ózdi nők vesznek részt ilyen képzésben.

A teljes 17-29 év között cigány népesség mintegy egyötöde (19,8%) rendelkezik érettségi nem adó szakmával (szakmunkás-bizonyítvány, szakiskolai végzettség), és mindössze 1,4 % gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettséggel.

Az ilyen képzettségű férfiak, illetve az Ózdon élők aránya egyaránt 19 % körüli, a nők, illetve az Ózdon kívüli egyéb településeken élők aránya egyaránt 12 % körüli.

Míg az általános iskola „időben” való befejezésére, valamint az érettségit nélkülöző szakmai végzettség megszerzésére az *ózdi férfiak* körében jelentősebb, addig érettséggel *ózdi nők* rendelkeznek nagyobb arányban.

A felsőfokon végzetek aránya olymértékben *elenyésző*, hogy nem vonhatunk le semmilyen értelmes következtetést nemi vagy települési megoszlásukra nézve.

A képzettség összefüggése a lakóhely jellegével

A vizsgálat során, minden esetben felvételre került az a körülmény, hogy a megkérdezett lakóhelyének népessége mennyire korlátozódik csak cigányokra, ezen belül a lakóhely telep, vagy a telepek közül is a leplepusztultabb szegénynegyed; „gettó”, illetve a lakóhelyen vegyesen élnek cigányok és nem cigányok. Mivel az adatfelvétel minden esetben a megkérdezett lakóhelyén történt, a felvételt folytatók állapították meg a lakóhely jellegét.

Ózdon és az egyéb településeken a csak cigányok lakta lakókörzet (amely egyúttal nem telep): csak cigányok lakta utca (a város szélén, pontosabban meghatározott, többnyire periferiális lakókörzet), egyúttal elsősorban nem lakótelepi (vegyesen is lakott) körzet.

Ózdon és az egyéb településeken a csak cigányok lakta telep vagy „gettó” szinte kizárólag a periférián található, ezek a lakóhelyek egyaránt állnak (erősen lepusztult) hagyományos falusi építésű házakból, illetve ezeknél is rosszabb szükségépületekből. Az ún. „putrik” aránya itt is elenyésző.

Vegyes lakókörzetben még a falusi településeken is, elsősorban újabb építésű házakban élnek, Ózdon jelentős a hatvanas években épült lakótelep aránya. A megállapított lakókörzet, illetve az épületek összefüggő táblázata a következő.

Az épületek jellege a lakóhely %-ban.

3. sz. táblázat

	csak cigányok laknak de nem telep	csak cigányok laknak és telep, „gettó”	vegyes
(városi) ház, lakótelep	8	2	32,3
önálló ház	70,7	68,2	61,2
szükséglakás	19,2	24,7	5
nem lakás céljára szolgáló épület			0,6
szükségépület, "putri"	2,1	5,1	1

A lakások elhelyezkedése - a lakónépeség %-ban

4. sz. táblázat

	Ózd	egyéb tel.	Total
csak cigányok lakják, de nem telep, vagy „gettó”	11,5	16,2	13,5
csak cigányok lakják, egyúttal telep, vagy „gettó”	27,4	45,6	35,1
vegyesen laknak cigányok és nem cigányok	59,4	35,1	49,1
nem lakik a környéken más cigány család	0,0	3,2	1,4
nem megállapítható	1,6	0,0	0,9

Mint a fenti táblázat adataiból látható, Ózd, illetve a régió egyéb települései (amelyek az egy városi rangú Putnok kivételével mind községek) jelentősen különböznek abból a szempontból, hogy milyen elkülönülés (szegregáció), illetve az elkülönülésen túl milyen szegénységi fokozat érvényesül a lakóhelyen.

Az egykori ipari központ, Ózd cigány lakosságának közel 60 %-a vegyes lakókörzetben (ezen belül is kétharmad arányban önálló lakóházban, egyharmad arányban lakótelepen) él, viszont a gettósodás ezen a településen jelentős.

A falusi környezetben lakó cigány családok zöme (közel a fele!), 45,6 % él telepen, illetve az ózdinál magasabb arányban élnek elkülönülten, bár nem gettószerű körülmények között (16,2%).

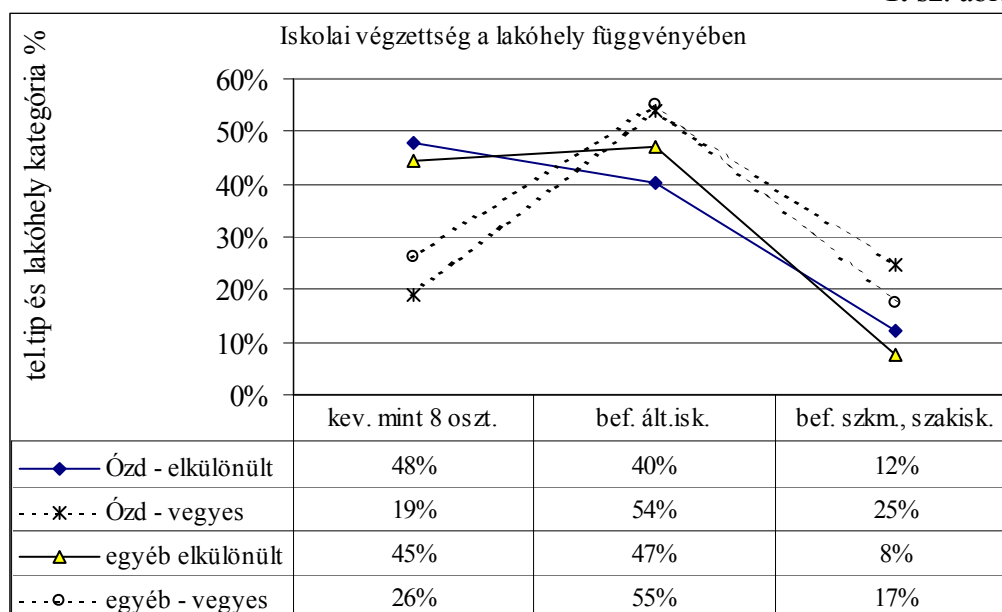
A következőkben, éppen a társadalmi elkülönülésre⁸ nézve robusztusabb eredmények érdekében, két fő kategóriába vontuk össze a lakóhely szerinti eloszlást.

A lakóhely jellege a településtípusok %-ban (összevont lakóhely-kategóriák)

5. sz. táblázat

	Ózd	egyéb	Total
cigányok elkülönülten	38,9	61,7	48,6
cigányok vegyesen	61,1	38,3	51,4

1. sz. ábra

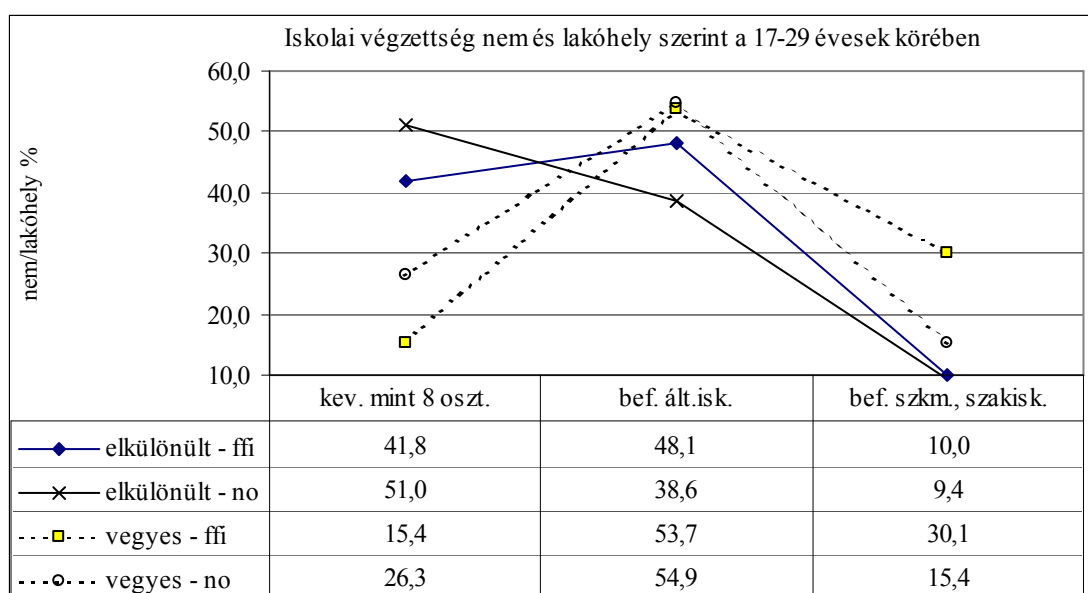
⁸ Vizsgálatunk, éppen fő célkitűzései „tisztá” tarthatósága okán, nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a szegregáció hatására a lakóhely minőségében megnyilvánuló hatása hogyan alakult ki a régióban, illetve a lakóhely minősége hogyan konzervál viszonyokat. Úgy gondoljuk, hogy a jelen kutatás keretében, az iskoláztatás, gazdasági aktivitás, illetve az értékek – valamint a lakóhely minőségi különbségeinek kereszthatás szerinti elemzése önmagában is számtalan releváns választ produkál.

A lakóhely szegregált/nem szegregált dimenzióját vizsgálva az eddigieken túlmutató eredmények a következők:

- a lakóhelyi szegregáció (pontosabban az a tény, hogy az adott cigány népességhányad kizárólag elkülönült körülmények között él) az általános iskola elvégzését egyértelműen hátráltatja. A főként telepeken élő cigányok mintegy 20-30 %-os arányban kevesebben végzik el az általános iskolát,
- a szakképzettség megszerzését hasonlóan negatív módon befolyásolja a lakóhely, ráadásul a községi elhelyezkedés is; legnagyobb eséllyel az ózdi, vegyes lakókörnyezetben élő cigányok szereztek szakképzettséget (25 %-os arányban), míg a legesélytelenebbek a falusi telepeken élők (8 % szerzett szakképzettséget).

Mint az eddigiekben láttuk, lényeges különbség van a férfiak és nők között a képzettség vonatkozásában: természetesen ezt a különbséget befolyásolja a lakóhely is.

2. sz. ábra

A lakóhely szegregált/nem szegregált dimenzióját vizsgálva, a nemek közötti fő különbségek a következők:

- az elkülönült cigánysorokon, telepeken élő nők fele nem végezte el az általános iskolát, a szakképzettséggel rendelkezők aránya minimális, az itt élő férfiak ugyan valamivel nagyobb arányban végzik el az általános iskolát, de a környezeti determinizmus náluk is rendkívül komoly tényező,
- a vegyes környezetben élő férfiak és nők között az el nem végzett általános iskola, illetve az elvégzett szakképzés tekintetében van különbség – a férfiak javára.

A lakóhelyi elkülönültség (avagy elkülönítettség!) rendkívül erős tényező: az Ózdon, vegyes környezetben élő cigányok tanulási esélyeinek mindössze töredékével rendelkeznek a falusi, elkülönült környezetben élő cigányok. A lakóhelyi környezet és elhelyezkedés, mint determináló tényező egyúttal a nemi hovatartozástól függetlenül, egyaránt meghatározza a cigány férfiak és nők tanulási esélyeit.

A képzésben való jelenlegi részvétel

A jelenleg képzésben résztvevők jellegzetes életkori csoportok, nemek, illetve településtípus %-ban.

6. sz. táblázat

tanul-e jelenleg	15-16 éves	17-29 éves	ffi.	nő	Ózd	egyéb	Total
igen	78,5	7,1	19,0	24,1	26,8	14,7	21,6
nem	21,5	92,9	81,0	75,9	73,2	85,3	78,4

A 15-16 évesek korcsoportjának 78,5 %-a vesz részt képzésben, a 15-19 éves korcsoportban ez az arány már csak 42,1 %, míg a 17-29 év közöttiek mindössze 7,1 %-a, a 20-29 év közöttieknél pedig 2,7 %. Az a radikális törésvonal tehát, amely a képzésekben résztvevőket elválasztja azoktól, akik már nem tanulnak, a 16-19 évesek korcsoportján belül húzódik.

A jelenleg tanulók képzési típusonként, fő életkori csoportok, nemek, illetve településtípus %-ban.

7. sz. táblázat

hol tanul	15-16 évesek				
	ffi.	nő	Ózd	egyéb	Total
ált. isk.	13,0	42,4	13,3	65,1	28,8
szkm., szakisk.	65,0	25,5	57,9	10,8	43,8
szki., gimn.	21,9	32,0	28,7	24,1	27,4

Amint azt az előbbieken láttuk, a 15-16 évesek korcsoportja az, amelyben jelentősebb arányban vesznek (még) részt valamilyen képzésben annak tagjai. Ez az arány a korcsoport 78,8 %-a.

Lényeges kérdés, hogy azok, akik ebben a korcsoportban (amely elviekben akár 100 %-ban általános iskolába is járhatna), milyen belső arányok a mérvadók.

A 15-16 éves tanulók között a *lányok* abszolút mértékben *felülreprezentáltak* – a nem ózdi településeken. Ők azok, akik túlkorosként fejezik (majd) be az általános iskolát.

Ebben a korcsoportban az alsó szintű szakképzésben való részvétel a fiúkra több, mint kétszer akkora arányban jellemző, mint a lányokra, ugyanakkor ez nemtől függetlenül elsősorban ózdi fiatalokat érint.

A 17-19 évesek korcsoportjában – amelyben a képzésben résztvevők abszolút aránya mindössze 7,1 %, az egyes megoszlásokra vonatkozó adatok, éppen az alacsony elemszám miatt, csak a képzés típusára nézve szignifikánsak (lásd: következő táblázat).

8. sz. táblázat

képzési típus	%
ált. iskola	5,3
szkm., szakisk.	42,0
szki., gimn.	28,6
átképzés	24,1

A 17-29 évesek korcsoportjában a képzésben részt nem vevők megoszlása annak függvényében, hogy van-e befejezetlen iskolájuk.

9. sz. táblázat

	nem tanulók %
van befejezetlen iskolája	46,1
nincs ilyen	53,9

Mint láttuk, ennek a korcsoportnak döntő többsége, több, mint 90 %. nem vesz részt semmilyen képzésben. A nem tanuló 17-29 évesek közel fele, 46,1 % nem fejezte be az általános iskolát. Körükben a befejezetlen általános iskolával rendelkező fiúk, illetve lányok aránya teljes mértékben megegyezik (mintegy 50-50 %)

Az eddigi adatokat figyelembe véve, a 17-29 éves korú cigány népesség 21,5 %-a nem fejezte be az általános iskolát, illetve nem is fogja befejezni.

A képzésekben való tervezett részvétel

Jelenleg tervez-e valamilyen tanulást (az egyes korcsoportok %-ban)

10. sz. táblázat

	15-16 éves	17-29 éves
igen	62,7	16,5
nem	37,3	83,5

Az eddigi összefüggések fényében ugyancsak figyelemreméltók azok az adatok, amelyek a továbbtanulás szándékáról vallanak.

A ténylegesen valamilyen képzésben résztvevő 17-29 éves népesség több, mint kétszerese állítja azt, hogy tervez valamilyen továbbtanulást (16,5%).

Velük ellentétben, a 15-16 évesek jelentős hányada, 62,5 % tervez további tanulmányokat.

Mint a későbbiekben látjuk, ezek az arányok elsősorban a képzésnek az értékrendben elfoglalt helyéről szólnak, mintsem a tényleges jövőről.

Ez különösen igaz annyiban is, amennyiben figyelembe vesszük, egyrészt a következő táblázat adatait a tervezett továbbtanulás irányairól, másrészt azt, hogy drámai változások híján valószínűtlen, hogy a mai 15-16 évesek akkor, amikor átkerülnek a 17 éves és idősebb korcsoportba, a jelenlegi arányoknál nagyobb mértékben folytatnának valóban tanulmányokat.

Továbbtanulást tervezők a 15-16 évesek korcsoportjában, az azt tervezők %-ban

11. sz. táblázat

mit tervez	%
befejezi a szkm. képzőt, szakiskolát	16,7
elkezd a szkm. képzőt, szakiskolát	16,3
befejezi a középiskolát	8,2
elkezd a középiskolát	33,3
felsőfokra megy	16,5

Továbbtanulást tervezők településtípusonként, az azt tervezők %-ban.

12. sz. táblázat

	Ózd	egyéb
tervez	29,7	18,9
nem tervez	70,3	81,1

A továbbtanulási tervek (vágyak) az urbanizáció foka szerint jelentős eltérést mutatnak: Ózdon több, mint 10 % ponttal magasabb a továbbtanulást tervezők aránya.

2. A háztartások mérete, gyermeknevelési terhek

Mielőtt a gazdasági aktivitás összefüggéseit vizsgálnánk, áttekintjük a háztartások méretére, valamint az ezzel (is) összefüggő gyermekszámra (valamint az ebből következő „gyermeknevelési terhekre”) vonatkozó összefüggéseket. Alapos okunk van feltételezni, hogy a cigányság gazdasági aktivitása összefügg a háztartások létszám-méretével⁹.

A fenti összefüggések vizsgálatára azért van szükségünk, mert képet szeretnénk kapni arról, hogy a gazdasági aktivitás, illetve a különböző háztartásméreték belső ökonómiája (azaz a háztartás, mint „privát szociális háló”, illetve „családi-háztartási belső munkaerőpiac”) hogyan viszonyul egymáshoz.

Felvételünk a közvetlen egyenesági rokonok kapcsolatának kikerülésével zajlott, ezért az egyes adatközlők más-más háztartásokról adtak számot. Mivel a háztartások száma természetesen jóval alacsonyabb a népesség számánál, ezért a népességből vett minta, nagyságából adódóan a háztartásokról megfelelő erejű becslések megtételére alkalmas.

Az adtafelvételtől nem azt ismerjük, hogy egy háztartásban hány gyermek él, hanem azt, hogy az adott háztartásban *minimum* hány gyermek él. (Ugyanis, mint a „megjegyzések” közt jeleztük, nem kérdeztünk rá az össze háztartástag családban elfoglalt helyére és korára.) A háztartások méretével (összes háztartástag száma), valamint a háztartásokban élő minimális gyermekszámmal (a kérdezettek gyermekei) összefüggésben becslést fogunk készíteni a háztartások belső szerkezetére.

A becslés birtokában azon háztartások „gyermeknevelési terheiről” tehetünk – ugyancsak becslésen alapuló – kijelentéseket, amelyekről nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy bennük a szülőknél és azok gyermekein kívül más nem él. A háztartások belső ökonómiáját figyelembe véve ugyanis a szülő – meglehetősen nem kereső, mint ezt a későbbiekben látjuk – mindenképpen a gyermek eltartói közé számít: eltartónak tekintjük azt az otthoni státuszt is (gyes, htb., stb.), amelyben a gyermekekre „vigyáznak”, ellátják, stb.

Gyermek léte a nőtlenek/hajadonok, illetve házasok/együttélők %-ban

13. sz. táblázat

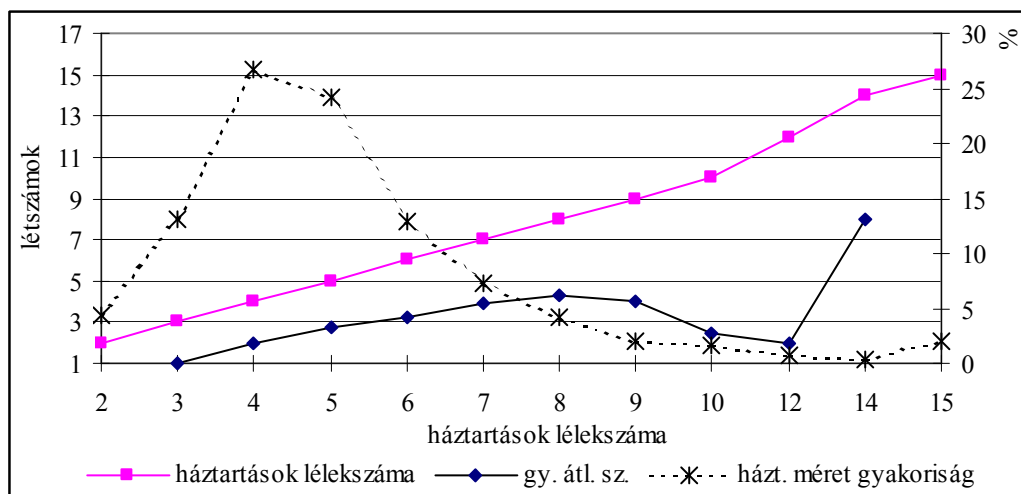
	nőtlen	házas
van gyermek	6,1	86,1
nincs gyermek	93,9	13,9
eloszlás a népességben	42,0	58,0

A nőtlen/hajadon cigányok 93,9 %-a nem rendelkezik gyermekkel, míg a *házas/együttélő 17-29 éves népesség 86,1 %-nak van (legalább egy) gyermeke*. A vizsgált népesség körében nem találunk olyan esetet, ahol a gyermeket elvált szülő neveli.

⁹ Lásd: Kertesi Gábor: Cigányok a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, XLI. évf., 1994. 11. sz. (991.-1023.o.)
DELPHOI CONSULTING – 1999

Az egyes háztartás-lélekszám méretekhez¹⁰ tartozó gyakoriság (%-ban), valamint az adott háztartás-mérethez tartozó átlagos gyermekszám.

3. sz. ábra

A vizsgált cigány népességben a legkisebb háztartás lélekszám-méret a 2 fős háztartás, amely háztartásban van gyermek, ott a minimális méret 3 fő (természetesen), a legnagyobb méretű háztartás 15 fős.

A háztartások méret szerinti eloszlása nem egyenletes, fő „tömege” a három, illetve a hat fős háztartások közé esik.

Amennyiben a háztartások létszám-méretét a gyermekek számával vetjük össze, megfigyelhető, hogy az 5-6 fős háztartásméretik a gyermekszám követi az össze háztartástag számának növekedését, e felett azonban a relatív gyermekszám csökken – amiből egyaránt következtethetünk a felnőttek, és/vagy az egyéb gyermekek (rokon gyermeke, testvér, stb.) számának relatív növekedésére.

Az adatokból következően egyrészt csak bizonyos háztartás létszám-méret alatt tudunk összefüggést megállapítani az egyik szülő ismert aktivitása és a gyermekszám között (ugyanis azokban a háztartásokban – 6 fő felett – amelyekben sok az „ismeretlen” háztartástag, nem becsülhetjük a bevételekből a gyermekekre potenciálisan eső hányadot), másrészt a vizsgált népesség többsége olyan háztartásban él, amelyre tudunk becslést megfogalmazni.

Az eloszlást figyelembe véve, három fő háztartás-méretkategóriába volt érdemes összevonni a vizsgált életkorú népességre vonatkozó adatokat.

Fő háztartás-méretkategóriák települési és lakóhely %-ban.

14. sz. táblázat

	Ózd	egyéb tel.	szegregált	vegyes	átlag
4 fő -ig	43,0	46,4	48,5	40,3	44,5
5-6 fő	36,3	38,0	31,4	42,9	37,0
6 főnél több	20,7	15,6	20,2	16,8	18,5

A vizsgált népesség (függetlenül attól, hogy van-e gyermeke) túlnyomó többsége – több, mint 80 %-a hat fős, illetve kisebb háztartásban él.

¹⁰ A könnyebb áttekinthetőség végett a háztartás-lélekszám méret az ábra „x tengelye”, valamint önálló változó.
DELPHOI CONSULTING – 1999

Fő háztartás-méretkategóriák települési és lakóhely %-ban – a gyermekkel rendelkező népességben.

15. sz. táblázat

	Ózd	egyéb tel.	szegregált	vegyes	átlag
4 fő -ig	40,2	49,9	50,4	38,6	45,0
5-6 fő	43,6	42,7	37,9	49,3	43,2
6 főnél több	16,1	7,4	11,8	12,1	11,8

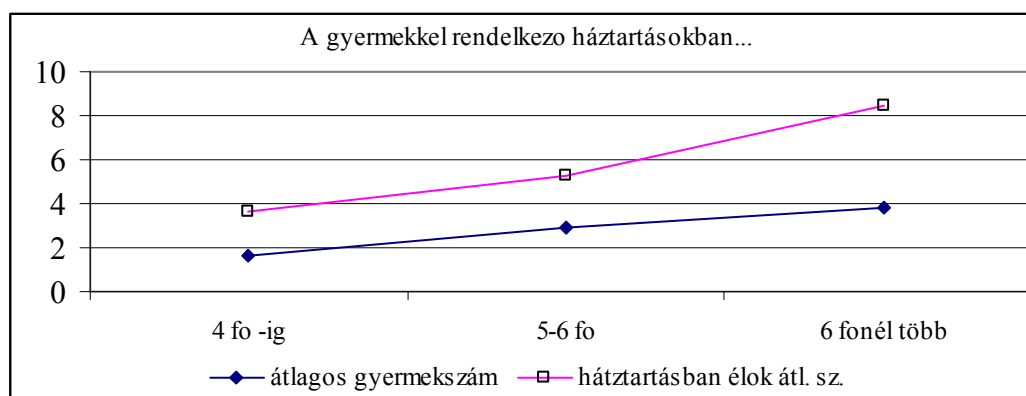
A gyermekkel rendelkező kis méretű háztartások valamivel nagyobb arányban találhatók az Ózdon kívüli településeken, valamint a szegregált körülményeket megtestesítő lakóhelyeken, míg a legnagyobb méretű háztartások inkább Ózdon (az átlaghoz képest).

Mindenesetre a gyermekkel rendelkező népesség – átlagosan – 88,2 %-a olyan háztartásban él, amely maximum hat főből áll.

A következő lépésben először a teljes vizsgált életkori csoporthoz tartozó (gyermekkel rendelkező) népességben, majd településtípus, illetve elkülönült/nem elkülönült lakóhely szempontjából vizsgáljuk, hogy milyen összefüggés van a háztartás mérete, illetve az átlagos gyermekszám között.

Átlagos gyermekszám háztartás létszám-méretkategóriánként – a gyermekkel rendelkező népességben.

4. sz. ábra

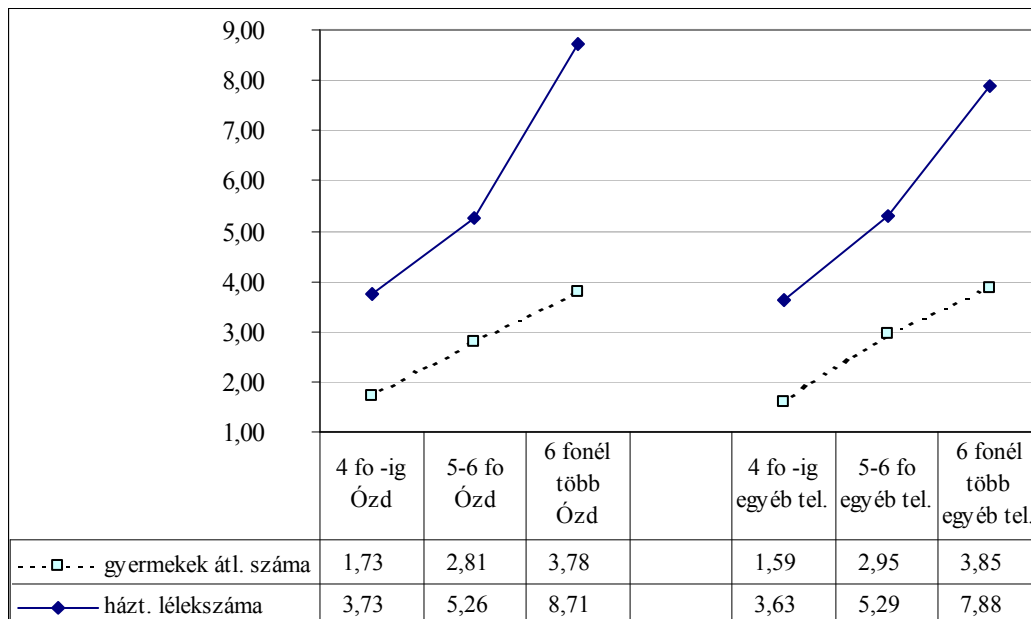

A maximum hat fő háztartásokik bezáróan, mivel a háztartás létszáma, valamint a gyermekek száma pontosan követi egymást, 2 fő eltéréssel, ezért nagy valószínűséggel olyan háztartásokat találunk, amelyekben a két szülőn kívül gyermekük él, más nem. A 14-29 éves népesség egészében, mint láttuk az összesen 18,5 %-ot kitevő 6 főnél nagyobb háztartásokban a gyermekeken és azok szülein kívül feltehetően mások is élnek –ez az arány a gyermekkel rendelkező háztartások esetén átlagosan 11,8 %.

Feltételezhetjük ugyanakkor, hogy a település típusa (urbanizáció foka), valamint a lakóhely jellege (vegyes lakóhely vagy telep, gettó) belejátszik abba, hogy milyen a háztartásban élők családszerkezete.

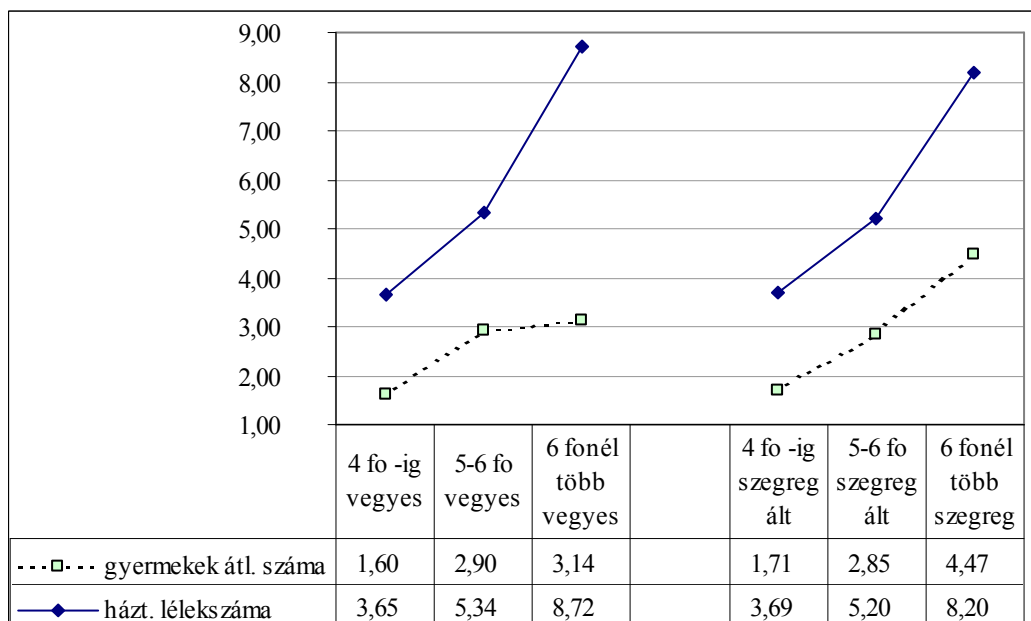
Gyermekszáma és háztartásméretre vonatkozó adatok – településtípus szerint

5. sz. ábra

Gyermekszáma és háztartásméretre vonatkozó adatok – a lakóhely jellege szerint

6. sz. ábra

Az egyes adatokat településtípus és lakóhely szerint együttesen áttekintve, a következő összefüggéseket érdemes kiemelni.

- A maximumn 6 főig terjedő háztartáskategória esetén településtípustól és lakóhelyi elhelyezkedéstől függetlenül azt találjuk, hogy a gyermekek, valamint a háztartásban élők létszáma „párhuzamosan” növekszik az egyes kategóriák között. Mivel minden esetben párok nevelik a gyermekeket (a vizsgált népességben nem találtunk elváltakat, de ez a normál statisztikai

hibahatáron belül megengedhető hibának is minősíthető), az adatok arra utalnak, hogy az adott méretű háztartások egyúttal - településtípustól és lakóhelytől függetlenül – „nukleáris” családok (amelyekben a szülőkön és gyermekeken kívül kis valószínűséggel élnek egyéb háztartástagok)

- b. A nagy létszámú, 6 főnél több tagot számláló háztartások azok, amelyekben „egyéb” háztartástagokat is találunk. Az ilyen háztartások belső szerkezete azonban már erős eltéréseket mutat településtípus és lakóhely szerinti.
- c. Amennyiben az Ózd és a környező települések közti különbséget vizsgáljuk, látjuk, hogy a gyermekek száma viszonylag egyenletesen követi a háztartás méretnövekedését, míg a háztartások összlétszáma 6 fő felett „megugrik”, egyúttal Ózdon jobban növekszik, mint a községekben. Ebből annyi bizonyosat állíthatunk, hogy az ózdi, 6 főnél magasabb létszámú háztartásokban – a községekhez képest – aránytalanul több „egyéb” háztartástag (mindenképpen valószínűleg valamilyen fokú rokon) él (ak vagy felnőtt, vagy egyéb gyermek).
- d. A lakóhely jellege szerinti különbségek drámaibbak: a vegyes lakóhelyeken élő 6 főnél nagyobb háztartásokban átlagosan hasonló létszámú háztartástag él, mint a szegregált körülmények között élő háztartásokban (egyúttal ugyanannyi, mint Ózdon), ehhez képest azonban átkagosan kevesebb gyermek. Ezzel szemben a szegregált lakókörülmények között élő 6 főnél magasabb létszámú háztartásoknál a háztartástagok-gyermekszám „olló” kisebb.

Az adatokból tehát arra következtethetünk, hogy *a háztartások belső szerkezetének alapvető hasonlósága, illetve különbsége* - Ózd és a vegyes lakóövezetek, illetve a községek és a szegregált övezetek között - abban rejlik, hogy

- a. a maximum 6 fős háztartásokig bezárólag a gyermekek számának növekedését követi a háztartások létszámnövekedése,
- b. a 6 főnél nagyobb háztartások azok (amelyekben a teljes vizsgált népesség 18,5 %-a, a gyermekkel rendelkező vizsgált népesség 11,8 %-a él), amelyekben a szülőkön és gyermekeiken kívül egyéb háztartás (vagy család) tagok élnek,
- c. a 6 főnél nagyobb háztartások esetén jelentkező „átlagos gyermekszám-átlagos háztartáslélekszám olló” inkább érvényes Ózdra, mint a községekre, illetve erősen jellemző a vegyes lakóhelyekre, és kevésbé a szegregált viszonyokra.

A felnőttek, valamint a gyermekek háztartáson belüli „lakósűrűségének” háztartásmérettől és helytől függő „ugrásaiból” arra következtethetünk, hogy nem a háztartások gyermekvállalási aránytalanságairól van szó, hanem helytől és háztartásmérettől függően inkább az „egyéb” háztartás (család) tagok lélekszámának aránytalanságairól.

3. Gazdasági aktivitás

A jelenlegi foglalkoztatottsági állapot korcsoportok, nemek, valamint a település típusa szerint, a népesség %-ban

15. sz. táblázat

	15-16 é	17-29 é	férfi	nő	Ózd	egyéb	összes
"főfoglalkozásban" tanuló	78,5	4,0	14,9	23,3	23,5	13,2	19,1
alkalmazásban áll		8,9	10,2	4,3	4,7	10,6	7,3
önálló		1,4	2,2		2		1,1
összes aktív	0	10,3	12,4	4,3	6,7	10,6	8,4
reg. m. nélküli	2,2	28,0	36,6	9,4	22,1	24,5	23,1
nem reg. m. nélk.	14,7	22,6	31,3	9	21,7	18,5	20,3
segítő családt.		5,0		8,2	6	1,5	4,1
nyugd.		2,3	3,1	0,7	1,3	2,7	1,9
gyes, gyet		27,3	0,7	44,3	17	29,1	22,2
összes inaktív	16,9	85,2	71,7	71,6	68,1	76,3	71,6
egyéb	4,6	0,5	1,1	0,8	1,7		1
	100	100	100	100	100	100	100

Mint azt az iskolázottsági összefüggéseknél áttekintettük, a 15-16 éves korcsoport 78,5 %-a tanul. Azok, akik kiestek a képzésből (vagy elvégezték az általános iskolát) közvetlenül inaktívvá váltak, ezen belül is döntő többségük nem regisztrált munkanélküli.

Az egyes korévek képzésben való részesedése áttekintésénél szerzett adatok alapján a vizsgálható korcsoportok határát 16 éves kornál, a tankötelezettség határánál húztuk meg.

Mint az aktivitási adatokból kitűnik, ez a határ egyúttal lényeges, a gazdasági aktivitást eldöntő életkori határ is.

Ugyancsak lényeges – és a későbbi értékvizsgálatban „terítékre” kerülő kérdés az, hogy a vizsgált cigány népesség tagjai hogyan látják, mely életkorban lépik át a felnőttkor küszöbét. Az egyes korévek képzésben való részvételénél láttuk, hogy a 18 és 19 éves kor határán következik be látványos csökkenés: míg a 18 évesek 35,4 %-a tanul, addig a 19 éveseknél ez az arány 17%.

A gyermekkort a felnőttkortól elválasztó életkori határ megítélése a két fő korcsoport %-ban.

16. sz. táblázat
korcsoport %-ban

	14-16 éves	17-29 éves
fiú:...évesig gyerek	17,68	17,84
lány:...évesig gyerek	17,28	17,34

A vizsgált cigány népesség tagjai – nemcsak életkori csoporttól függetlenül, hanem nemek és lakóhely tekintetében is közel azonos arányban jelölik a 17 és 18 éves kor közötti időszakot határvonalként. Mint láttuk, nagyjából 18 éves koráig tanul (figyelembe véve a szakiskola, illetve a szakmunkásképzés képzési terminusait) az, aki egyáltalán továbbtanul.

Ez annyit jelent, hogy a 15-16 éves korcsoportban azok, akik inaktívak (és ez a korcsoport mintegy tizenhét százaléka!), a cigány népesség szemében gyermeknek számít.

A 17-29 éves korcsoportban azok, akik „főfoglalkozásban” tanulnak (azaz pl. nem átképzésen vesznek részt), mindössze 4 %-ot képviselnek, de ez az alacsony arány nagyjából két korév (17-18 éves) „terméke”.

Ahhoz, hogy a gazdasági aktivitás és inaktivitás valódi összefüggéseit vizsgálhassuk, a képzésből nagyrészt kikerült népeiségre, tehát esetünkben a 17-29 év közöttiekre vonatkozó adatokat elemezzük.

Az egyes gazdasági aktivitásra vonatkozó összefüggések a kötelező alapképzésen életkoruknál fogva túljutott, - 17-29 éves - cigány népesség körében

Ahhoz, hogy a gazdasági aktivitás adatait szignifikáns kereszt-összefüggésekben láthassuk, kénytelenek voltunk egyes aktivitási kategóriákat összevonni.

Mivel az önálló vállalkozók aránya elhanyagolható, így egy egységes „összes aktív” kategóriát alakítottunk ki.

A regisztrált illetve nem regisztrált munkanélküliek természetesen messze eltérő életstratégia mentén jelenhetnek meg (abban az esetben, amennyiben egyaránt jogosultak a regisztrációra), de nincsenek adataink a munkanélküli regisztráció jogosságára vonatkozóan, sem a munkanélküli nyilvántartásból már kikerült (tehát aktuálisan nem regisztrált) munkanélküliekre vonatkozóan – egy véleménykutatás ilyen adatok felvételére nem is jogosult. Ezért a kétféle munkanélküli kategóriát összevontuk.

A nem munkanélküliként számon tartható inaktívak döntő többsége GYES-en lévőnek vallotta magát. Mivel nem volt ellenőrizhető, hogy ők valóban, jogi-pénzügyi értelemben ilyen státuszúak-e, ezért összevonásra kerültek a segítő családtag kategóriával. Vizsgálatunk egyik kérdésfeltevése ugyanis, hogy *valóban inaktív-e az, aki nem vállal munkát, egyúttal nem munkanélküli, avagy a háztartások belső gazdálkodásának lényeges elemét alkotják-e*. Ebből a megfontolásból azok (az elhanyagolható arányt képviselők), akik 30 éves kor alatt nyugdíjasnak vallották magukat, illetve a sehová nem illeszkedő „egyéb” kategóriát képviselők nem kerültek ki az elemzésből, hanem – mivel feltehetően amúgy a háztartásban tevékenykednek – ugyancsak az „otthoni, gyes, htb.” kategóriába kerültek.

A gazdasági aktivitás egyes fő (összevont) kategóriáinak eloszlása az egyes fő változók mentén, az adott csoport %-ban.

17. sz. táblázat

17-29 évesek	nőtlen/ hajadon	házas/ élettárs	ffi	nő	gyermek van	gyermek nincs	Ózd	egyéb	szeg- reg.	vegyes	Total
tanuló	12,5		2,6	5,5	0,6	10,4	5,9	1,7	2,1	6	4,0
összes aktív	7,2	11,7	14,8	5,4	11,1	9,2	8,5	12,6	7,7	13,2	10,3
összes munka- nélküli	68,6	43,7	78,2	20,8	37,9	73,5	54,2	46,3	54,2	47,6	50,6
gyes, htb, otthoni	11,7	44,7	4,4	68,3	50,5	7,0	31,5	39,5	36,1	33,2	35,1
<i>belső arányok</i>	29,2	70,8	52,0	48,0	64,8	35,2	55,3	44,7	48,6	51,4	

A teljes 17-29 év közötti cigány népességet tekintve a legnagyobb arány (50,6%) munkanélküli, míg a második legnagyobb foglalkozási csoportot az otthon tevékenykedők alkotják. A munkaerőpiaci szempontból aktívak (a keresők) a teljes korcsoport mindössze 10,3 %-a (!).

A nem, együttélés/házasság, illetve férfi/nő, valamint Ózd/egyéb települések változók szerinti megoszlásokat áttekintve feltűnő, hogy az alapvető aktivitási különbségek nemhez, és ezen belül ahhoz kötöttek, hogy házas-e, illetve van-e gyermeke. Ez utóbbiak egyébként „alternatív változónak” tekinthetők: a nőtlen/hajadon cigányok 93,9 %-a nem rendelkezik gyermekkel, míg a *házas/együttélő 17-29 éves népesség 86,1 %-nak van (legalább egy) gyermeke.*

A fő különbségek a következők:

- a korcsoportban még képzésben résztvevők (általános iskolát befejezők és továbbtanulók) elsősorban nőtlen/hajadon, ózdi nők, akiknek nincs gyermekük,
- a gazdaságilag aktívak elsősorban férfiak, (inkább házasok, inkább van gyermekük), ugyanakkor a községekben, valamint a vegyes lakóövezetekben az aktivitási arány magasabb, mint Ózdon, illetve a szegregált lakókörülmények között,
- a munkanélküliek elsősorban: gyermekkel nem rendelkező férfiak, (a települési hovatartozás ugyancsak jelentős: Ózdon, valamint a szegregált körülmények között élőkénél a munkanélküliségi arány magasabb, mint a községekben, illetve a vegyes lakóhelyen élők között,
- azok, akik otthon vannak (a háztartás szempontjából jelentenek gazdasági aktivitást), szinte kizárólag gyermekkel rendelkező nők (a községekben ez az arány némiképp magasabb).

Mivel a gazdasági aktivitás lényeges keresztváltozója az iskolai végzettség, ezen belül a szak-képzettség, ezért a következőben áttekintjük, hogyan függ össze e kettő, illetve visszatekintve az iskoláztatás determináló összefüggéseire, elemezzük a determináló hatótényezők együttes hatásait.

Gazdasági aktivitás és iskolai végzettség a 17-29 évesek csoportjában, az egyes végzettségi fokozatok %-ban.

18. sz. táblázat

17-29 évesek	kisebb 8	bef. ált.isk.	szkm., szakisk.	Total
tanuló	2,3	5,3	3,4	4,0
összes aktív	2,7	7,1	28,7	10,3
összes munkanélküli	50,6	52,6	44,8	50,6
gyes, htb, otthoni	44,4	35,0	23,1	35,1
<i>belső arányok</i>	28,6	49,90	19,8	
<i>az egyes változók aránya az adott iskolai végzettség átlagához képest</i>				
tanuló	0,6	1,3	0,9	1,0
összes aktív	0,3	0,7	2,8	1,0
összes munkanélküli	1,0	1,0	0,9	1,0
gyes, htb, otthoni	1,3	1,0	0,7	1,0

A korcsoportban azok, akik a tankötelezettség határáig nem fejezték be az iskolát, zömmel nem is folytatják (pl. esti vagy dolgozók iskolája) képzésben megszakadt tanulmányaikat. Ezen túl a fő összefüggések a következők:

- a gazdaságilag potenciálisan aktív 17-29 évesek korcsoportjában az iskolai végzettség nem befolyásolja a képzésben való részvételt (mint a munkaerőpiaci „értékesség” növelését célzó befektetést), a korcsoport 2-5 % körüli töredéke tanul,
- az iskolai végzettség foka a legerősebben a munkavállalást befolyásolja, olymértékben, hogy míg a befejezett általános iskolával rendelkezőknek is csupán 7 %-a aktív munkavállaló, addig a szakképzettek körében ez az arány majdnem 29 %,
- az iskolai végzettség a munkavállalás után az otthoni munkavégzést érinti, iskolai végzettségi fokozatonként mintegy 10 %-ponttal csökkentve ezt a gazdasági állományt,
- az általános iskola elvégzése vagy befejezetlensége a munkanélküliségi rátát nem befolyásolja komolyan, a szakképzettség megszerzése is mindössze 8 %-ponttal csökkenti azt.

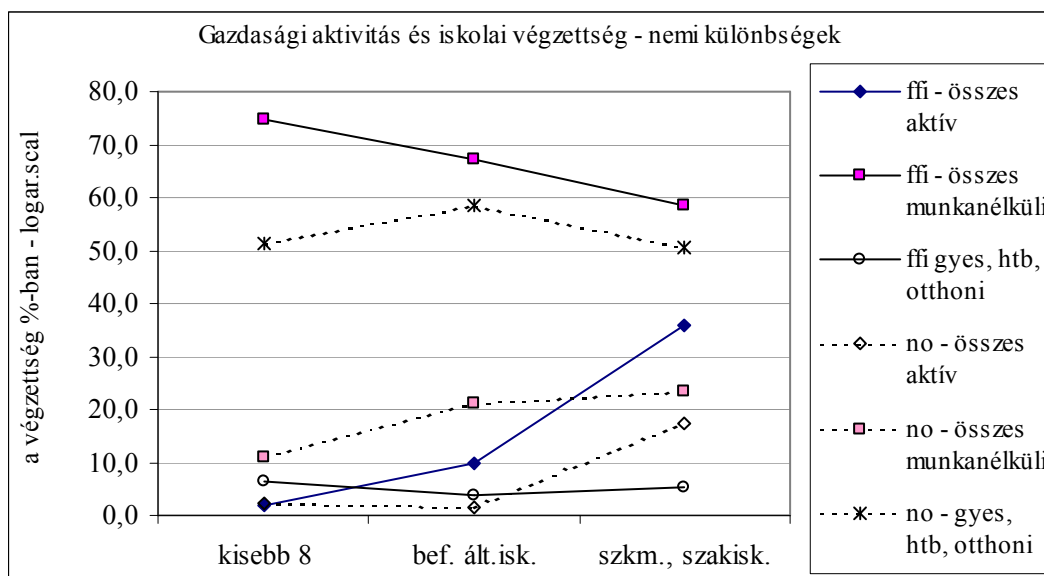
Mivel az iskolai végzettség befolyásoló ereje a munkavállalás vs. otthonmaradás dimenzióban érvényesül elsősorban, és alig érinti a munkavállalás vs. munkanélküliség dimenziót (az alapát-

laghoz képest mindössze 5,2 %-ponttal), ezért feltételezhetjük, hogy a nemek közötti, (háztartásmérettől függő) munkamegosztás lehet az egyik magyarázó tényező.

A gazdasági aktivitás elemzéséből a következőkben a tanulmányokat folytatókat – egyrészt mint elenyésző aktivitási réteget hagyjuk ki, másrészt azért, mert az eddigi adatok fényében *a gazdasági aktivitás szempontjából a már befejezett képzettség, az aktivitás valamint az inaktivitás összefüggései a meghatározóak.*

A nemek gazdasági aktivitása és iskolai végzettsége a 17-29 évesek csoportjában, az egyes végzettségi fokozatok %-ban

7. sz. ábra

- A munkanélküliség vonatkozásában a nemek között ellentétes tendencia érvényesül: a növekvő iskolafokozatok között a férfiaknál mintegy 6 %-pontos csökkenés következik be, míg a nők esetében növekszik a munkanélküliek aránya. *A férfiak képzettsége csökkenti a munkanélküliség valószínűségét.*
- A munkavállalás és az iskolai végzettség összefüggése tekintetében a nemek között hasonló drámai különbséget látunk: *a nők szinte kizárólag szakképzett munkavállalók* (a szakképzett nők között a munkavállalók aránya 18 % körüli), az 8 általánossal nem rendelkező férfiak munkavállalási aránya elenyésző, befejezett általános iskolával 10 % körüli, míg szakképzettek esetében ez az arány 35 % !
- A férfiak iskolai végzettségtől függetlenül elenyésző arányban vesznek részt az otthoni gazdasági aktivitásban, míg a nők egyenletesen magas arányban (50-60% között), ezen belül azonban a befejezett általános iskolával rendelkező nők maradnak leginkább a háztartásban.

A gazdasági aktivitás, valamint a gyermekszám összefüggései

Kertesi Gábor idézett vizsgálata nyomán várható, hogy a gyermekszám (valamint ezzel együtt az adott családokban az egy főre eső gyermekszámmal növekvő gyermeknevelési teher) növekedése komoly hatással van a gazdasági aktivitásra, ezen belül várható, hogy különösen a nők otthoni munkavállalási arányát növelheti. Mivel a növekvő gyermekszám egyúttal a gyermekek után járó szociálpolitikai támogatások összegét is emeli, ezért a későbbiekben kísérletet teszünk arra is, hogy megvizsgáljuk, milyen összefüggés van az egyéni keresetek, a gyermekek utáni támogatá-

sok összege, illetve a becsült családi jövedelmek, valamint a potenciális keresők gazdasági aktivitása között.

A népesség nemenkénti %-os eloszlása gazdasági aktivitásonként annak függvényében, hogy van-e gyermeke.

19. sz. táblázat

	gyermek van		gyermek nincs	
	ffi	nő	ffi	nő
tanuló	1,4	0	19,3	62,7
aktív	18,1	6,1	9,0	1,2
munkanélküli	74,6	12,4	67,2	28,7
háztartásban	5,9	81,5	4,5	7,5
alapeloszlás:	44,9	62,7	55,1	37,3

A vizsgált korcsoportban a férfiak 44,9 %-a rendelkezik gyermekkel, míg a nőknél ez az arány 62,7 %.

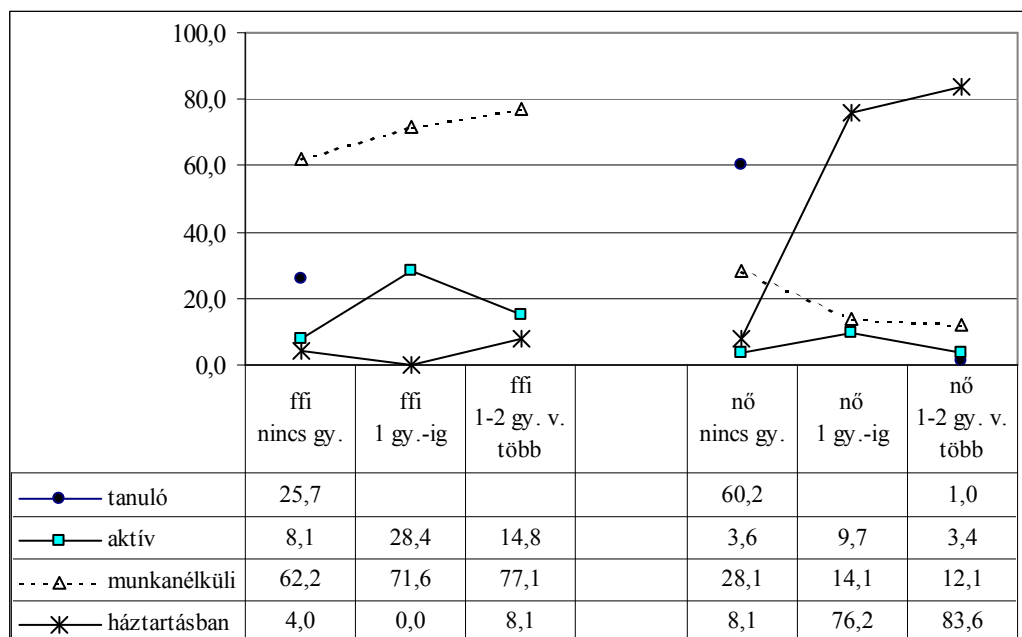
A gyermekkel rendelkező férfiak kétszer akkor arányban (18,1%) aktív dolgozók, mint a gyermekkel nem rendelkező férfiak. A nők aktivitási aránya azok körében, akiknek nincs gyermekük, elhanyagolható, de a gyermekkel rendelkező nők körében is rendkívül alacsony.

A nők addig tanulók, amíg nem szülnék gyermeket. A gyermek megjelenése a nőket nemcsak az „iskolapadból” vonja ki, de egyúttal csökkenti munkanélküliségi arányukat is – alapvetően a háztartás „belső munkaerőpiacára” vonulnak át.

A következő ábra azt szemlélteti, hogy amennyiben nemcsak a gyermek létét, de egyúttal a gyermekek átlagos számát is vizsgáljuk, látjuk, hogy az aktivitás, valamint a gyermekszám között közvetlen kapcsolat áll fenn.

Gazdasági aktivitás nemenként, az egy főre eső gyermekszám-kategória %-ban

8. sz. ábra

Az ábrázolt adatok tehát azt mutatják, hogy amennyiben a háztartásokat illetően három fő kategóriába soroljuk (a gyermekek átlagos számát véve alapul), akkor az ilyen háztartásokban élők férfiak, illetve nők esetében a nemekre jellemző gazdasági aktivitás fő aránya milyen eltérést mutatnak.

- a. Férfiak és nők egyaránt kizárólag addig tanulnak, amíg nincs gyermekük.
- b. A férfiak azokban a háztartásokban aktív keresők elsősorban, amelyekben még alacsony a gyermekszám. A férfiak munkanélküliségi aránya egyenletesen növekszik a gyermekszám függvényében.
- c. A nők elsősorban addig munkanélküliek, amíg nincs gyermekük, a gyermekszám növekedése azonban már kevésbé befolyásolja munkanélküliségüket. Ezzel szemben a nők elsősorban abban az esetben aktív keresők, amíg kevés (átlagosan 1 fő) gyermekük van.
- d. A nők leginkább a magas gyermekszámú családokban maradnak a háztartásban.

A férfiak és a nők szinte ellentétes stratégiát követnek a családon belüli gyermekszám változása esetén.

- a. Amíg egy párnak nincs gyermeke, a férfiak és a nők közel egyaránt alacsony arányban vállalnak munkát. Az ilyen családokban találjuk a legmagasabb arányú női munkanélküliségi arányt is, egyúttal a legalacsonyabb háztartásban való foglalkoztatottsági arányt.
- b. Azokban a háztartásokban, amelyekben már van gyermek, de számuk még nem túl magas (azaz *átlagos* számuk egy), drámai változás következik be. Az aktív munkavállaló férfiak aránya itt maximális. Velük szemben a női munkavállalók aránya radikálisan csökken, egyúttal radikálisan nő azon nők aránya, akik a háztartásba „vonulnak” (az ő körükben találjuk a GYED-en, GYES-en lévők zömét).
- c. Amennyiben a háztartásban a gyermekszám tovább nő, az aktív munkavállaló férfiak aránya ismét csökken (egyúttal tovább nő a munkanélküliek aránya), bár némileg növekszik azok aránya is, akik a háztartásban „vállalnak munkát”. Az ilyen családokban a legmagasabb a nők háztartási „munkavállalása”, egyúttal ezekben a családokban a legalacsonyabb a női munkanélküliek aránya is.

A gyermekek megjelenésével tehát először a munkavállalók aránya növekszik – elsősorban a férfiak körében – egyúttal a nők a munkaerőpiacról látványosan „kivonulnak” és a háztartásban helyezkednek el.

A gyermekek számának további növekedése a nők körében ezt a tendenciát erősíti, egyúttal a férfiak is fokozottabb mértékben vonulnak vissza a nyilvános munkaerőpiacról.

Mivel a családok anyagi szükségletei közvetlenül függnék az eltartottak számától, azt várnánk, hogy a legnagyobb eltartói teherrel rendelkező családokban legyenek a legnagyobb arányban aktív munkavállaló férfiak.

Ezzel szemben a legnagyobb gyermeklétszámú családokban található magas arányú női otthoni foglalkoztatottság kevesebb ellentmondást rejt magában: egyrészt a gyermekek nevelésének közvetlen munkaigénye (amely okán a nők otthonmaradása inkább a háztartásban való foglalkoztatottságnak minősíthető), másrészt a nők azok, akik a gyermekek után anyagi támogatásban (gyes, gyet) részesülnek. Tudjuk, hogy arányuk a 17-29 éves népességben 44 %.

Amennyiben az aktív munkavállalást, a munkanélküliséget, valamint a háztartásban való foglalkoztatottságot a háztartások belső gazdálkodása és források iránti szükségletei felől közelítjük meg (feltehetően joggal), feloldhatónak tűnik az ellentmondás.

Induljunk ki abból, hogy a háztartásoknak munkaerőre van szükségük a gyermekek felneveléséhez (ennek a munkaerőigénynek a dinamikáját figyelhetjük meg a nők háztartásban való „elhelyezkedése” tekintetében), valamint anyagi forrásokra van szükségük a háztartástagok létszükségletei biztosításához (esetünkben persze meglehetősen elemi szükségletekről van szó, mint azt a későbbiekben látjuk...).

Alapesetben¹¹ az anyagi forrásokat a megfizetett munka (az aktív munkavállalás), a gyermekek után járó segélyek, valamint a regisztrált munkanélküliek esetében a munkapiaci támogatások biztosíthatják. Sajnálatos módon, egyúttal persze véleménykutatási tapasztalatokból is kiindulva, nem regisztráltuk az egy főre eső átlagjövedelmek nagyságát, sem azok (az iméntiekben felsorolt) potenciális forrásait¹².

Tudjuk ugyanakkor, hogy *az otthoni munkát vállaló nők többsége gyes/gyet-en lévőknek vallotta magát, tehát (a gyermekek után járó támogatásokon túli) anyagi forrást biztosít a háztartásnak.*

A következőkben az ismert szociálpolitikai támogatások, valamint az ózdi régióra érvényes kereseti arányok ismeretében, a felvett adatok birtokában megkíséreljük a gazdasági aktivitás imént tapasztalt ellentmondásainak feloldását.

Modell a háztartások bevételei, az aktivitás, valamint az átlagos gyermekszám összefüggésére, a bevételek becslése alapján.

Tudjuk, hogy a régió roma férfinépeességének mindössze 12,4 %-a aktív kereső, az ő körükben pedig 20 % alatti az olyan férfi, aki szakképzettséggel is rendelkezik. *A szakképzettek munkavállalási esélye* – bár a szakképzetlenekhez képest kimagasló – *önmagában* rendkívül *alacsony*. Még abban az esetben is, ha eltekintünk a cigányokkal szemben érvényesülő munkaerőpiaci kiszorító mechanizmusoktól, és pusztán abból a tényből indulunk ki, hogy a régióban a munkanélküliség aránya kimagasló (azaz a munkavállalás esélye alacsony), *biztonságos stratégiának* tűnhet a munkanélküliségi regisztráció és a vele járó támogatás választása, a kockázatos munkahely (vagy egyszerűen munka) keresés helyett.

Nem ismerjük a régióban, - akár szakképzett – cigányok¹³ által elérhető jövedelmek nagyságrendjét.

Az eddigi adatok birtokában azonban – amely adatok arra utalnak, hogy *a háztartások egyáltalán nem saját (anyagi) biztonságuk ellenére szabályozzák a gazdasági aktivitás egyes formáiban való részvételt*, - vélhetjük azt, hogy a nők által elérhető gyermekgondozási és családi járandóságok, valamint a férfiak által elérhető munkanélküli támogatások együttes összege – háztartásmérettől függően persze – meghaladhatja az aktív munkavállalással elérhető jövedelmek együttes összegét. Pontosabban, az eddigi összefüggések arra utalnak, hogy a háztartás gyermekszámtól függő mérete, valamint a nők háztartásban való (anyagi forrásokat is biztosító) megjelenése, továbbá a férfiak munkavállalása vs. regisztrált munkanélkülisége együtt szabályozódik – egy közös optimum irányában. Mint láttuk, a férfiaknál a munkavállalást (annak esélyét legalább) a szakképzettség határozza meg, a háztartástagokra eső gyermeklétszám-nagyság egy sávjában

¹¹ Az un. „feketegazdaságban” való részvétellel és hasonló forrásokkal adatok híján nem számolunk.

¹² Jobban mérhető indexnek tekintve, regisztráltuk viszont azt, hogy a meglévő jövedelmek milyen prioritások szerint mire elegendők. Ennek a jelen kérdéssel való összefüggéseire még visszatérünk.

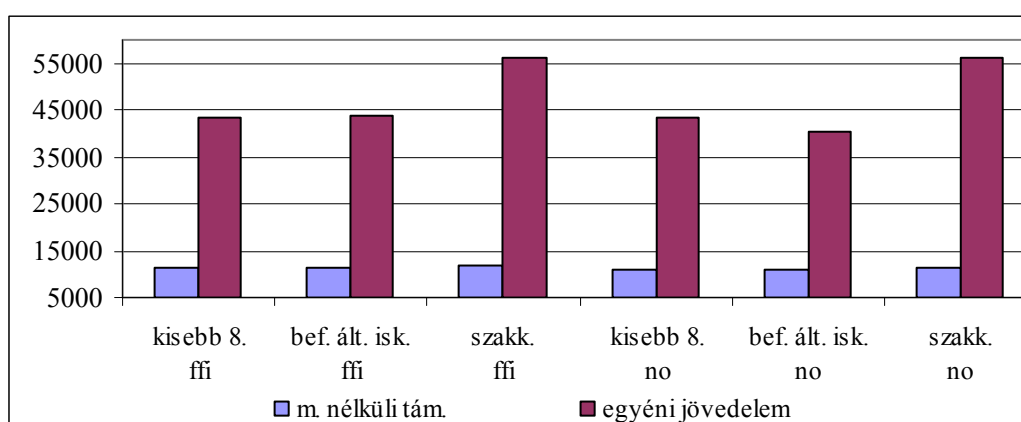
¹³ Kizárólag a teljes népességre vonatkozó adatok ismertek.

azonban munkanélküliségük meghatározó¹⁴. Ez pedig –amennyiben nem gondoljuk, hogy a cigányok irracionálisan önmaguk ellenségei – csak azzal magyarázható, hogy így jutnak biztonságosabban forrásokhoz. Ezzel együtt ebben az esetben a nők a háztartásban látják hasznosulni munkaerejüket, amely az előbbi logikával, feltehetően „forintosíthatóan” értékesebb, mintha a bizonytalan munkaerőpiacon adnák el (olcsó) munkaerejüket.

A fenti gondolatmenet ellenőrzésére – bár nem álltak rendelkezésre a felvételtől nyert adatok a bevételek pontos mértékére nézve – a 3. sz. mellékletben részletesen kifejtett becslési eljárást végeztünk. Fontos hangsúlyozni, hogy a becslési eljárással az egyes egyének, illetve családok bevételeinek alsó küszöbét határozzuk meg (részleteket lásd a mellékletben).

Munkajövedelmek, munkanélküli támogatások becsült Ft. -értéke – nemek között.

9. sz. ábra

A munkanélküliek támogatási formái (segély, illetve jövedelempótló támogatás) természetesen függetlenek az iskolai végzettségtől, összértékben a munkaképes korú 17-29 éves népességben egyenletesen 10100 és 11500 Ft között mozognak.

Az egyéni keresetek mértékének változása egyértelműen a szakképzettséggel van összefüggésben: a szakképzettek átlagosan mintegy tízezer forinttal keresnek többet (55000 Ft-os átlag mellett).

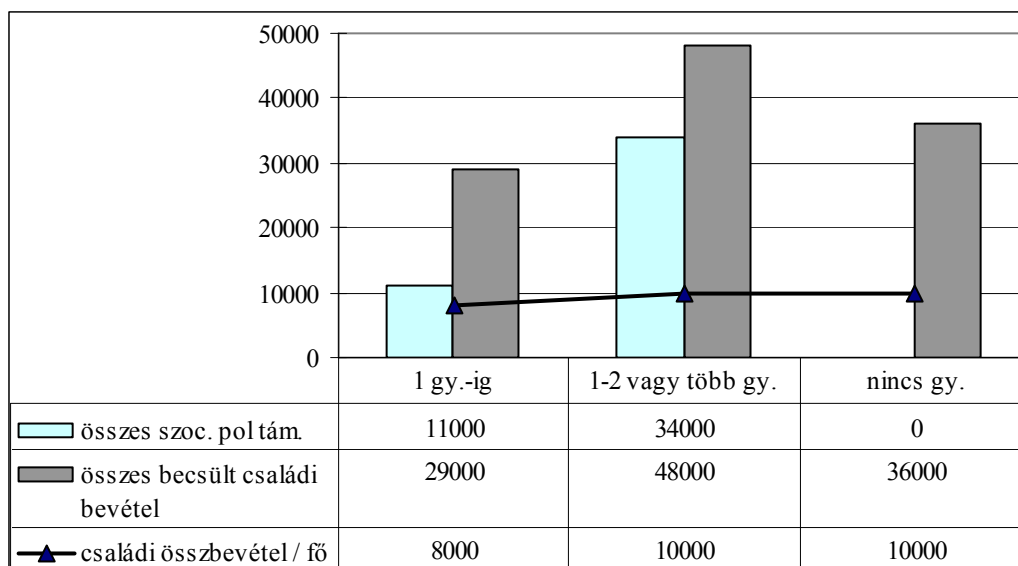
Az általános iskolát be nem fejezett nők, illetve férfiak jövedelme közel azonos, míg az általános iskolát befejezett nők jövedelme átlagosan 3000 forinttal marad el az ugyanilyen végzettségű férfiaké mögött.

Természetesen fenti adatok a háztartások jövedelmét nem jellemezhetik, mindössze tájékoztató jellegűek.

¹⁴ Ebből egyenesen következik egyébként, hogy a cigány férfiakat nem a szakképzettség előnyeiről kell meggyőzni. Sokkal inkább arról van szó, hogy a szakképzettség megszerzése – bár jóval később hasznosuló befektetés – számukra éppen eléggé értékes, *de messze értéke* (a háztartás számára való értéke) *alatt hasznosítható a régió munkaerőpiacán.*

Bevételtípusok, valamint az egy főre eső bevétel mértéke (eFt-ra kerekítve) a 17-29 éves, gyermekkel rendelkező népességben, az átlagos gyermekszám kategóriái szerint.

10. sz. ábra

A gazdasági aktivitás nemek közötti drámai eltérései – az átlagos gyermekszám függvényében – magyarázatot nyernek tehát, amennyiben a család teljes bevételét a munkajövedelmek, a munkaerőpiaci támogatások, valamint a gyermekek utáni szociálpolitikai támogatások becslésével követjük.

Azokban a háztartásokban, amelyekben nincs gyermek (hangsúlyozott, hogy jelen esetben azokról a háztartásokról van szó, amelyekben párok/házaspárok élnek, tehát az eddigi adatok birtokában tudható, hogy előbb-utóbb rendelkeznek majd gyermekekkel), a családi összbevételek átlagának alsó becsült határa „közepes”, azaz az egy gyermekkel rendelkező, illetve a többgyermekes családok ugyancsak alsó becsléssel nyert összbevétele között van.

Az egyes gyermekkel rendelkező illetve nem rendelkező családok esetében az egy főre eső összbevétel átlagosan közel azonos, a becslés alsó értéke az egy gyermekkel rendelkező családok esetében némiképp kisebb.

A gyermekek számának növekedésével az összes családi bevétel egyre nagyobb hányadát teszik ki a gyermekek utáni szociálpolitikai támogatások. Ez az arány átlagosan egy gyermekig 38 %, ennél magasabb szám esetén elérheti a 71 %-ot is.

Az eddigiekből tehát az alábbi következtetések vonhatók le:

- A családokban a gyermekek megjelenése egy határig (átlagosan az egy gyermek határig) a fokozott munkaerőpiaci szerepvállalásra sarkallja a vizsgált cigány népességet. A gyermekek megjelenése a munkaalkalmak fokozott keresését idézi elő, minden feltehető nehézség (munkaalkalmak hiánya, kirekesztés, stb.) dacára.
- A gyermekek utáni szociálpolitikai támogatások összege a gyermekszám növekedése esetén meghaladja az egyéb bevételek összegét (munkajövedelmek, munkanélküli támogatások).

Egy bizonyos gyermekszám felett a nők kivonulnak a munkaerőpiacról – többek között, mert nem éri meg a munkaerőpiaci jelenlét (a gyermekek utáni támogatások ugyanolyan mértékű egy főre eső bevételt biztosítanak, miközben a – főként képzetlen – nők munkaerőpiaci esélyei amúgy is alacsonyak)

- c. A férfiak aktív munkavállalási, munkanélküliségi, illetve háztartásban való arányai gyermekszám szerinti ingadozása tendenciaszerűen erősíti az iménti összefüggést, azzal a megszorítással, hogy a férfiak még a legnagyobb átlagos gyermekszámmal jellemezhető családokban is – a teljes cigány népesség átlagához képest – komoly mértékben munkavállalók, amely azt jelenti, hogy egyrészt az ő munkajövedelmükre nyilvánvalóan szükség van (amennyiben képesek munkát találni), másrészt a „szociálpolitikai bevétel” munkaerőpiaci szerepvállalásban megnyilvánuló hatása elsősorban a nőket érinti – nyilvánvalóan összefüggésben a nők hagyományos családi szerepével.

4. A képzettséget, valamint a gazdasági aktivitást meghatározó fő tényezők összefoglalása

A következőkben, összefoglalásként az iskolai végzettség, illetve a gazdasági aktivitás hatótényezői közül a legjelentősebbeket összegezzük.

A képzettség megszerzését, az iskolai végzettséget legközvetlenebbül

- a nemi hovatartozás,
- a lakóhely jellege (város/falusi, illetve szegregált/nem szegregált)

határozza meg, míg a továbbtanulás legerősebb befolyásoló tényezője az a kérdés, hogy az általános iskola elvégzése után valaki megházasodik-e, illetve lesz-e gyermeke. (Nyilvánvaló a szülői család, elsősorban az apa képzettségének és státuszának hatása, de ezekkel az összefüggésekkel nem foglalkoztunk a jelen keretek között.)

A lányok szinte kizárólag akkor tanulnak tovább - szereznek szakképzettséget (vagy érettségit), amennyiben nem házasodnak meg és nem szülnek.

Mivel a lányok az általános iskola elvégzése után elég nagy valószínűséggel megházasodnak, illetve szülnek, a családoknak alapvetően nem érné meg az a befektetés, amelyet a lányok továbbtanulása jelent. Különös tekintettel arra, hogy mint azt a gazdasági aktivitás nemi különbségeinél láttuk, a nők háztartásban betöltött szerepe előnyösebb lehet, mint a bizonytalan és alulfizetett munkaerőpiacra való kiáramlás (amely amúgy is csak szakképzettség esetén lehet egyáltalán kifizetődő).

Mivel ezzel együtt a lányok egy része szerez szakképzettséget, illetve leérettségizik, a családok egy része a várható alacsony megtérülési esély mellett is befektet a lányok továbbtanulásába. A várható megtérülési esély annál is inkább alacsony, hogy látható: a szakképzettséggel (vagy középfokú végzettséggel) rendelkező lányok, amennyiben szülnek (és ez elég hamar bekövetkezik), azonnal kiesnek a munkaerőpiacról.

A cigány háztartások tehát a várható megtérülés ellenére fektetnek hangsúlyt a továbbtanulásra - még a lányok esetében is.

Mivel a lányok a fiúknál magasabb arányban szereznek érettségit, miközben az érettségizettek között az aktív keresők aránya nem magasabb a csupán szakképzetteknél (pl. szakmunkásoknál), ebből következően gyanítható, hogy a képzettség presztízse – egyúttal minden esély ellenére vágyott haszna – ugyancsak olyan érték, amelynek megszerzésébe a háztartások erejükön felül (egyúttal erejükkel arányosan) investálnak.

Mivel tudjuk, hogy a férfiak éppen a közepesen magas terheket viselő családokban vállalnak leginkább munkát, egyúttal a szakképzett férfiak munkavállalási esélye a legnagyobb, ezért érthető, hogy a családok a fiúk szakképzését megtérülő befektetésnek tekintheik.

A fiúk továbbtanulása (praktikusan szakképzése) egyúttal a cigányok számára roppant bizonytalan és nyomott munkaerőpiacon – a lányokhoz hasonlóan kockázatos befektetés, ti. annak is nagy a valószínűsége, hogy a háztartás összjövedelmének optimalizálását a férfiak munkánélküli regisztrációja biztosítja.

A települési elhelyezkedés, illetve az, hogy az adott család a szegregáció szempontjából milyen körülmények között él, „mindössze” árnyalja ezt a képet.

Legnagyobb továbbtanulási eséllyel azok rendelkeznek, akik Ózdon, vegyes lakókörnyezetben élnek. Velük szemben, azok, akik a régió községeiben, ráadásul szegregáltan, (cigánysoron, telepeken) élnek, elképesztően hátrányos helyzetben vannak, körükben az általános iskolát be nem fejezettek aránya kiugró, míg akár az érettségit nélkülöző szakképzettség megszerzésére is alacsonyok az esélyeik.

Mivel tudjuk, hogy az ilyen környezetben élő cigányok jutnak legnehezebben bármilyen munkához, az ő körükben megjelenő 4-5 %-os szakképzettségi arány is komoly erőfeszítés, egyúttal családi befektetés eredménye.

A gazdasági aktivitást legközvetlenebbül

- a nemi hovatartozás,
- a házasság, illetve a gyermekszülés,
- az átlagos gyermekszám, valamint
- a lakóhely jellege (város/falusi, illetve szegregált/nem szegregált)

határozza meg.

Az aktív munkavállalók a férfiak körében elsősorban azok, akik már megházasodtak, illetve van gyermekük, egyúttal szakképzettek. Az aktív munkavállaló nők elsősorban szakképzettek, de amint gyermeket szülnék, megszűnik aktív munkavállalásuk.

Az eddig elemzésekből világos, hogy az aktív munkavállalással szemben a háztartásban való elhelyezkedés elsősorban nem inaktivitásként értelmezhető, hanem a háztartáson belüli munkavállalásként, amelyet a gyermekek megjelenése és azok háztartásra rótt terhei váltanak ki.

A nőkkel szemben – akiknél az aktív foglalkoztatottság alternatívája legfőként a háztartásban való elhelyezkedés – a férfiaknál az aktív munkavállalás a munkanélküliséggel alternál.

Az aktív munkavállalás vs. munkanélküliség alternatívát férfiak esetében, a család növekedésén túl természetesen elsősorban a munkaalkalmak száma és rentabilitása határozza meg – ebből a szempontból a községi lakóhellyel rendelkező férfiak valamivel előnyösebb helyzetben vannak, de csak abban az esetben, ha nem szegregált viszonyok között élnek.

Az aktív munkavállalás lehetőségei szempontjából a leghátrányosabb helyzetben a cigánysorokon (szegregáltan) élők vannak.

Összességében látható tehát, hogy a települési elhelyezkedésből, valamint szegregációból fakadó komoly mértékű korlátozó tényezők között a cigányok – lehetőségeikhez mérten – optimalizálják a „családi terhek – képzésbe való befektetés – családi jövedelmek – munkavállalás-háztartásban maradás” rendszert.

Az optimalizálás eszközeként – magától értetődő, egyúttal tradicionális módon – teljes mértékben a nők veszik át a férfiaktól a háztartás-gyermeknevelés terheit; amely egyúttal a gyermekek számától és születési idejétől függő állami támogatási formákat, mint jövedelmeket is biztosít a családnak.

Amíg a háztartások eltartóereje engedi, a nők is részt vesznek a képzés/továbbtanulás rendszerben, amely a háztartások részéről valójában meg nem térülő befektetésnek is tekinthető. Ezért a meg nem térülésért azonban nem a háztartások hibáztathatók, hanem a nők számára adekvát (megfelelő jövedelmet biztosító) munkaalkalmak hiánya. Ti. amennyiben a háztartások minden esetben bizonyosak lehetnének abban, hogy a nők, képzettségük ellenére 100 %-os bizonyosság-

gal soha nem találnának munkát, egyúttal ugyanilyen bizonyossággal kellene a háztartásban elhelyezkedik, nyilván egyáltalán nem vennének részt semmilyen alacsony fokozatú képzésben.

Kutatásunk eddig tehát a cigány népelességgel szembeni tipikus előítéletes attitűdök közül kettőt cáfolt, mégpedig adatok elemzése útján.

Az egyik tipikus előítélet szerint a cigány népelesség nem fektet hangsúlyt az iskoláztatásra. Mint bizonyítottuk, éppen ellenkező a helyzet, egyúttal ez a törekvés – éppen a cigányság roppant szegénységéből fakadó körülmények miatt – rejtve maradhat a nem cigány népelesség számára.

Elemzésünk feltárta, hogy a cigányság a gazdasági aktivitást egyúttal egy kollektív – a háztartás-ra/családra – érvényes stratégia részeként kezeli.

Mivel a környező nem cigány népelesség értékvilága a cigánysághoz képest erősebben individuumbentrikus, valószínű, hogy „kiugrik”, „jobban szemet szúr” ha az adott egyed nem végzi el az általános iskolát, illetve nem tanul tovább – holott *a továbbtanulás is elsősorban az adott cigány háztartás szemszögéből érvényes és értékes befektetés.*

Az iménti megállapítások a gazdasági aktivitás egyes formáiban való részvételre, mint bizonyítottuk, még inkább érvényesek.

Tehát elsősorban nem az a kérdés, – mint azt a környezet előítéletei diktálják – hogy egy adott cigány férfi vagy nő dolgozik-e illetve a háztartásban van-e, hanem az, hogy milyen munkaerőpiaci integrációs formával járul hozzá jobban családjá/háztartása összjövedelméhez.

Teljesítménymotivációs összefüggések

Az eddigiekben vázolt strukturális összefüggések egy része a kutatás során, mintegy „melléktermékként” jelent meg, ugyanis a koncepció elkészítése idején (talán érthető okokból) nem számoltunk azzal, hogy a cigány népesség körében ilyen mértékű, erőn felüli befektetési ráfordítással – pszichológiai értelemben *valódi erőfeszítéssel* – találkozunk.

Egyúttal erősen számítottunk arra, hogy a sokszorosan hátrányos helyzet, amely az utóbbi évtizedben erősödik, komoly pszichológiai következményekkel is járhat.

Mivel *úgy a képzésben való részvétel, mind az aktív foglalkoztatottság* ebben a helyzetben mindenképpen erőfeszítést, *pszichológiai teljesítmény-ráfordítást igényel*, ezért felvételre került a cigány népesség körében az, hogy *milyen teljesítménymotivációs* készettséggel rendelkeznek tagjai.

A teljesítménymotiváció mineműségének megállapítására az ún. attribúciós modellt¹⁵ választottuk. A modell keretében azok, akiknek teljesítménymotivációját, a teljesítmények elérésével kapcsolatos pszichológiai potenciálját meg akarjuk állapítani, megítélik, hogy sikereik, illetve kudarcaik milyen okoknak köszönhetőek. (Az ok tulajdonítását nevezzük attribúciónak.) A kognitív teljesítménymotivációs paradigmában a következő asszimmetrikus típusok fogalmazhatók meg.

		a <u>siker</u> oka	
		<i>belső ok:</i> (kiválóság, erőfeszítés)	<i>külső ok:</i> (szerencse)
a <u>kudarcc</u> oka	<i>belső ok:</i> (kevés erőfeszítés)	teljesítmény motivált	kudarckereső
	<i>külső ok:</i> (szerencsétlenség, mások)	sikerorientált (kudarchárító)	siker / kudarc kerülő

- *Teljesítménymotiváltak* nevezzük azokat, akik sikereiket (siker: *elért teljesítmény*) gyakrabban tulajdonítják a saját képességeiknek, avagy saját kvalitásaiknak – tehát *belső, önmagukban rejlő okra* vezetnek vissza, míg a kudarcot ugyancsak *belső oknak* tulajdonítják, konzisztensen a siker tulajdonításával: nevezetesen azért nem érnek el sikert, mert kevés erőfeszítést tettek, nem elég felkészültek, ügyetlenek voltak, stb.

A teljesítménymotiváltak tehát a represszív közeg által előidézett *objektív akadályok ellenére* a kudarcokat gyakran *belső oknak* tulajdonítják, ennek következtében a kudarc hatására újabb *belső energiákat* képesek mozgósítani.

- A *sikerorientáltak* a teljesítménymotiváltakhoz hasonlóan¹⁶, *belő okokra* vezetnek vissza sikereiket, ezzel szemben kudarcaikért a *külvilágot* hibáztatják (mások akadályozták őket, pechjük volt, stb.)

A *sikerorientáltak* a represszív közeg által eléjük gördített akadályok hatására bekövetkező sikertelenséget gyakran (és joggal) *külső oknak* tulajdonítják, ezzel azonban a kudarcot el is

¹⁵ Weiner, B. et al; 1972, Meyer W.U. et al, 1973

¹⁶ Az eredeti meyeri paradigma a két típust egybeolvasztja. Szükségesnek tűnt a sikeres teljesítménnyel kapcsolatos pozitív attribúció leválasztása a kudarcjelzés megítéléséről, különösen olyan közegben, amely *valóban gyakran köszönheti kudarcait külső oknak*. (Lásd a hetvenes évek alapviccét az objektív üldöztetés és a paranoia viszonyáról...) Ezzel az eljárással megítélhetjük, hogy *a represszív közeg milyen kudarczorongást vált ki*, illetve *a represszív közeg dacára milyen pszichés energiákat képes mozgósítani a cigány népesség*.

hárítják (azaz gyakran akkor is külső oknak tulajdonítják a kudarcot, amikor pedig részük van abban), amelynek következtében (a teljesítménymotiváltakhoz képest) kevésbé képesek pszichés energiáik fokozott mobilizálására.

- A *kudarckeresők* (más elnevezéssel: kudarcfélelem által motiváltak) sikereiket gyakrabban tulajdonítják pl. a szerencsének, mintsem saját képességeiknek vagy erőfeszítésüknek, ezzel szemben kudarcukért gyakrabban hibáztatják önmagukat. A kudarc keresők még abban az esetben is gyakran csupán külső okot látnak az elért teljesítmény mögött, amikor fokozott sikerélményben van részük. A típus kialakulása mögött a *tanult tehetetlenség* jelensége áll, amikor a környezet hosszú időn keresztül, tartósan megakadályozza vagy teljesen lehetetlenné teszi a kudarcok kiküszöbölését.

A kudarc keresők (tanult neurotikus reakciójuk révén) gyakran szinte „elébe mennek” a represszív közeg teljesítményt vagy sikert akadályozó megmozdulásainak, mintegy ki is váltják azt.

- A *siker/kudarc kerülők* attribúciós modellje a teljesítménymotiváltakéval asszimmetrikus: úgy a sikert, mint a kudarcot külső okoknak tulajdonítják a legnagyobb gyakorisággal. E teljesítménymotivációs karakter mögött ugyancsak felfedezhető a tanult tehetetlenség jelensége, azzal a különbséggel, hogy a siker/kudarc kerülők a kudarc keresőkhöz képest kevésbé önromboló módon inkább passzivitásba menekülnek, egyaránt „kihátrálnak” a sikerrel vagy kudarcral fenyegető helyzetekből. Alacsony teljesítmény iránti készletesség jellemzi őket, egyúttal a kudarcot sem keresik.

Az egyes teljesítménymotivációs típusok természetesen nem tisztán jelennek meg, elsősorban valószínűségről, vagy gyakoriságról van szó. Kialakulásuk komplex okokra vezethető vissza, természetesen szerepet játszik benne a családi környezet éppúgy, mint a környezet viselkedése. Ezzel együtt elsősorban az élmények, az élmények hatására kialakuló viselkedés, valamint a saját viselkedés kiváltotta környezeti reakciók pozitív feedback mechanizmusai rögzítik az egyéni teljesítményt, annak elérését erősen determináló teljesítménymotivációs típusokat.

A valódi teljesítménnyel elérése, valamint a kudarcok okozta traumák feldolgozására alkalmas belső potenciál tekintetében tehát hierarchikus viszony van a négyféle teljesítménymotivációs típus között; sorrendben a következő: teljesítménymotiváltak, sikerorientáltak, siker/kudarc kerülők, kudarc keresők.

A teljesítmény iránti motiváltság eltérései alapvetően befolyásolják azt a kérdést, hogy az egyén a környezet (illetve saját maga) által támasztott akadályokkal, valamint kihívásokkal milyen viszonyban áll, milyenek az ún. meggarcoló (coping) stratégiái.

A képzettséggel valamint gazdasági aktivitással kapcsolatos strukturális összefüggések ismeretében különösen izgalmas kérdés, hogy az ózdi régió cigány népessége milyen belső tartalékokkal veszi fel a küzdelmet a halmozottan hátrányos helyzetből fakadó nehézségekkel szemben – és fordítva: a környezetből és a saját helyzetből fakadó represszív mechanizmusok milyen (a teljesítménnyel kapcsolatos) karakterszerkezetet eredményeznek ebben a népességben.

Mivel a strukturális összefüggések zöme a 17-29 éves népesség körében került megállapításra, ezért az ezekkel összefüggő teljesítménymotivációs kérdéseket is ebben az életkori csoportban tekintjük át.

A teljesítménymotivációs típusok alpmegoszlása a 17-29 éves cigány népesség körében.

22. sz. táblázat

17-29 évesek	%
teljesítmény motivált	36,2
sikerorientált	33,9
siker/kudarcc kerülő	19,9
kudarckereső	10,0

Az adatok első ránézésre éppúgy kelhetnek meglepetést, mint az eddigi elemzésből fakadó evidenciaérzést.

A 19-29 éves cigány népesség legnagyobb hányada (36,2%) teljesítménymotivált, ráadásul hozzájuk társul a sikerorientáltak 33,9 %-a. Azaz a teljesítményekkel kapcsolatos alapvetően pozitív motiváltsággal e népesség mintegy 70 %-a rendelkezik!

A siker/kudarckerülők a népesség mintegy 20 %-át alkotják, és a „legproblémásabb” kudarc kereső (azaz a környezeti represszió által neurotizált) csoport mindössze 10 % (bár ez is jelentős arány önmagában!).

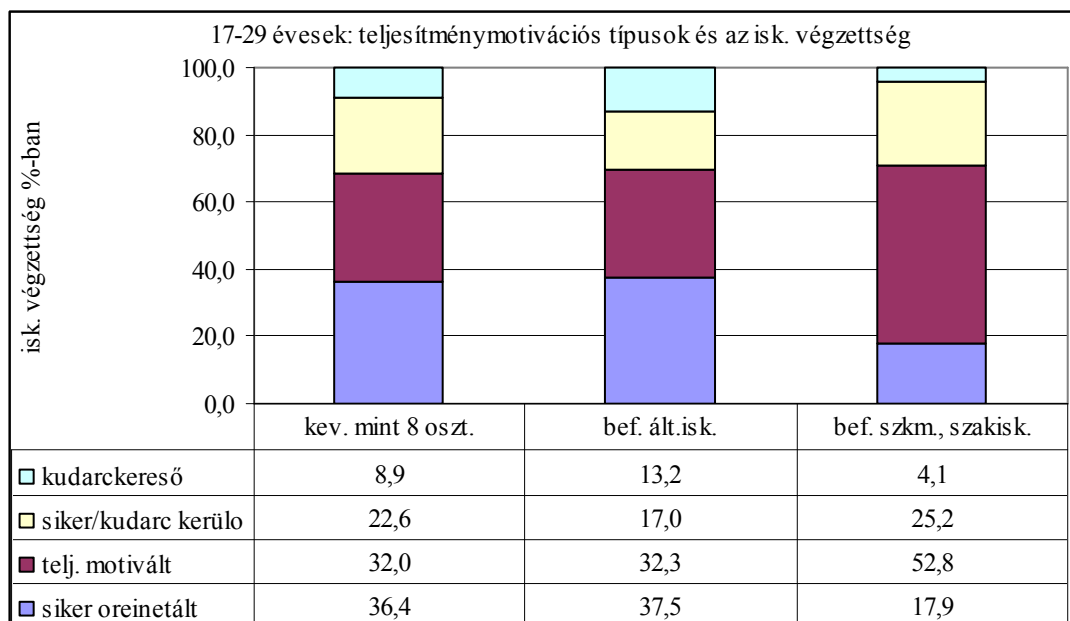
Természetesen az eredmények (mivel önreflexión alapulnak) ellenőrzésre szorulnak (szemben az un. „kemény” adatokkal, amelyek hitelességét a tényközlés biztosítja).

Az egyes teljesítménymotivációs típusokhoz való tartozás attribúciós eljárását azzal kontrolláltuk, hogy az attribúciót a kérdezetteknek ki kellett terjeszteniük (projektív módon) más cigány személyekre is. A kétféle attribúció konzisztenciája validálta a kapott eredményeket.

A eredmények validitását más oldalról a következő kereszt-összefüggések erősítik meg.

Képzettség és teljesítménymotiváció

11. sz. ábra

A teljesítménymotivációs típusok iskolai végzettség szerinti eloszlása több szempontból figyelemreméltó.

- Azok, akik nem rendelkeznek befejezett általános iskolai végzettséggel, valamint azok, rendelkeznek azzal, alapvetően a nem a pozitív teljesítménykésztetés mértékében és típusaiban különböznek egymástól (mindkettő meglehetősen magas!), hanem abban, hogy a teljesítmények elkerülése tekintetében az inkább passzív siker/kudarc kerülők magasabb arányban fordulnak elő az általános iskolát be nem fejezettek között, valamint a tanult tehetetlenség mértéke valamivel nagyobb az általános iskolát befejezetteknél.
- A befejezett szakképzéssel rendelkezők között találjuk a legmagasabb arányban azokat, akik sikereiket és kudarcukat egyaránt saját erőfeszítésük és képességeik aktuális állapotának tulajdonítják, azaz akik a környezet akár ellentétes nyomása ellenére is magas teljesítményt képesek produkálni. Ez a viszonyok ismeretében persze nem „csoda”. Bár az ő körükben a kudarc keresők elenyésző arányban fordulnak elő, figyelemreméltó, hogy a sikert és kudarcot egyaránt kerülők az általános iskolát be nem fejezett csoportnál látott arányban vannak jelen.

A képzettség szintje szerinti eloszlások arról a mechanizmusról beszélnek, ahogy az egyes képzettségi küszöbök átlépése szelektál a teljesítménymotivációs típusok között. Ezt az állítást azzal ellenőrizhetjük le, ha megnézzük, hogy a teljesítménymotiváció szempontjából milyen különbség található a két nem között.

Mivel tudjuk, hogy az adott korcsoportban több férfi rendelkezik befejezett általános iskolával, valamint szakképzettséggel, mint nő, abban az esetben, ha találunk a teljesítménymotiváció szempontjából releváns különbséget a két nem között, úgy az „otthonról hozott” teljesítménymotivációs potenciál is eldönti, hogy ki fejez be pl. egy szakképzést.

Abban az esetben azonban, ha nincs nemek közötti (eleve meglévő) különbség a teljesítménymotiváció szempontjából (ezt látjuk a következő táblázat adatiban), akkor valószínű, hogy nemtől függetlenül, az egyes képzési fokozatok (illetve a mögöttük lévő intézményrendszer) által támasztott akadályok az egyik oka a látható különbségeknek.

Azaz egyrészt a magas pozitív teljesítménykésztetés ellenére maradnak ki sokan az alapképzésből, másrészt még a szakképzés akadályait is csak magas teljesítménymotivációs potenciál mellett vehetik a cigány fiatalok.

Teljesítménymotivációs típusok az egyes nemek %-ban.

23. táblázat

	ffi.	nő
telj. motivált	36,5	39,4
siker orientált	34,6	30,2
siker/kudarcc kerülő	18,0	19,4
kudarckereső	11,0	10,9

A másik komoly kérdés, hogy a települési elhelyezkedés, valamint szegregáció szempontjából milyen eltéréseket találunk, valamint ezek hogyan viszonyulnak az iskolai végzettség ismert eltéréseihez.

Teljesítménymotiváció és lakóhely – az egyes lakóhelyi típusok %-ban

24. táblázat

	eloszlások				átlag	átlagtól való eltérés			
	Ózd	egyéb	szegregált	vegyes		Ózd	egyéb	szegregált	vegyes
telj. motivált	44,0	30,1	30,7	42,4	36,2	1,22	0,83	0,85	1,17
siker orientált	26,2	40,6	37,2	31,0	33,9	0,77	1,20	1,10	0,91
siker/kudarcc kerülő	16,9	21,0	21,6	17,9	19,9	0,85	1,06	1,09	0,90
kudarckereső	13,0	8,3	10,5	8,7	10,0	1,30	0,83	1,05	0,87

- Az Ózdon, vegyes, nem szegregált lakókörnyezetben élők között mintegy 10-12 %-al több teljesítménymotiváltat találunk, mint a községekben, szegregáltan élők között.
- Sikerorientáció szempontjából valójában Ózd és az egyéb települések között van különbség, a szegregáció hatása elenyésző. Feltűnő, hogy míg Ózdon a teljesítménymotiváltak aránya magasabb, addig a sikerorientáltaké alacsonyabb – a községekben az iménti arányok fordítottak.
- A kudarc által motivált két típus eloszlási különbségei település és lakóhely szerint nem számottevők.

Tudjuk azt, hogy Ózd és a környező települések, valamint az elkülönült, szegregált, valamint a vegyes lakókörnyezet viszonyában, iskoláztatási szempontból az Ózdon, vegyes környezetben élők komoly előnyöket élveznek, a kis településeken, szegregáltan élők pedig komoly hátrányokat szenvednek (egymáshoz képest).

Mint láttuk, Ózd és a községek viszonylatában, csak a pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezők között van jelentős különbség, egyúttal a kétféle pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezők összaránya úgy Ózdon, mint a községekben 70-70%.

Azt is láttuk az iméntiekben, hogy a befejezett szakképzéssel rendelkezők azok, akik esetében a pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezők kiugró mértékben vannak jelen.

A fenti összefüggésekből következően a szakképzés megszerzéséhez nem elég a régió cigány lakossága esetében a pozitív teljesítménykésztetés, hanem ezen belül is jelentős mértékben szükséges a teljesítménymotiváció megléte, az arra való készség, hogy a környezet nyomása okozta kudarcokat a saját erőfeszítéseik fokozásával küszöböljék ki.

A fenti összefüggés fordítva is érvényes – és ezt figyeltük meg a magas gyermeknevelési teher ellenére való képzéssel kapcsolatos családi erőfeszítések taglalásánál – a cigány lakosság erősen pozitív teljesítménykésztetése ellenére alulképzett.

A gazdasági aktivitás szerinti összefüggések.

Elsőként összefoglalóan tekintünk át a 17-29 éves cigány népesség foglalkoztatottsági arányait nemenként.

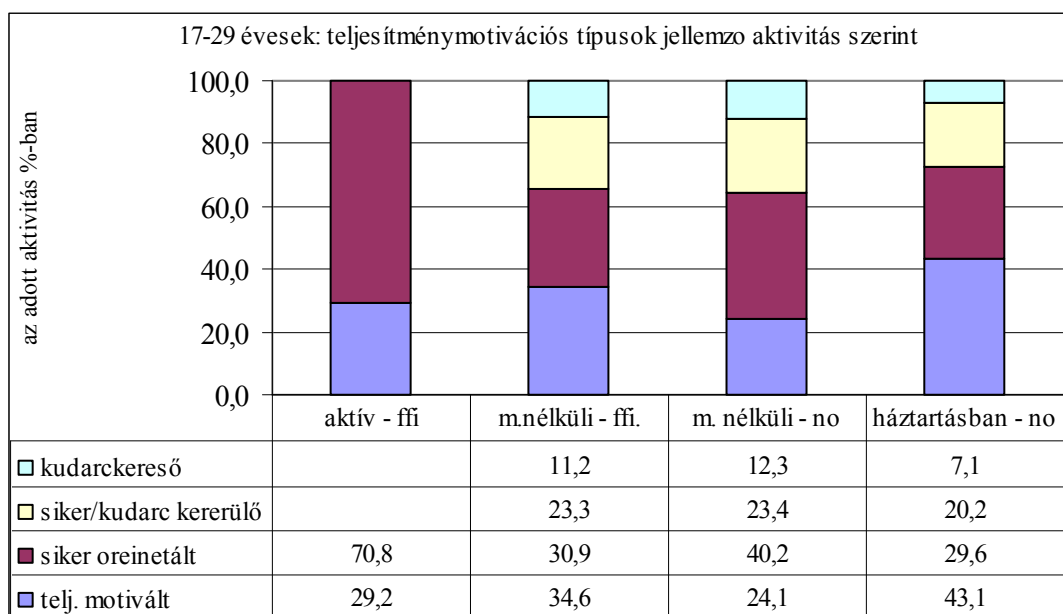
Fő gazdasági aktivitás a 17-29 éves férfiak és nők %-ban.

25. sz. táblázat

gazdasági aktivitás	fffi	nő
tanuló	2,6	5,5
aktív	14,8	5,4
munkanélküli	78,2	20,8
háztartásban	4,4	68,3

Az egyenetlen eloszlásból következően a férfiak esetében az aktív foglalkoztatottak, valamint a munkanélküliek, a nők esetében pedig a munkanélküliek és a háztartásban foglalkoztatottak megoszlását tekintjük át az egyes teljesítménymotivációs kategóriák szerint.

12. sz. ábra

Az egyes gazdasági aktivitás szerinti csoportokba tartozók teljesítménymotivációs típusok szerinti eloszlása a következő, roppan tanulságos összefüggéseket mutatja.

- A gazdaságilag aktív férfiak között egyáltalán nem találunk kudarcfélelem által motiváltakat, kizárólag olyanokat, akik valamilyen pozitív teljesítménykészséggel jellemezhetők. ezen belül a sikerorientált (azaz egyúttal kudarchárító) férfiak aránya abszolút felülreprezentált.
- A munkanélküli férfiak körében az aktív férfiakkal képest magasabb arányban találunk teljesítménymotiváltakat.
- A munkanélküli férfiak, munkanélküli valamint háztartásban foglalkoztatott nők között *nem találunk egymáshoz képest drámai eltéréseket teljesítménymotivációs szempontból*, azonban az aktív férfiakkal képest igen.
- A legnagyobb kudarcűrőssel (minimális kudarchárítással), a háztartásban foglalkoztatott nőknél találkozunk, azaz az ő körükben fordulnak elő a legnagyobb gyakorisággal teljesítménymotiváltak. Egyúttal az ő körükben találkozunk a legkevesebb kudarc keresővel is.

Mivel tudjuk azt, hogy a gazdaságilag aktív férfiak elsősorban házasok, egyúttal van gyermekük is (tehát családfenntartói minőségükben rendkívül lényeges az aktív kereső lét), továbbá a házasok/nem házasok és gyermekkel rendelkezők/nem rendelkezők között teljesítménymotivációs szempontból nincs lényeges különbség¹⁷ (lásd a következő, 28. sz. táblázat adatait), ebből következően a család anyagi igényeitől, és az ezáltal a férfiakra rótt felelősségtől függetlenül *csak a legnagyobb teljesítménymotivációval, ezen belül is kiemelkedő kudarctűrővel rendelkező férfiak azok, akik képesek tartósan elhelyezkedni.*

A helyzet tehát nem az (mint a környezet előítéletei diktálják), hogy „nem szokta a cigány a szántást”, hanem éppen ellenkezőleg: „csal azok szántanak, akik túrik a pofonokat” (mint láttuk, az aktív férfiak 70 %-a kudarctűrő, egyúttal teljesítménymotivált).

26. sz. táblázat

	telj. motivált	siker orientált	siker/kudarckereső kerülő	kudarckereső	total
nőtlen/hajadon	39,2	28,4	18,4	14,0	100
házas/élettárs	36,8	35,3	19,0	8,9	100
van gyermeke	37,9	34,3	20,1	7,7	100
nincs gyermeke	37,5	31,2	17,6	13,7	100

A fenti adatok ugyancsak megerősítenek egy összefüggést. Mivel a házasság, valamint a gyermekkel való rendelkezés önmagában független a teljesítménymotivációtól, ugyanakkor a háztartásban elhelyezkedett nők körében (akik egyúttal a legnagyobb arányban házasok és van gyermekük), a teljesítménymotiváltak aránya magas (magasabb az aktivitási szerinti átlagnál) következőképp igaz az az állítás, mely szerint a háztartásban való elhelyezkedés nem inaktivitás, hanem a gazdasági aktivitás olyan formája, amely a család össz-jövedelmét emelő tényező lehet. (Ellenkező esetben ugyanis, amennyiben a háztartásban való lét egyúttal passzivitásként lenne értelmezhető, várható lenne, hogy a siker/kudarckereső nők lennének ebben a körben felülreprezentáltak).

A gazdaságilag kétségtelenül inaktív munkanélküliek körében (akik egyúttal zömmel férfiak), mint láttuk, a teljesítménymotiváltak, valamint a sikerorientáltak nagyjából azonos arányban vannak jelen (összesen 65,5 %).

Tudjuk, hogy a munkanélküliek egy része végez közmunkát (amely közmunkavégzést nem tekintettük a gazdasági aktivitás részének).

Kérdés, hogy a közmunkát végzők és nem végzők eloszlása teljesítménymotiváció szempontjából, szolgál-e valamilyen tanulsággal.

Közmunkavégzés a munkanélküliek %-ban

27. sz. táblázat

közmunkát végez-e	ffi	nő	total
igen	53,8	5,9	44,1
nem	46,2	94,1	55,9

A kérdés tehát alapvetően férfiakra vonatkozik.

¹⁷ Egyetlen kivétellel: a kudarckeresők az átlagnál nagyobb arányban vannak egyedül (nem házasok) és az átlagnál – éppen ezért – kisebb arányban van gyermekük.

Közmunkavégzés a férfiak körében, a teljesítménymotivációs típusok %-ban.

28. sz. táblázat

férfiak – végez-e köz- munkát	igen	nem	összes munka- nélküli ffi.
telj. motivált	15,2	38,5	34,6
siker orientált	36,7	31,1	30,9
siker/kudarccerülő	44,3	14,9	23,3
kudarckereső	3,9	15,5	11,2

A közmunkát végző munkanélküli férfiak teljesítménymotiváció szerinti eloszlása merőben különbözik az összes munkanélküli férfi ilyen szempontból vett eloszlásától.

A közmunkát végző férfiak között az átlaghoz képest fele annyi teljesítménymotiváltat, valamint majdnem kétszer annyi siker/kudarccerületet találunk. A kudarckeresők aránya az átlag harmada.

A közmunkavégzés tehát a munkanélküli férfiak közül elsősorban azokat vonzza, akik teljesítménykésztetés szempontjából passzívak, egyúttal kissé taszítja azokat, akik pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkeznek.

Mivel a közmunkavégzés – bár önmagában munka – egyúttal a háztartás egészét érintő jövedelemszerzés szempontjából értékelendő (mint az eddigi összefüggések ezt világossá teszik), ebből következően egyúttal *nem indexe a munka* (pontosabban a háztartás számára értékes munka) iránti hajlandóságnak. Ennek ellenkezője igaz: *elsősorban azon munkanélküliek áramlanak erre a területre, akik számára a teljesítmények elérése inkább szorongató feladat.*

Az egyhelyben lakással eltöltött évek száma, valamint a teljesítménymotiváció kapcsolata.

Az eddigi fejtegetések során láttuk, hogy a gazdasági aktivitás valamint a települési és lakóhelyi elhelyezkedés szoros kapcsolatban áll egymással. Az aktív foglalkoztatottak elsősorban nem szegregált környezetben élnek, míg a munkanélküliek elsősorban a községi, szegregált viszonyok között élők közül kerülnek ki.

Egyúttal tudjuk azt, hogy települési hovatartozás és szegregáció szempontjából nincs jelentősebb különbség az egyes teljesítménymotivációs típusok eloszlásában.

Következésképp *azon erős teljesítménymotivációval rendelkező férfiak, akik egyébként az átlagnál nagyobb valószínűséggel aktív dolgozók, a községek cigánytelepein ugyanolyan gyakorisággal élnek, tehát ottani alulfoglalkoztatottságuk nem késztetések hiányának köszönhető, hasonlóan, a jobb foglalkoztatottsági körülmények között élők előnyüket nem erősebb motivációiknak köszönhetik.* Ebből persze indirekt módon következik az, amit amúgy is tudunk, nevezetesen a munkaalkalmak egyenetlen eloszlásának és a lakóhelyi hátrányoknak az egymást erősítő mivolta, de az is következik, hogy *a cigány férfiak motivációik ellenére nem találnak munkát.*

Felmerül ugyanakkor egy kérdés: az adott teljesítménymotivációs potenciállal rendelkező, egyúttal az adott települési és lakókörnyezet előnyeinek/hátrányainak kitett népesség milyen reaktív stratégiákat alkalmazhat.

Az egyik lehetséges eljárás (a már elemzett családi stratégiákon túl) a települési hátrányok kiküszöbölése település- és lakóhelyközi migrációval.

(Természetesen nem feltételezzük, hogy pl. a községi telepeken élők bármikor, vagy könnyen költözhetnének „jobb” körülmények közé, egyúttal amennyiben markáns különbségeket találunk, azok szólhatnak tendenciákról, illetve a hátrányok leküzdését célzó erőfeszítésekről).

A kutatás során vizsgáltuk, hogy a népesség hány éve él jelenlegi lakóhelyén.

Az egyhelyben lakással eltöltött évek számával kapcsolatban előzetesen két feltételezéssel élhetünk. Minél régebb óta lakik valaki az adott lakóhelyi környezetben, a.) annál kevésbé akar onnét elköltözni, vagy b.) annál kevésbé képes erre.

Elköltözési szándékok település és lakóhely %-ban.

29. sz. táblázat

szándékozik-e költözni...	Ózd	községek	szegregált	vegyes
más településre	18,6	8,3	12,5	16,0
településen belül	23,5	33,4	34,3	21,9
nem	58,0	58,4	53,2	62,1
ottlakással töltött évek (átlagév)	8,3	10,9	9,2	9,6

Az egyhelyben lakással töltött évek átlaga 8 és 11 év között változik. Látható, hogy nem teljesen szoros az összefüggés az adott lakóhelyen eltöltött évek száma, valamint aközött, hogy el akarnak-e költözni: Ózd, valamint a községek között átlagosan mintegy két év különbség van, míg az elköltözni nem szándékozók aránya azonos, ellenben a szegregáltan/nem szegregáltan élők átlagosan azonos ideje élnek egy lakóhelyen, de a nem szegregáltan élők közül egytizeddel kevesebben akarnak elköltözni lakóhelyükről.

Feltűnő, hogy az ózdi lakóhellyel rendelkezők közül akarnak a legtöbben más településre költözni (a községi lakosok aránya ebből a szempontból a legalacsonyabb), a szegregáltan élők közül jóval kevesebben akarnak más településre költözni, mint településen belül.

Költözni nem szándékozók okai, a település és lakóhely %-ban.

30. sz. táblázat

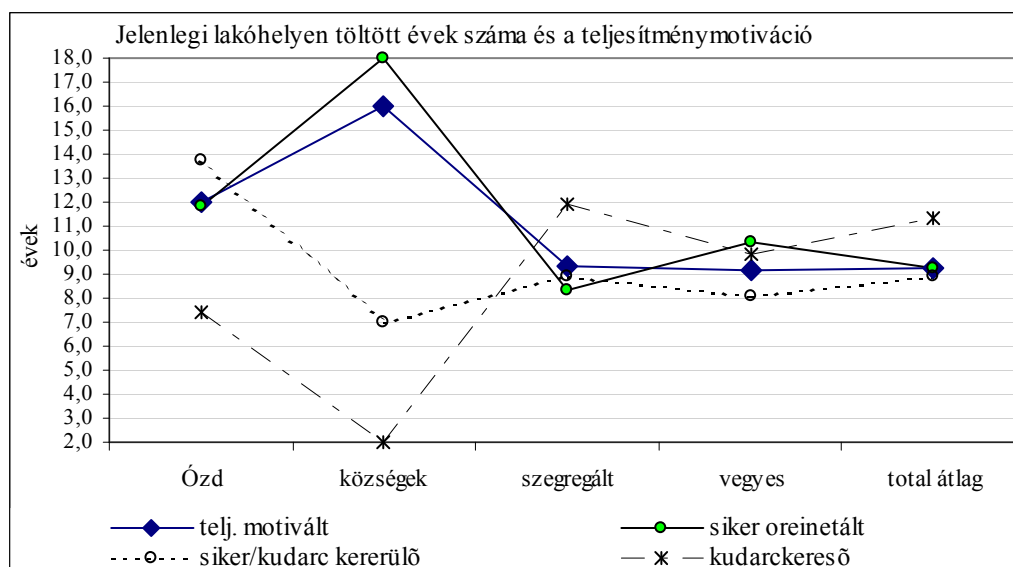
szándék hiányának okai	Ózd	községek	szegregált	vegyes
nem akar	49,8	72,5	58,6	60,2
nincs hová, lakása értéktelen	40,3	22,6	38,7	28,4
egyéb	9,9	4,9	2,6	11,4

Tehát önmagában az, hogy valaki mennyi ideje él lakóhelyén, valamint az elköltözési szándék, a lakóhely nyújtotta relatív előnyökkel vagy abszolút hátrányokkal nem áll közvetlen viszonyban az átlagokat tekintve.

Az egyes teljesítménymotivációs típusok alapvető –a teljesítménnyel és a problémákkal szembeni küzdelemmel kapcsolatos – mintáit tekintve azonban felmerül a kérdés, hogy az adott (pl. rendkívüli hátrányokat jelentő) lakóhelyen eltöltött évek száma függ-e az egyén meggarcolókészségétől (coping stratégiáitól) vagy ettől független tényező.

A következő ábra településtípus és a lakóhely jellege szerint megkülönböztetve ábrázolja az egyes teljesítménymotivációs típusokba sorolhatók körében azt, hogy hány éve élnek egyazon lakóhelyen.

13. ábra

A főbb jellegzetességek a következők.

- A szegregált, illetve a nem szegregált lakókörnyezetben élő egyes teljesítménymotivációs típusokhoz tartozók között, az egyhelyben lakás éveit tekintve nincsenek jelentős különbségek, a szórás 4 év. Ezen belül azonban a szegregált környezetben élő kudarckeresők egyhelyben töltött éveinek száma a legmagasabb (12 év), míg a sikerorientáltak ilyen lakókörnyezetben átlagosan négy évvel kevesebb ideje élnek.
- Figyelemreméltó, hogy a vegyes, nem szegregált környezetben élők közül a sikerorientáltak élnek a legrégebb óta ilyen környezetben (átlag 10 éve), míg a siker/kudarckerülő (tehát azok, akik a leginkább kerülnek a konfliktuózus helyzeteket) élnek a legkevesebb ideje ilyen környezetben.
- Igazán drámai különbségeket Ózd és a községek relációjában tapasztalunk. A teljesítmények iránti pozitív késztetéssel rendelkező teljesítménymotiváltak, valamint a sikerorientáltak a községekben átlagosan több, mint másfél évtizede élnek, Ózdon 4-8 évvel kevesebb ideje. A teljesítményekkel szembeni szorongásokkal rendelkezők éppen fordított tendenciákat mutatnak. Azok, akiknek teljesítménymotivációját a kudarckeresés jellemzi (azaz azok az emberek, akik a leginkább jellemezhetők „tanult tehetetlenséggel”), éppen a községekben élnek a legkevesebb ideje (átlagosan 2 éve!), ráadásul a szegregált környezetben eltöltött átlagos lakóévek száma náluk a legmagasabb (12 év). A kudarckerülő tendenciái hasonlóak, egyúttal a kudarckeresőkhöz képest az Ózdon vagy a községekben eltöltött átlagos lakóévek száma 5-7 évvel több.

Tudjuk azt, hogy Ózdon, valamint a községekben nagyjából azonos arányban élnek az egyes teljesítménymotivációs típusokhoz tartozók. Tudjuk továbbá azt, hogy az összes foglalkoztatott abszolút arányát tekintve, a községekben élők közül többen aktívak (többségükben férfiak). Az aktív dolgozók kizárólag a pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezők közül kerülnek ki.

Az eddigiekben leírt összefüggéseket tehát megerősíti az egyes teljesítménymotivációs típusokhoz tartozók lakóéveinek vizsgálata. Ott, ahol a leginkább lehetséges a foglalkoztatottság, ott élnek a legrégebb óta azok, akik köréből az aktív foglalkoztatottak a leginkább kikerülnek. Mivel pl. Ózdon abszolút arányukat tekintve (jelenleg) ugyanannyi teljesítménymotivált él, mint a községekben, de kevesebb ideje élnek ott, ebből következtethetünk a vándorlás irányára is: az emberek oda költöznek inkább, ahol foglalkoztatottságuk nagyobb valószínűséggel bír.

Mivel tudjuk azt is, hogy pl. a szegregált környezetben élő teljesítménymotiváltak aránya azonos a községekben élőkével, egyúttal legrégebb ideje a kudarckereséssel jellemezhetők élnek

szegregált viszonyok között, (és a pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezők a legkevesebb ideje – vegyük egyúttal figyelembe, hogy az ő arányuk a teljes 17-29 éves korú népességben több, mint kétharmad), látható, hogy *a település és szegregációs viszonyok közti költözéseket alapvetően a teljesítménykésztetés, egyúttal az objektív lehetőségek együttesen határozzák meg.*

A cigány háztartások tehát még relatív „röghöz kötöttségük” ellenére is (amelyet pl. az értékesíthetetlen lakások is okoznak) alapvetően ott igyekeznek élni, ahol több a munkaalkalom (avagy nagyobb a munkavállalás objektív és szociálpszichológiai valószínűsége), még abban az esetben is, ha ez együtt jár a telepeken (szegregált viszonyok közt) való léttel.

A háztartások gazdasági jellemzői

Bár az eddigi, strukturális összefüggéseket tárgyaló fejezetek során, a megfelelő kontextusban a háztartások legtöbb gazdasági jellemzője leírásra kerül, természetesen maradtak olyan alapjellemzők is, amelyeket nem volt érdemes összefüggésbe állítani a képzettséggel, vagy az aktív foglalkoztatottsággal, ugyanakkor önmagukban meglehetősen pregnáns képet festenek a cigány népesség életviszonyairól.

Ezeket a jellemzőket foglaljuk össze az alábbi fejezetben.

Az alacsony aktivitási ráta, valamint a főleg nők körében érvényesülő háztartásban való foglalkoztatottság (amely pénzbeni jövedelemként a gyermekgondozási és családi támogatásokat, a helyi segélyeket tudhatja magáénak) indokolhatja a kiegészítő tevékenységek magas nivóját.

E feltételezéssel szemben a teljes népesség mindössze 16 %-a rendelkezik ilyen jövedelemmel, a férfiak körében sem haladja meg ez az arány a 18 %-ot.

Kiegészítő jövedelmek - korcsoport %-ban.

31. sz. táblázat

Van-e kiegészítő jövedelme ?	15-16 éves	17-29 éves	total
nincs	93,2	82	82,9
van	6,8	18	15,9

Kiegészítő jövedelmek forrásai a 15-29 éves népesség %-ban.

32. sz. táblázat

napszám, alkalmi	7,8
kereskedelmi	6,0
háztáji mezőgazd.	3,1
szolgáltató jellegű tev.	2,8
gyűjtögetés	2,3
háztáji "ipari" tev.	1,5
vadászat, halászat	0,9
egyéb	0,7

A kiegészítő (bevallott, tehát „legális”) jövedelmek szerkezete egyrészt a tradicionális lehetőségekre utal, másrészt az egy mellékfoglalkozási típusra jutó alacsony ráta (max. 7,8%) arra, hogy a kiegészítő jellegű tevékenységek rendkívül visszaszorultak.

Az a megállapítás tehát, amelyet az aktív foglalkoztatottság szerkezeti vizsgálatánál tettünk, nevezetesen, hogy a tényleges jövedelmek forrásai elsősorban (az aktív foglalkoztatottak keresetén túl) a családi és munkaerőpiaci támogatási formák, a kiegészítő jövedelmek nivója felől is igaznak tűnnek.

Természetesen nem ismerjük e kiegészítő jövedelmek nagyságrendjét, sem a „szürke/fekete” gazdaságból beáramló források mértékét, ugyanakkor a következőkben az anyagi javakkal való rendelkezés mértékét és nivóját számszerűsítő összefüggések arra utalnak, hogy ezek a források messze elmaradnak akár az ésszerűen várhatótól is.

A lakások települési és szegregáció szempontú elemzésén túl lényeges a lakások tulajdoni helyzete – amely a lakásokat birtokló népesség anyagi helyzetéről ad számot.

A lakások tulajdoni jellege a népesség %-ban

33. sz. táblázat

	Ózd	egyéb	szegregált	vegyes	Total
saját tulajdon	37,3	59,5	44,0	49,1	46,9
állami/önkormányzati bérlakás	52,8	2,6	29,5	33,5	31,2
albérlet	6,7	6	6,1	6,1	6,4
ideiglenes (pl. rokonoknál)	3,1	31,9	20,4	11,3	15,6

A számok bár önmagukért beszélnek, érdemes néhány fő jellegzetességet kiemelni.

- Ózdon a saját tulajdonban, illetve állami/önkormányzati tulajdonban álló lakások aránya viszonylag kiegyenlített, a cigány népesség mintegy fele él állami bérlakásban, az albérletben, valamint rokonoknál meghúzódók aránya az előbbi két kategóriához képest alacsony (összesen 9,8%), bár így is magas.
- A nem ózdi települések esetében az iménti arányok megfordulnak. *A községi cigány népesség mintegy hatvan százaléka él saját tulajdonú ingatlanban, míg több, mint 30 % rokonainál, azaz nincs saját lakóingatlana* (vagy nem él ott).
- Az állami/önkormányzati tulajdon és a saját ingatlan tulajdon aránya a szegregált/nem szegregált viszonyok között élők esetében szinte azonos, ezzel szemben *azon népesség kétharmada, amely nem rendelkezik saját lakással, a szegregált telepeken él.*

Lakóhelyiségek száma a lakások %-ban

34. sz. táblázat

a lakásban ... van	Ózd	egyéb	szegregált	vegyes	Total
egy helyiség	40,1	40,9	50,5	30,0	40,4
két helyiség	41,1	36,1	34,3	43,7	38,9
három helyiség	14,3	14,2	12,2	16,5	14,2
4 -vagy több helyiség	4,6	8,9	3,1	9,8	6,4
átlag lakósűrűség (helyiség/fő)	3,39	3,08	3,49	3,06	

A szegregált körülmények között mintegy tíz százalékkal többen, a vegyes környezetben élők közül pedig tíz százalékkal kevesebben élnek egy lakóhelyiségben az átlagnál, míg a települési hovatartozás ebből a szempontból nem számottevő.

A lakásviszonyokat a lakások tulajdoni jellege mellett igazából a lakósűrűség jellemzi, azaz átlagosan hányan élnek egy helyiségben.

A szegregált körülmények között élőket tehát nemcsak az jellemzi, hogy ők rendelkeznek a legkisebb arányban saját lakóingatlannal, valamint az itt élők között vannak a legnagyobb arányban azok, akik rokoni szívből laknak egyáltalán, hanem itt a legnagyobb a lakósűrűség is (átlagosan 3,5 fő él egy helyiségben).

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy bár az Ózdon élők relative rendezett tulajdonviszonyok között élnek (saját vagy bérlakásban), a lakósűrűség szempontjából rosszabb helyzetben vannak, mint a községekben élők.

A lakásviszonyok következő meghatározója az, hogy a települési és szegregációs viszonyoktól függően milyen mértékben rendelkezik az adott lakás az alapvető komforttényezőkkel.

Komforttényezők a települési és elhelyezkedési viszonyok %-ban.

35. sz. táblázat

van...	Ózd	egyéb	szegregált	vegyes
1. önálló konyha	88,6	74,3	74,1	90,7
2. önálló fürdőszoba	39,4	29,2	23,5	46,6
3. lakáson belüli WC	41,8	25,1	17,2	51,6
4. vezetékes villany	98,0	100,0	97,7	100,0
5. vezetékes víz	54,3	28,7	21,7	63,5
6. telken belüli kút	17,7	24,1	26,5	14,5
semmilyen vízforrás	18,2	23,8	28,3	13,9
7. vezetékes gáz	16,6	0,8	0,0	19,1
8. gázpalackos megoldás	35,5	51,2	33,0	51,1
semmilyen gáz	27,3	20,7	32,4	15,3

- A komfortot jelentő helyiségek szempontjából (fürdőszoba, konyha, lakáson belüli WC) egyértelműen a vegyes lakókörnyezetben, ezen belül Ózdon élő cigány lakosság van jobb helyzetben. *A lakáskörülmények alapállapotát jellemzi viszont az a tény, hogy még a legjobb helyzetet jelentő ózdi, nem szegregált lakókörnyezetben élők között is mindössze 50 % körüli azon lakások száma, ahol van lakáson belüli WC (a fürdőszobák eloszlása hasonló). Az önálló konyha a legtöbb esetben (mint azt a lakóhelyiségek számánál láthatjuk) egyúttal az egyetlen lakóhelyiséget jelenti.*
- A lakókomfort másik jellemzője a vízzel, valamint az energiaforrásokkal való ellátottság. Ezen belül a vezetékes villany, víz és gáz közüzemi ellátottságot jelent. Bár a kutatás során nem tértünk ki a közüzemi díjhátralék (és az ebből fakadó közüzemi ellátás megvonása) kérdésére, a fenti adatok bizonyos indirekt választ is adhatnak erre a kérdésre. Feltűnő, hogy éppen Ózdon találkozunk olyan életviszonyokkal, amelyekben nem szerepel a vezetékes villany (ez kizárólag ózdi telepeket jelent). Feltételezhető, hogy ezekben az esetekben már kikapcsolták az áramot. Mivel nem tudjuk, hogy a közüzemi díjtartozások esetén melyik szolgáltatást kezdik előbb szüneteltetni (nyilván függően a specifikus fogyasztástól), csak feltételezhetjük, hogy a rendkívül kirívó mértékű alacsony vezetékes vízzel való ellátottságnak nem egyetlen oka az, hogy „elzárták a csapot” (különösen ha az adatokat szembeállítjuk a vezetékes árammal való ellátottsággal). Azon lakások aránya, ahol semmilyen közvetlen (lakáson vagy telken belüli) vízforrás nem áll rendelkezésre, Ózdon megközelíti a húsz százalékot, illetve a szegregált viszonyok között élők esetében a harminc százalékot. Ezek az adatok arról beszélnek, hogy elsősorban Ózdon, a telepeken élőknek sok esetben csak az utcai nyomóskút áll rendelkezésre.
- Vezetékes gázzal kizárólag Ózdon, a vegyes környezetben élők lakásai vannak felszerelve. A szegregált környezetben élők több, mint 30 %-a semmilyen gázzal nem rendelkezik, ez az arány Ózdon is megközelíti a 30 %-ot.

Az élet- és anyagi viszonyok következő jellemzője az a kérdés, hogy a rendelkezésre álló jövedelem mire elég.

Véleménykutatási tapasztalatokból kiindulva természetesen nem kérdeztünk rá a megkeresett személyes (vagy háztartási) jövedelmek forintértékére, ráadásul ezek az értékek a felhasználás szerkezete, valamint a relatív igények miatt amúgy sem különösebben informatívak.

A háztartási jövedelmek jellemzője tehát, hogy mire tartják azt elegendőnek. Két költségtypust ítéltünk meg, 3 fokú skálán, ahol a 3-as jelentette az „elegendő” értéket, az 1-es pedig a „nem elég” értéket (a 2-es az „éppen hogy” kategória volt).

A két költségtypus, valamint az azokon belüli költségnevek a következők:

1. közvetlen szükségletek költségei

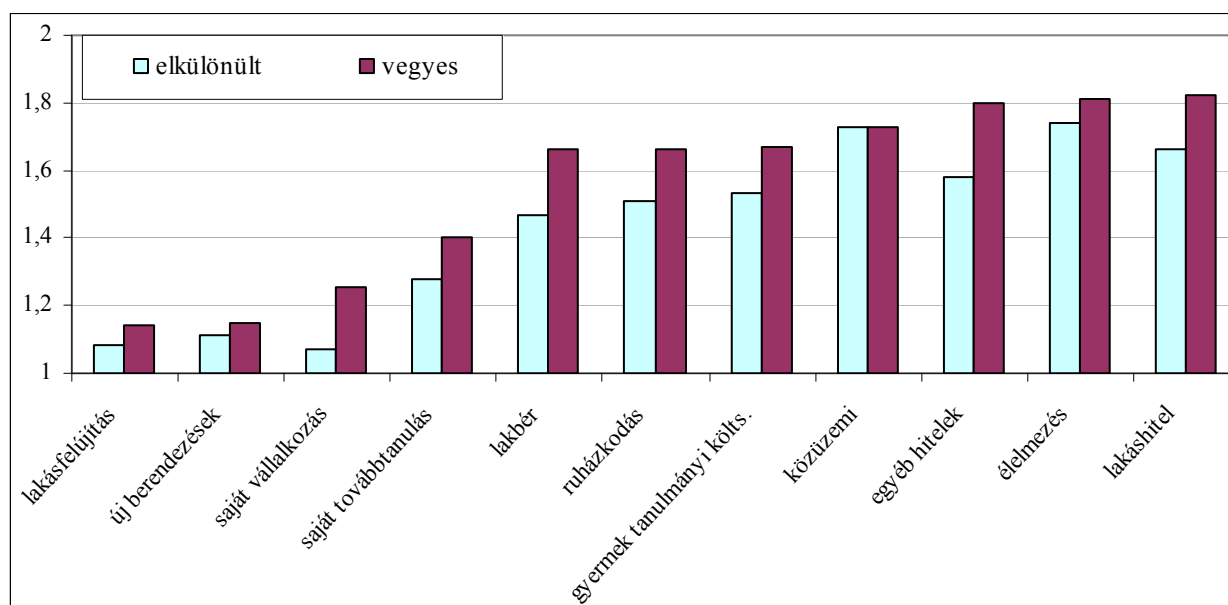
a (család) élelmezése, a (család) ruházkodása, lakbér kifizetése (ha a lakás önkormányzati tulajdonú), lakáshitelek törlesztése (ha a lakás saját tulajdonú), közüzemi díjak kifizetése, egyéb hitelek törlesztése (magánhitel is), a gyerekek tanulmányi költségei, a (család) egyéb szükségletei - pl. szórakozás, utazás,

2. "befektetési" szükségletek költségei

lakásfelújítás, új berendezések (elektronika, háztartási gép, gépkocsi, stb.), saját továbbtanulása, saját vállalkozás (indítása vagy működtetése)

A jövedelem elégségességének megítélése 3 fokú skálán, lakóhelyi relációban.

14. ábra

- A teljes 14-29 éves korú cigány népesség úgy ítéli meg, hogy jövedelmei a közepesnél kisebb mértékben elegendők költségei fedezésére.
- Az elkülönült, szegregált környezetben élők egyértelműen, minden költségneve szempontjából rosszabbnak látják helyzetüket.
- A közvetlen szükségletek, valamint a beruházásnak minősülő szükségletek között egyértelmű szakadás is kimutatható: egyrészt e beruházási szükségletek¹⁸ fedezetére áll rendelkezésre a legkevesebb jövedelem (a rangsor végén található ezek) másrészt az egyértelműen „nem elég” határát súrolják az értékek.
- A rangsor azt mutatja, hogy a családok a háztartási jövedelmeket egyértelműen a legközvetlenebb szükségletek kielégítésére csoportosítják át, amely szükségletek élén a lakáshitelek törlesztése áll (azok esetében, akik saját ingatlanulajdonnal rendelkeznek), ezt követik közvetlenül az élelmezés, majd az egyéb hitelek és a közüzemi díjak költségei.
- Az adatok tehát arról beszélnek, hogy amellett, *hogy semmire nincs elegendő* jövedelmük, egyrészt a rendelkezésre álló jövedelmeket „tűzoltó” rendszerben használják fel, másrészt a *továbbtanulásra, valamint bármiféle vállalkozás indításra*, az előbbi okokból kifolyólag, *egyáltalán nem tudnak jövedelmet átcsoportosítani* (érzéseik szerint).

¹⁸ Természetesen ezeket a szükségleteket a kutatás során nevezzük „beruházási” szükségleteknek, a kérdezettek egyszerűen az adott költségnevet ítélték meg, „minősítő” jelző nélkül.

Gazdasági aktivitással, képzéssel összefüggő értékek

A gazdasági aktivitással, képzettséggel, képzéssel összefüggően igyekeztünk feltárni azt, hogy mit milyen mértékben tart fontosnak a cigány népesség, mire büszke, milyen eltérésekről számolnak be, amennyiben felnőttekről, illetve gyermekekről, férfiakra, illetve nőkre van szó. Az az a képzés és a munka területén milyen különbségek tapasztalhatók a két nem, valamint felnőttek és gyerekek között az értékek világában.

Az előbbrejutással kapcsolatos értékek

Az előbbrejutáshoz, "gyarapodáshoz" szükséges ismeretek, készségek forrásainak rangsorrendje (milyen mértékben kapja onnét a szükséges készségeket?) – a 14-29 éves korú népesség válaszai.

36. sz. táblázat

	total	kisebb 8.	ált.isk.	szakm.	aktív	m. nélk.	háztart	siker orient.	telj. mot.	kud. kereső	sik/kud. kerülő
önmaga fejleszti ki	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
az "életben"	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2
családban	3	3	3	3	5	3	3	3	3	2	3
munkában	4	4	4	5	4	4	5	4	6	4	6
vállalkozásban	5	5	5	4	3	5	6	5	4	5	4
iskolában	6	6	6	6	6	6	4	6	5	6	5
magyaroktól	7	7	7	7	7	7	7	8	7	7	7
többi cigánytól	8	8	8	8	8	8	8	7	8	8	8

A táblázat első oszlopában található állítások fontosságát ítélték meg a kérdezettek, három fokú skálán jelezve (3=nagyon fontos, 1= nem fontos)

Mivel a válaszok átlagértéke a 2-es érték felett mozog, ezért az egyes csoportokra képzett átlagok rangsorrendjét közöljük. A válaszokat elemezve nem találtunk lényeges különbség településtípus, a lakóhely jellege, valamint nemi vonatkozásban.

A népesség vizsgált életkori csoportja bármely szempontú alcsoportjára érvényes, hogy az életben az előbbrejutáshoz szükséges készségek forrásai közül első helyre az embert önmagát helyezik, második helyre pedig az „életet”. A két, szándékosan inkonkrét formában fölteszt kérdés kontrasztul szolgált a kérdések tervezésekor: ezekhez képest milyen sorrend alakulhat ki.

Figyelemreméltó tehát, hogy a forrásul megjelölhető konkrétumokat kevésbé választják, sőt, egyedül a kudarckerülő azok, akik a családot, mint forrást fontosabbnak tartják az „életnél”, mint olyannál.

Ugyancsak figyelemreméltó, hogy a közvetlen társadalmi környezet szereplőit tartják a legkevésbé fontos forrásnak, ezen belül saját etnikai csoportjukat a legkevésbé annak. Egyedül a sikerorientáltak gondolják úgy, hogy a többi cigány számukra lényegesebb forrása a készségeknek, mint a nem cigányok.

A munka, a vállalkozás, valamint az iskola, mint három eltérő készségeket fejlesztő szocializációs forrás, átlagát tekintve középen helyezkedik el (és kevésbé fontos, mint a család). Az egyes, ettől az átlagtól való eltérések nem tűnnek különösebben meglepőnek. Az aktív keresők a vállalkozást, mint értékek forrását előbbre valóknak tartják a családnál, illetve a szakképzettek a munkánál, mint olyannál.

Különösen érdekes a teljesítménymotiváltakra jellemző sorrend: a vállalkozást, mint forrást előbbre valóknak tekintik az iskolánál, és csak azt követi a munka általában.

Az „életben való előbbrejutás” feltételei.

Az életben való előbbrejutás, gyarapodás feltételeire adott válaszok alaposan árnyalják az iménti képet. A mellékletben található kérdőív 4. sz. kérdéscsoportja kérdéseire három fokú skálán válaszoltak a kérdezettek. Mivel az átlag ebben a kérdéscsoportban is meglehetősen és egyenletesen magas volt (ez a „minden nagyon fontos” a skálázott, fontosságra utaló kérdések mindegyikénél tendencia volt a válaszadók részéről), ezért faktoranalitikus eljárással látens változókat képeztünk. A következőkben az egyes faktorok együtthatóiban az egyes jellemző cigány csoportok közötti különbségeket részletezzük.

Faktorok az életben való előbbrejutás feltételeinek értéke gyanánt:

1. Verbális intelligencia (jó beszédképesség, okosság, jó magyartudás),
2. Képzettség (általános iskolai végz., szakma, vagy középiskolai végzettség),
3. Tradicionális roma készségek (ügyesség, ravaszság, fizikai erő, jó kapcsolat a magyarokkal, cigányokkal).

Az egyes jellemző különbségek, illetve azonosságok a következők.

A faktoregyütthatók értékét tekintve nincs jellemző különbség a nemek, illetve az ózdi vagy községi lakosok között.

Regressziós faktoregyütthatók¹⁹ értéke jellemző csoportonként

37. sz. táblázat

	iskolai végzettség			aktivitás			lakóhely	
	kisebb 8.	ált.isk.	szakm.	aktív	m. nélk.	háztart.	szegre- gált	vegyes
1. Verbális intelligencia	-0,08	-0,05	0,34	0,20	-0,03	0,08	-0,01	0,03
2. Képzettség	-0,27	0,01	0,58	0,42	-0,07	0,00	-0,08	0,12
3. Tradic. roma készségek	0,19	0,00	-0,07	-0,12	0,14	0,12	0,26	-0,17

A „verbális intelligencia” faktor (latens, vagyis „rejtett” változó) a szakmai végzettséggel rendelkezők, valamint (kisebb mértékben) az aktív dolgozók körében emelkedik ki, ők azok a csoportok, amelyek számára az e faktorba tartozó értékek (lekérdezett változók) az életben való előbbrejutás komolyabb feltételeként szóba jönnek. A verbális intelligencia természetesen nem keverendő össze a hagyományos „beszédességgel”, véleményünk szerint az sokkal inkább a tradicionális roma készségek faktorban ölt testet.

A „képzettség” ugyancsak a szakmával rendelkezők, illetve aktív dolgozók számára jelent az átlag felett értéket, míg az általános iskolát be nem fejezettek számára az átlag alatt.

A „tradicionális roma készségek”, mint az előbbrejutás feltétele alapvetően az alacsony iskolai végzettségűek, a munkanélküliek/háztartásban foglalkoztatottak, illetve a szegregált környezetben élők számára fontos. Velük szemben az aktív dolgozók, illetve a vegyes környezetben élők számára az átlagnál kevésbé fontos.

¹⁹ A regressziós faktoregyüttható 0 átlagú, 1 szórású szám, amely jellemzi az egyes statisztikai eseteket a faktorhoz viszonyítva. Negatív előjelet akkor vesz fel, amennyiben az adott esetre az adott faktor negatívan jellemzi, a nulla érték körül az adott eset nem jellemezhető az adott faktorial, pozitív érték esetén pedig erősen jellemzi. Nagyobb elemszámú csoportok átlagában az együttható értéke ritkán haladja meg a ± 1 -et.

Családi értékek a gyerekekre vonatkozóan

A kérdőív 7. sz. és 8. sz. kérdésblokkjaiban szereplő kérdések fontosságának megítélésével arra kerestünk választ, hogy mielőtt a cigány közösség felnőttek tekintik tagjait (tehát, mint láttuk, átlagosan 17 éves kor alatt), mennyire tekintik a családokban, a fiúk, illetve a lányok esetében lényegesnek az egyes kérdések mögötti változókat.

Az előbbiekhöz hasonló okok miatt, abban az esetben is szükségesnek mutatkozott a latens változók kiszámítása.

A lényeges faktorok a következők:

1. Tanulmányi éthosz (akkor is fejezze be az iskolát, ha már nem gyerek, otthoni munkák ellenére is járjon iskolába, tanuljon tovább, munka mellett is tanuljon),
2. Munkaéthosz (bárhogyan is, de dolgozzon, állandó munkahelye legyen),
3. Vállalkozás (vállalkozzon a családdal, vagy másokkal),
4. Többségi értékrendhez illeszkedés (tanuljon meg beilleszkedni a magyarok közé, tanuljon meg rendesen magyarul).

Regressziós faktoregyütthatók értékei jellemző csoportonként és faktoronként

38. sz. táblázat

		település		lakóhely		iskolai végzettség		
		Ózd	község	szegregált	vegyes	kisebb 8.	ált.isk.	szakm.
Tanulmányi éthosz	fiú	0,18	-0,25	-0,19	0,16	-0,12	-0,02	0,26
	lány	0,29	-0,35	-0,32	0,31	-0,10	0,03	0,14
Többségi értékrendhez illeszk.	fiú	0,15	-0,21	-0,15	0,13	-0,27	0,05	0,36
	lány	-0,07	0,10	0,02	-0,02	-0,13	0,01	0,29

39. sz. táblázat

		iskolai végzettség			gazd. aktivitás			település		lakóhely	
		kisebb 8.	ált.isk.	szakm.	aktív	m. nélk.	háztart.	Ózd	község	szegregált	vegyes
Munkaéthosz	fiú	0,27	-0,06	-0,38	-0,14	-0,01	0,01	-0,11	0,14	0,14	-0,14
	lány	0,22	-0,10	-0,13	0,21	-0,14	0,21	0,17	-0,23	0,08	-0,08
Vállalkozás	fiú	0,00	0,07	-0,23	-0,35	0,07	-0,19	0,14	-0,20	0,05	-0,05
	lány	0,03	0,04	-0,21	-0,26	0,05	-0,18	-0,03	0,03	0,12	-0,13

A fiúkra, illetve a lányokra vonatkozó családi elvárásokat jellemző faktorok közül a „tanulmányi éthosz” latens változó mindkét nembeli gyerekek esetében Ózdon, vegyes lakóövezetben, valamint a magasabb iskolai végzettségűek körében fontosabb az átlagnál, míg községekben, szegregált viszonyok között és a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében az átlag alatt fontos. Ezek az eltérések nem okoznak különösebb meglepetést, inkább csak a faktorok „jóságát” validálják az értelmezés síkján.

A fiúkra, illetve a lányokra vonatkoztatott családi értékek közül a „többségi értékrendhez illeszkedés” tekintetében erős eltérések tapasztalhatók az egyes csoportok között a fiúk esetében, míg a lányok esetében a legtöbb csoport átlagközeleli értéket mutat. Ez az eredmény feltehetően köszönhető annak, hogy a lányok a rájuk jellemző szocializációs sémák következtében eleve erősebb komformitást mutat, mint a fiúk. természetesen a fiúkra vonatkozó eltérések sem különösebben meglepőek.

A „munkaéthosz”, valamint a „vállalkozás” latens változók együtthatóinak átlagtól való eltérései lényegesen több váratlan információt hordoznak.

Megállapítható, hogy a családok szocioökonómiai státuszuk emelkedésével fordított arányban tartják fontosnak, hogy fiaik vagy lányaik pozitív munkaéthosszal rendelkezzenek. Ugyanez mondható el a vállalkozás faktor fontosságáról vallott nézetekről is.

A munkaéthosz és a tanulmányi éthosz fontosságáról vallott nézetek szocioökonómiai státusz szerinti különbségei arról vallanak, hogy míg az alacsonyan iskolázott, községi, szegregáltan élő cigányok kevésbé tartják fontosnak gyermekeik pozitív tanulmányi éthoszáét, egyúttal fontosnak tartják a munkához fűződő pozitív viszonyt, addig a magasabban iskolázott, városi, vegyes környezetben élők éppen fordított attitűddel rendelkeznek e két értéket illetően.

Családi értékek a gyerekekre és a felnőttekre vonatkozóan

A munkára, a képzettségre, egyes mentális készségekre, valamint a családra vonatkozóan különböző állításokat fogalmaztunk meg, azzal a kérdéssel, hogy amennyiben az adott állítás igaz a fiúkra/lányokra/férfiakra/asszonyokra vonatkozóan, akkor az mennyire ruházza fel tekintéllyel őt a cigányok szemében, mennyire tekintik az adott dolgot értékesnek.

A tekintélyt tehát olyan érték következményének tekintettük a kérdések megfogalmazásakor, amely érték léte respektust ad a személynek, egyúttal a közösség számára értékes, mint a másik emberhez kapcsolódó dolog. Éppen ezért volt érdekes, hogy különválasszuk egyrészt a gyermekkort a felnőttkortól, másrészt a nemeket az egyes tekintélyforrások esetén. Az eddigi elemzésből világos, hogy a férfiak, illetve a nők szerepe a családi –gazdálkodásban eltérő. Mivel a fiúk, illetve a lányok, amikor már felnőttnek számítanak, ebbe a családi –gazdálkodási rendszerbe kapcsolódnak be, értelmezendő kérdés, hogy miben különbözik a fiú a férfitől, a lány az asszonytól a tekintélyforrásokot tekintve, milyen változást jelent a felnőtté válás.

Tekintélyforrások – válaszok a 14-29 éves népesség %-ban, rangsorrendek.

40. sz. táblázat

		igen %				rangsorrend			
		fiú	férfi	lány	asz- szony	fiú	férfi	lány	asz- szony
munka	munkahelye van	68,4	98,7	57,6	72,3	15	1	15	12
	meg is keresi a pénzt	68,6	98,4	58,0	73,3	14	2	14	11
	önállóan vállalkozik, gazdálko- dik	59,0	88,1	47,7	60,5	16	13	16	16
képzettség	kijárta az általános iskolát	92,6	91,1	91,8	89,9	5	11	4	8
	középiskolát járt	79,3	77,4	76,7	63,7	10	15	10	15
	van mestersége, szakmája	85,7	92,3	73,2	70,7	8	10	12	13
mentális, verbalitás, szociali- záltság	okos	96,4	97,8	94,9	96,5	1	3	2	4
	ügyes, ravasz	93,0	95,6	90,3	93,5	4	7	5	7
	fizikailag erős	93,2	97,0	63,1	66,6	3	4	13	14
	jó beszéd-készsége van	88,8	91,1	87,0	86,3	7	12	7	9
	jól beszél magyarul	95,9	96,6	95,8	95,3	2	5	1	5
	jó kapcsolata van a magyarokkal	90,5	95,6	87,7	94,8	6	8	6	6
	szép (férfias/nőies)	71,0	72,5	84,7	86,0	13	16	8	10
család	vigyáz a kisebb gyerekekre	82,0	83,5	92,5	98,7	9	14	3	2
	vigyáz a családra	76,5	96,6	73,6	96,9	12	6	11	3
	tudja, mire kell a (családban) a pénzt költeni	78,6	93,0	83,3	99,0	11	9	9	1

Mivel az adott kérdésekre igennel vagy nemmel lehetett válaszolni, az egyes állításokra adott „igen” válaszok aránya egyúttal azt is jelenti, hogy a 100 %-hoz képest hányan válaszoltak határozott nemmel. Pl. az, hogy egy asszony önállóan vállalkozik, a vizsgált népesség 60,5 % számára jelenti az asszony tekintélyét is, 39,5 % számára pedig azt, hogy az ilyen tevékenység nem ad tekintélyt az asszonyoknak.

Az egyes eredményeket a teljes vizsgált népességre vonatkozó adatok fényében interpretáljuk. Az egyes eltérések ugyanis nem különösebben informatívak (az iskolai végzettség, valamint a szegregált/nem szegregált lakóhely szerinti különbségek a leginkább jellemzőek, ezek azonban csak a már ismert összefüggésekbe rendezhetők).

A fiúk legfontosabb tekintélyforrása az eszük („okos”), a férfiaknál ez az érték rangsorrendben a harmadik, első helyen a munkahely léte szerepel, második helyen pedig az, hogy pénzt keres. Ugyanakkor, amennyiben a %-os értékeket nézzük, a fontosságra adott válaszok abszolút értékében alig találunk különbséget (95 % feletti értékek).

A fiúk esetében a legkevésbé fontos tekintélyforrás az, ha önállóan vállalkoznak (hasonlóan a lányokhoz), az előző, gyerekekre vonatkozó elemzés egyúttal feltárta az egyes csoportok szerinti eltéréseket ebben a tekintetben (lásd: munkaéthosz).

Bár a férfiak esetében a vállalkozást tekintélyforrásként a sorrend 13. helyén találjuk, abszolút értékben magas (88,1%) az ezt igennel választók aránya.

A férfiak az egyes tekintélyforrásokkal általában a leginkább felruházott szereplői a cigány népességnek, az összes választás a legmasszívabban rájuk vonatkozik (min. 72,5%, max. 98,7%), míg a fiúk esetén a minimumérték 59%, a lányok esetén 47,7%, az asszonyok esetén pedig 60,5%.

Az, hogy valaki rendelkezik-e szakmával, illetve végzett-e középiskolát, a férfiak esetében, abszolút értékben elválnak egymástól, mint tekintélyforrás: a vizsgált népesség 92,3 %-a számára az, hogy a férfinak van szakmája, egyúttal tekintélyt is jelent, míg a középiskola elvégzése csak 77,4 % számára. Ez egyrészt arra utal, hogy szakmát nem feltétlenül csak középiskolában lehet szerezni, másrészt arra, hogy az iskolai végzettség önmagában kisebb tekintély forrása, mint pl. a végzettség következménye, esetleges eredménye.

Összegezve, a fő azonosságok, illetve különbségek a következők.

Mindkét nembeli gyerekekre, valamint felnőttekre vonatkozóan, abszolút értékben a legnagyobb arányban az egyes mentális, verbális készségek meglétét tekintik tekintélyforrásnak. Ez alól a férfiak esetén a munkavállalás, pénzkereset kivétel, az asszonyok esetén pedig a hagyományos háziasszonyi szerep (vigyáz a gyerekekre, a családra, tudja, mire kell a pénzt költeni).

A mentális készségek között előkelő helyet foglal el az, hogy valaki jól beszél magyarul.

Az alapképzettség (elvégezte az általános iskolát) egyenletesen magas presztízst biztosít – a fiataloknak (egyúttal e presztízis alacsonyabb, mint a mentális készségeké, de abszolút értékben közel jár azokhoz).

A munka, a pénzkereset, valamint a vállalkozás egyértelműen a férfiaknak biztosítja a legnagyobb tekintélyt, míg a vállalkozás a fiatalok és az asszonyok esetében csak közepes mértékben²⁰. Ugyanez vonatkozik a munkahely létre is.

Az otthonmaradás, a háztartásban való munkavállalással járó kompetenciák egyértelműen az asszonyok számára biztosítanak tekintélyt, de a gyerekekre való vigyázás, mint tekintélyforrás a lányok esetében is fennáll (kérdés lehet, hogy ez a tradicionális munkamegosztás milyen mértékben felelős a lányok túlkorosságáért).

²⁰ A kérdésekre, jellegükből fakadóan, valamint annak következményeként, hogy a kérdezőbiztosok, akaratuktól függetlenül is, a többségi társadalmat képviselték, átlagosan magas arányban válaszoltak igennel. Éppen ezért az abszolút értékek mindössze irányadóak, erősebb jelentést a rangsorrendek hordoznak.

A munkához közvetlenül kapcsolódó értékek

A munka feltételeivel, minőségével és mineműségével kapcsolatban 21 állítást fogalmaztunk meg. Kérdésünk az volt, hogy az adott állítást mennyire tartják fontosnak a munka szempontjából. A fontosságot 3 fokú skálán jelölték (3=fontos, 2= közömbös, 1= nem fontos).

Az alábbi táblázat a kapott eredményeket szemlélteti abszolút értékben, illetve rangsorrend szerint. Az eredmények közül a közömbös (2-es) szint felett választott értékeket interpretáljuk.

Az egyes, munkával kapcsolatos értékek fontossága, 3 fokú skálán, a 14-29 éves népesség körében.

41. sz. táblázat

	nem			gazd. aktivitás			nem			gazd. aktivitás		
	total	ffi	nő	aktív	m.nélk	háztart.	total	ffi	nő	aktív	m.nélk	háztart.
biztonságos	2,87	2,81	2,93	2,86	2,83	2,90	1	2	1	1	2	1
állandó m.idő	2,83	2,79	2,86	2,78	2,85	2,87	2	4	2	2	1	2
kollektív	2,80	2,80	2,81	2,76	2,75	2,87	4	3	3	3	4	3
szereti, büszke rá	2,80	2,82	2,78	2,69	2,77	2,79	3	1	4	4	3	4
arányos idő	2,67	2,59	2,75	2,63	2,64	2,70	5	7	5	5	6	6
közel a család	2,64	2,67	2,61	2,59	2,61	2,76	6	6	6	6	7	5
férfi/női	2,64	2,72	2,55	2,52	2,72	2,48	7	5	7	7	5	7
amiben ügyes lehet	2,27	2,31	2,22	2,23	2,27	2,24	8	8	8	8	8	8
szolgáltató	2,05	2,07	2,03	1,72	2,08	2,10	9	10	9	15	11	9
ipari	2,04	2,23	1,84	2,03	2,20	1,90	10	9	14	9	9	13
függőség	1,98	1,95	2,01	2,02	1,94	2,08	11	14	10	10	14	10
kötetlen	1,94	1,97	1,90	1,79	1,90	1,93	12	13	11	11	15	12
önállóság	1,90	2,00	1,80	1,75	2,09	1,68	13	11	15	14	10	16
otthoni munka	1,86	1,84	1,89	1,45	1,80	1,98	14	15	12	17	16	11
alkalmi	1,85	1,82	1,89	1,75	1,95	1,89	16	16	13	13	13	14
mezőgazd.	1,85	1,99	1,70	1,76	1,95	1,84	15	12	16	12	12	15
főnök lehet	1,65	1,80	1,50	1,50	1,70	1,49	17	17	18	16	18	18
szezonális	1,63	1,71	1,55	1,39	1,72	1,58	18	18	17	18	17	17
beszéd	1,42	1,48	1,35	1,29	1,46	1,34	19	19	19	20	20	19
kockázatos	1,32	1,43	1,21	1,31	1,43	1,21	20	21	20	19	21	20
egyedül	1,32	1,44	1,20	1,17	1,48	1,19	21	20	21	21	19	21

A vizsgált népesség, belső rétegzettségétől szinte függetlenül (mindössze 1-10 százalékos eltérésekkel) egységesen a legfontosabb munkához kapcsolódó értékek a biztonságot, az állandó munkaidőt, a kollektivitást (közösségben végzett munkát) tartja. Ezeket az értékeket követi az, hogy szerethesse a munkáját, az arányos munkaidő (azaz pontosan annyi időt keljen azzal tölteni, amennyit a munka igényel), a család közelsége követi. Az, hogy a munkában kidomborodhasson a munkavégző nemi karaktere, ugyancsak a fontoshoz közelebb eső érték. kevésbé fontos, de a közömbös határán jóval túl van a munkában gyakorolható „ügyesség” értéke.

Amennyiben eltekintünk az egyéni karaktervonásokat kiemelő munkaértékektől, úgy öt fontos munkaérték az, amelyet a cigány népesség – meglehetősen egységesen – fontosnak tart. Ezek közül hangsúlyos a biztonság és az állandóság, valamint az arányos munkavégzési idő.

Elkülönülés, csoportközi feszültségek

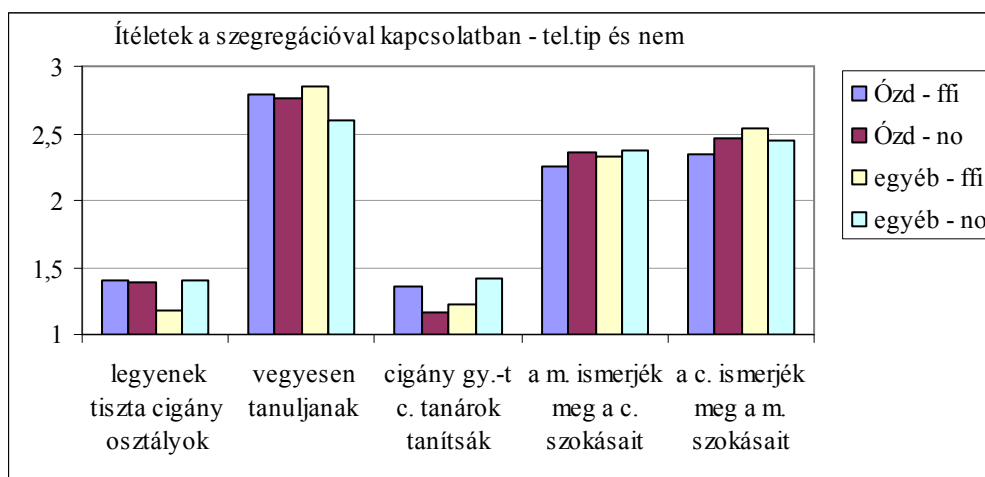
Mivel az etnikai csoportokkal, kisebbségekkel, illetve a cigánysággal kapcsolatos előítéletek dinamikáját, a csoportközi feszültségeket, stb. számtalan kutatás vizsgálta és fogja a jövőben is, nem lehetett a kutatás célja, hogy az ilyen jellegű vizsgálatokat egy meghatározott régióban újfent igazolja.

Ezzel szemben, éppen a kutatás pragmatikus háttércéljai okán, az oktatással, a munka világával kapcsolatos szegregációs kérdések, valamint a helyi szereplőkkel kapcsolatos feszültségek méréséhez kellett, hogy képezze munkánknak. A következőkben ezekről lesz szó.

Az iskolai elkülönüléssel, szegregációval kapcsolatos nézetek

Az iskolai szegregációval, illetve az iskoláskorúakkal kapcsolatban a következő kérdéseket ítélték meg a kérdezettek (3 fokú skálán, ahol a 3=fontos, 2=közömbös, 1=nem fontos): 1.) legyenek tiszta cigány osztályok, 2.) a cigány és a magyar gyerekek vegyesen tanuljanak, 3.) a cigány gyerekeket cigány tanárok tanítsák, 4.) a magyar (gyerekek) ismerjék meg a cigányok szokásait, 5.) a cigány(gyerekek) ismerjék meg a magyarok szokásait.

15. sz. ábra

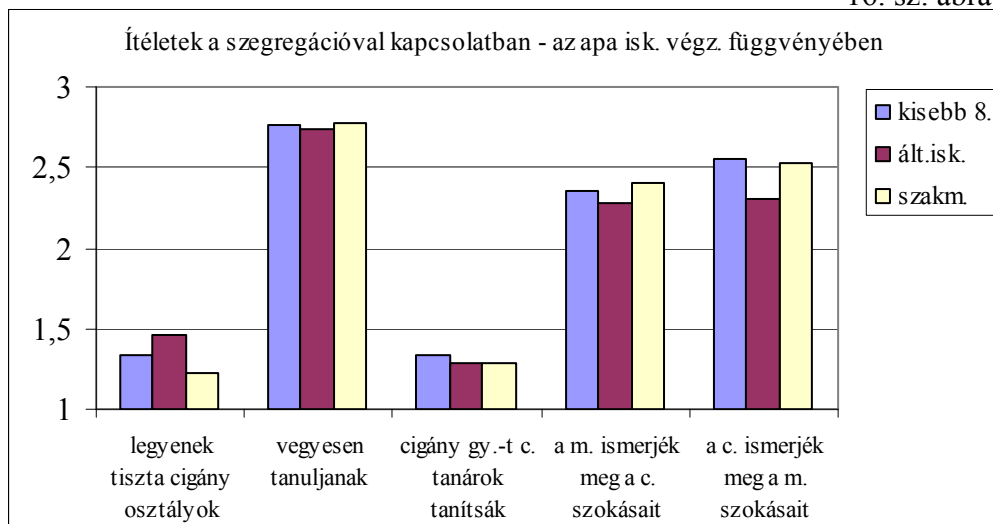
Egyértelmű a cigányság elutasítása az iskolai szegregációt valóságosan és szimbolikusan egyaránt kifejező „tiszta cigány” osztályokkal szemben. A községben élő férfiak még az alacsony átlagon belül is jobban elutasítók.

Hasonló elutasítást találunk abban a kérdésben, hogy a cigány gyerekeket cigány tanárok tanítsák. Ez a kérdés persze nem a szegregációt implikálja, hanem, hanem egy integrációra utaló kérdést rejt magában, nevezetesen, hogy mi lehet jobb a cigányoknak, ha cigányok, vagy a többségi értékeket közvetítő nem cigányok (praktikusan un. „magyarok”) tanítanak az iskolában. A cigányság válasza egyértelmű, amelyet a „vegyesen tanuljanak magyarok és cigányok” szegregáció-ellenességet implikáló kérésre adott válaszok csak megerősítenek: *a cigányság számára fontos az etnikai integráció úgy a közösség, mint az értékeket hordozó tanárok oldaláról.*

A cigányság és a magyarság kölcsönös ismeretének fontossága egymásról (többek között iskolai közvetítéssel) a közömbös és a fontos között, az „inkább fontos” mezőben helyezkedik el.

A szegregációval/integrációval kapcsolatos attitűdökről szóló megállapításokat megerősítik a változóknak az iskolai végzettség szerinti különbségeik.

16. sz. ábra

Az elkülönült cigány osztályokat, illetve azt, hogy a tanárok ne a többségi társadalom képviselői legyenek, a szakképzettek utasítják el a leginkább, míg az általános iskolát be nem fejezettek a legkevésbé – az integrált osztályokat pedig, amelyekben nincs elkülönülés, a szakképzettek igénylik a leginkább.

A cigányok és magyarok egymásról való kölcsönös ismeretei fontosságát nem befolyásolja az iskolai végzettség (ahogy a nemi és települési hovatartozás sem jelentősen).

Az iskolán belüli távolsággal kapcsolatos nézetek

Az iskolai szegregációhoz/integrációhoz kapcsolódóan kérdeztünk rá az iskolán belüli ellentétekre cigány/magyargyerekek valamint a tanárok között, illetve arra, hogy a cigány népesség hogyan látja az iskolai tanulást a szegregációs kérdéskörhöz tartozó egyes elemeket.

„Igen” válaszok a 14-29 éves népesség körében, az egyes kérdésekre, a válaszolók %-ban

42. sz. táblázat

	Total	gazdasági aktivitás				iskolai végzettség		
		tanul	aktív	m.nélk.	házt.	kisebb 8	bef. ált. isk.	szakk.
magyar gyerekek nem szeretik a cigány gyerekeket	56,9	48,3	30,5	65,4	57,2	58,7	56,5	53,9
a cigány gyerekek nem szeretik a magyar gyerekeket	47,5	42,3	44,4	47,2	51,9	41,6	52,7	42,7
tanárok nem szeretik a cigány gyerekeket	52,3	51,6	47,4	52,4	54,2	54,6	54,9	38,2
a cigány gyerekek nehezebben tanulnak	53,8	35,6	50	55,3	65,5	54,2	47,8	74,1
a cigány gyerekeknek mást kellene tanulni	7,8	3,1	11,3	8,3	9,1	8,6	8,1	5,9
a cigányoknak bele kellene szólni, hogy mit tanítsanak	13,7	5,9	9	21,3	8,8	16,3	12,6	10,2

„Igen” válaszok a 14-29 éves népesség körében, az egyes kérdésekre, a válaszolók %-ban

43. sz. táblázat

	Total	település		lakóhely		gyermek...	
		Ózd	község	szegregált	vegyes	nincs gy.	van gy.
magyar gyerekek nem szeretik a cigány gyerekeket	56,9	59,4	53,6	58,5	55,2	62,6	52,1
a cigány gyerekek nem szeretik a magyar gyerekeket	47,5	45,6	49,7	49,4	44,8	48,2	45,8
tanárok nem szeretik a cigány gyerekeket	52,3	49,9	55,4	55,7	48,2	55,7	50,8
a cigány gyerekek nehezebben tanulnak	53,8	53,2	54,7	54,6	52,1	46,7	60,5
a cigány gyerekeknek mást kellene tanulni	7,8	3,9	13,1	8,1	6,5	6,6	9,2
a cigányoknak bele kellene szólni, hogy mit tanítsanak	13,7	12,5	15,4	19,2	7,8	15,9	12,5

A 14-29 év közötti cigány népesség több, mint fele (56,9%) látja úgy, hogy az iskolában a nem cigány gyerekek ellenszenvvel viszonyulnak a cigány gyerekekhez.

Ebben a vélekedésben nincs jelentős különbség Ózd, illetve a községek, valamint a szegregáltan, illetve vegyes környezetben élők között. Ugyancsak nincs iskolai végzettségre jellemző különbség.

Az aktív dolgozó cigányoknak azonban „csak” mintegy egyharmada (30,5%) látja így.

A munkanélküli, valamint gyermekkel nem rendelkező cigány népesség körében ez a vélekedés éppen ellenkezőleg, jóval magasabb arányban van jelen (65,4 %, 62,6%).

A vizsgált cigány népesség közel fele (47,5%) látja úgy, hogy a cigány gyerekek is ellenszenvvel viszonyulnak nem cigány környezetükhöz.

A népesség több, mint fele (52,3%) látja úgy, hogy az iskolában a tanárok nem szeretik a cigány gyerekeket. Ez a vélekedés jelentős mértékben egyedül a szakképzettek esetében tér el – lefelé (38,2%).

Az iskolán belüli ellentétek, illetve előítéletes viszonyra utaló egyoldalú ellentétek megítélése meglehetősen masszívan magas fokú a cigányság körében, ettől elsősorban azok a csoportok térnek el, amelyek az adott kérdésben jelentősebb tapasztalatokkal rendelkeznek (szakképzettek), egyúttal az ő körükben is alapvetően magas (30 % feletti).

Következésképp

- a cigányság tapasztalata ugyanazt mutatja (természetesen), mint minden kutatási tapasztalat, a velük szemben megnyilvánuló magas fokú negatív érzelmi beállítódást,
- a cigányokkal szemben megnyilvánuló ellentétek a cigányság szemében felnagyítják ezeket az ellentéteket, kizárólag azok érzik az átlagnál kevésbé ezeket, akik helyzetüknél fogva állandóan vagy az átlagnál több ideig érintkeznek az adott ellentét forrásával,
- azok, akik helyzetüknél fogva jobban kiszolgáltatottak (munkanélküliek, általános iskolát be nem fejezettek), az ellentétek mértéke az átlagnál is jelentősebbnek tűnik (ugyancsak természetesen).

A társadalmi integráció iránti igény (avagy „minimálprogramként: a kirekesztés kisebb mértéke) rendkívül erős; erre utal, hogy bár még a szakképzett népességnek is több, mint harmada látja úgy, hogy az iskolában a tanárok nem szeretik a cigány gyerekeket, fel sem merül számukra, hogy ne a többségi társadalomhoz tartozó (azaz nem cigány) tanárok tanítsanak az iskolákban.

A pusztán helyzetükből adódóan halmozottan hátrányos helyzetű cigány tanulók tanulási nehézségeinek legfőbb magyarázatát – mint számtalan kutatás igazolta – elsősorban a cigány családoknak a többségi társadalomhoz tartozó családokhoz képest elért kulturális háttérben leljük meg. Ehhez kapcsolódik az iskolába járáshoz fűződő eltérő viszony, valamint az iskolai miliónek és a tantervi programoknak az a sajátossága (a legtöbb esetben), hogy a cigányság értékvilágával (és mentális beállítottságával – lásd: fokozott verbalitás) ellentétesek.

A fentiekből kiindulva kíváncsiak voltunk arra, hogy a cigányság hogyan látja gyermekei tanulási nehézségeit.

Megdöbbenően magas arányban (53,8%) látják úgy, hogy a cigány gyerekek nehezebben tanulnak.

Azok körében, akiknek van gyermekük, ez a vélekedés megközelíti a kétharmadot (60,5%), míg akiknek nincs gyermekük, azoknál az átlag alatt marad.

Nincs számottevő különbség Ózd, illetve a községek között, a szegregáció vagy annak hiánya sem okoz jelentős különbséget.

Ezzel szemben azok, akik jelenleg tanulnak (általános iskolát végeznek, vagy valamilyen szakképzésben vesznek részt) ez a vélemény – bár jelentősen elmarad az átlagtól – még mindig meglepően magas (35,6%) jóllehet az ő körükben találjuk a túlkoros, többször bukott tanulókat is.

Amelyik összefüggés a leginkább megdöbbenítő, az az, hogy *a szakképzett cigányok majdnem háromnegyede (74,1%) látja úgy, hogy a cigány gyerekek nehezebben tanulnak*. Mivel látjuk, hogy az általános iskolát el nem végzettek körében ez a vélekedési arány az átlaghoz közeli, úgy gondoljuk, hogy a szakképzett cigány népesség azért vélekedik ilyen magas arányban így, mert *ők azok, akik a leginkább megtapasztalhatták a cigányság körében, hogy milyen nehézségeket kell legyőzni a tanulás (különösen pedig a továbbtanulás) során*.

Azzal az állítással, hogy a cigány gyerekeknek mást kellene tanulniuk (mint a magyar gyerekeknek) értettek egyet a legkisebb arányban (7,8%). Ettől az átlagtól lefelé azok tértek el, akik tanulnak, valamint ózdiak. A községekben élők között viszont az alapátlag majdnem kétszerese (13,1%) gondolja, hogy mást kellene tanulniuk.

A képzés tartalmaiba való beleszólás igénye átlagosan 13,7%. Azok körében viszont, akik jelenleg tanulnak, ez az átlag mindössze 5,9%.

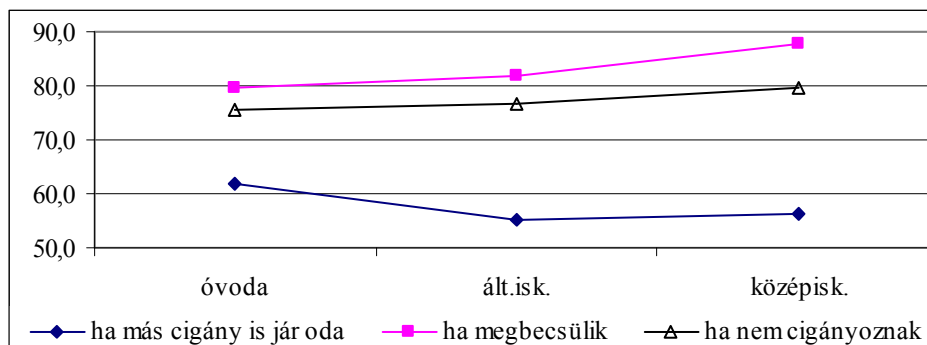
A minimális szociális biztonság iránti igény az egyes iskolafokok esetén

Mértük, hogy mi a 14-29 éves cigány népesség vélekedése az egyes iskolai fokozatok (óvoda, általános iskola, középiskola) nyújtotta előnyökről.

A kérdőív 11.-13. sz. kérdésblokkjaiban feltett, választható kérdésekre adott válaszok közül lényegében a minimális szociális biztonságra irányuló kérdések voltak értelmezhetők, a válaszok megfelelő mértékű szórásából következően (lásd: következő ábra).

A minimális szociális biztonság egyes elemivel való egyetértés %-os aránya a vizsgált népességben.

17. sz. ábra

Az egyes kérdések (akkor érdemes a gyerekek az adott iskolai fokozatba járnia, amennyiben a ... kérdés teljesül) arra irányultak, hogy milyen arányban ért egyet a népesség az adott pozitív értékkel, milyen arányban látják az adott értéket az iskolába járás feltételének.

A vizsgált népesség túlnyomó többsége tartja igaznak, egyúttal fontosnak, hogy abban az esetben érdemes a gyerekek az adott iskolafokozatban tanulnia, amennyiben ott nem "cigányoznak" illetve megbecsülik a cigány gyereket.

Az egyes iskolai fokozatok esetén azonban ez a két érték (amely nagyon erősen együtt jár) nem kap azonos hangsúlyt. Minél magasabb iskolai fokozatról van szó, annál hangsúlyosabban fontos a megbecsülés, egyúttal a diszkrimináció hiánya. Ezzel szemben az óvoda esetén fontosabb, hogy más cigány gyerekek is járjanak oda, míg az általános- és a középiskolában kevésbé (bár e kettőben közel azonos mértékben) fontos.

Egyrészt tehát minél „felnöttebb” a gyerek, annál fontosabb, hogy ne érzék etnikai jellegű atrocitások, egyúttal óvodáskorban tartják a leginkább fontosnak, hogy ne képviseljen „etnikai sziget” az osztályban.

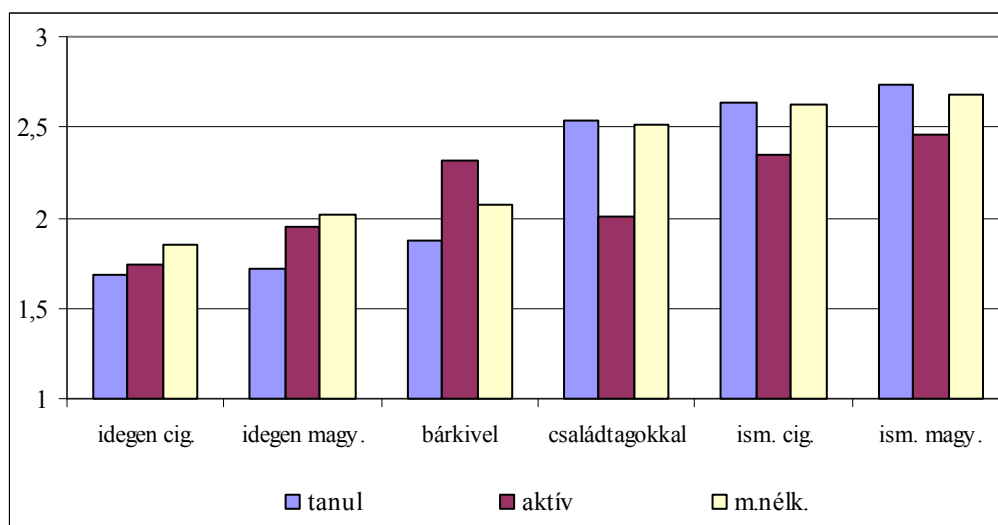
Munkatársakhoz kapcsolódó preferenciák

Elemeztük, hogy kikkel dolgoznának szívesen (különböző érzelmi szempontból választva a szóba jöhető csoportok között). A válaszokat 3 fokú skálán jelölték (3= szívesen, 2= közömbös, 1= nem szívesen).

Amint az várható volt, a válaszok eltéréseiben egyaránt felfedezhetők a helyzetből (munkanélküliség, iskolázottság) fakadó különbségek, valamint a specifikus csoportokkal kapcsolatos érzelmi beállítódásból fakadó különbségek.

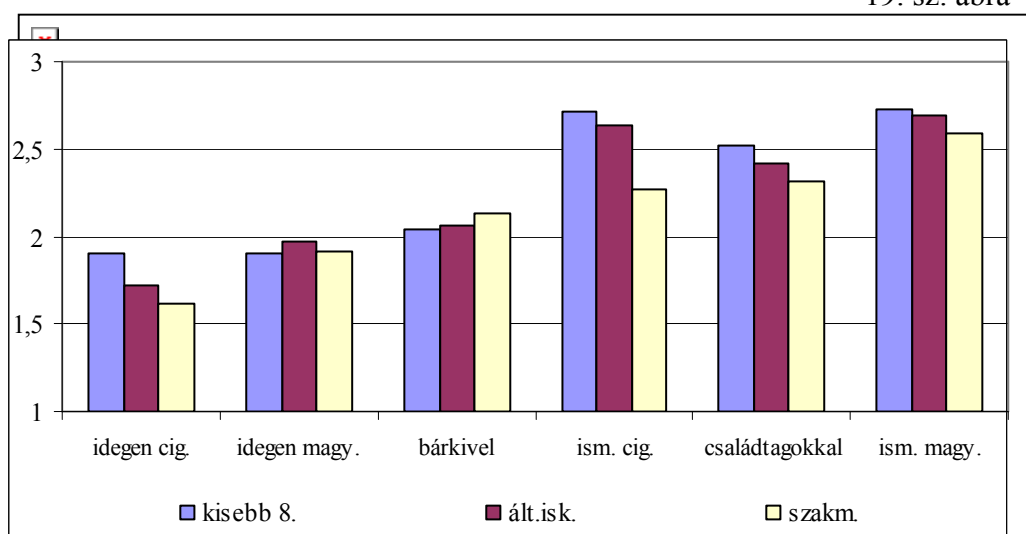
Kikkel dolgozna szívesen...? – a gazdasági aktivitás függvényében

18. sz. ábra

Kikkel dolgozna szívesen...? – az iskolai végzettség függvényében.

19. sz. ábra

A 14-29 éves népesség átlagát tekintve a legszívesebben ismerős magyarokkal dolgoznának együtt (2,5 –es átlag felett), legkevésbé szívesen pedig idegen cigányokkal (1,6 átlag körül)

A „közömbös” érték körül variál az „idegen magyarok”, illetve a „bárki” kategóriába eső munkatársakkal való együttműködés iránti rokon/ellenszenv értéke.

A gazdasági aktivitás fő kategóriái szerint (amelyek közül ez esetben a háztartásban dolgozókat érdemes volt kihagyni, ugyanis nem várható, hogy a háztartásban gyermeket nevelő nők értékválasztása a jövőd munkahelyek klímáját illetően bármilyen szempontból befolyásoló jelentőségű lenne) eltérő válaszokból az alábbi következtetéseket lehet levonni.

- a. A munkanélküliek, egészen egyszerűen helyzetükből fakadóan, minden kategóriával szívesebben dolgoznának együtt. Ez azt is jelenti, (különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a munkanélküliek érzelmi nyitottsága bármely potenciális munkatárs iránt a legtöbb esetben nagyobb, mint a tényleges aktív dolgozóké) hogy a munkanélkülieket egészen biztosan nem érzelmi gátak tartják vissza a munkavállalástól.
- b. Azok, akik jelenleg még tanulnak, választásaikban igen hasonlóak a munkanélküliekhez (a két adathalmaz korrelációja majdnem maximális – $r=0,99$). Ebből következően a tanulók és a munkanélküliek preferenciáinak mértékét alapvetően nem a munka világában szerzett tapasztalatok, hanem az adott csoportokhoz fűződő érzelmek határozhatják meg. Ez a két csoport a közömbös mérték felett alapvetően az ismerősséget választja, függetlenül attól, hogy az adott ismerős cigány-e vagy sem. Ez a preferencia tehát az érzelmi biztonság igényéről szól.
- c. Az aktív munkavállalók preferenciáira alapvetően az jellemző, hogy egyrészt az érzelmi biztonság igénye rájuk is jellemző, egyúttal nem fedi el a munkavállalással járó „munkatársakból adódó kockázatokat”, ugyanis „bárkivel” pontosan olyan szívesen dolgoznának, mint ismerősökkel. Ezzel szemben a családtag, mint potenciális munkatárs a „közömbös” mértéket üti meg, hasonlóan az „idegen magyarok” kategóriájához. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy idegen cigányokkal már inkább nem szívesen dolgoznának együtt.

Az iskolai végzettség szerinti eltérések a következők.

- a. A sor végéről haladva; minél magasabb a cigány népesség iskolai végzettsége, annál kevésbé szívesen dolgozna idegen cigányokkal (míg az ismerős magyarok választása a legerősebb).
- b. Általában minél alacsonyabb az iskolai végzettség, annál magasabb az érzelmi választás hőfoka.
- c. A legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőket befolyásolja leginkább az érzelmi biztonság igénye (ők legerősebben ismerősökkel dolgoznának, függetlenül azok származásától).
- d. A szakmunkások egyértelműen leginkább ismerős magyarokkal dolgoznának, de körükben is jelentős az ismerős cigányok/rokonok elfogadása.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a munkatársak választását – leszámítva az apróbb befolyásoló tényezőket – alapvetően az ismerőség – idegenség tengelyen elfoglalt helyük határozza meg, azaz a cigány népesség számára alapvetően az ismerőségből fakadó (érzelmi) biztonság igénye a meghatározó ebből a szempontból, és lényegesebb, mint a cigány/nem cigány kérdés.

Jelentős ugyanakkor (és ez eljövendő munkahelyek tervezésénél éppúgy megfontolandó szempont, mint az előző), hogy az idegen cigányokat preferálják a legkevésbé, ráadásul a legszakképzetebbek preferenciája már inkább negatív előjelű. Mivel a preferenciatengely pozitív oldalán az ismerős magyarok ugranak ki, ezért igaz az a feltevés is, hogy az iskolai integráció választásához (és a szegregáció elutasításához) hasonlóan, a munka világán belül is lényeges a cigányság számára az elkülönülés elutasítása, egyúttal a nem cigány lakossággal való szorosabb kapcsolat.

Helyi intézmények képviselőivel kapcsolatos távolság és ellentét mértéke

Az egyes (foglalkozási, illetve intézményi) csoportokkal való közelség/távolság fokmérője lehet az a kérdés, hogy az adott csoport tagjaival milyen nehézségű a kommunikáció, illetve milyen mértékben élnek át ellentéteket az adott csoport képviselőivel.

A kommunikáció nehézségét, valamint az ellentétek mértékét három fő szakmai/intézményi csoport bizonyos tagjaival szemben mértük. A három lényegesnek tekintett szakma/intézményi csoport: az oktatás-szociálpolitika, a munka világa, valamint a kisebbségi szervezetek.

Elsőként áttekintjük, hogy a vizsgált cigány népesség körében milyen szinten ismertek az egyes csoportok képviselői.

Az adott intézményi munkatárs ismeretének hiánya a 14-29 éves népesség %-ban.

44. sz. táblázat

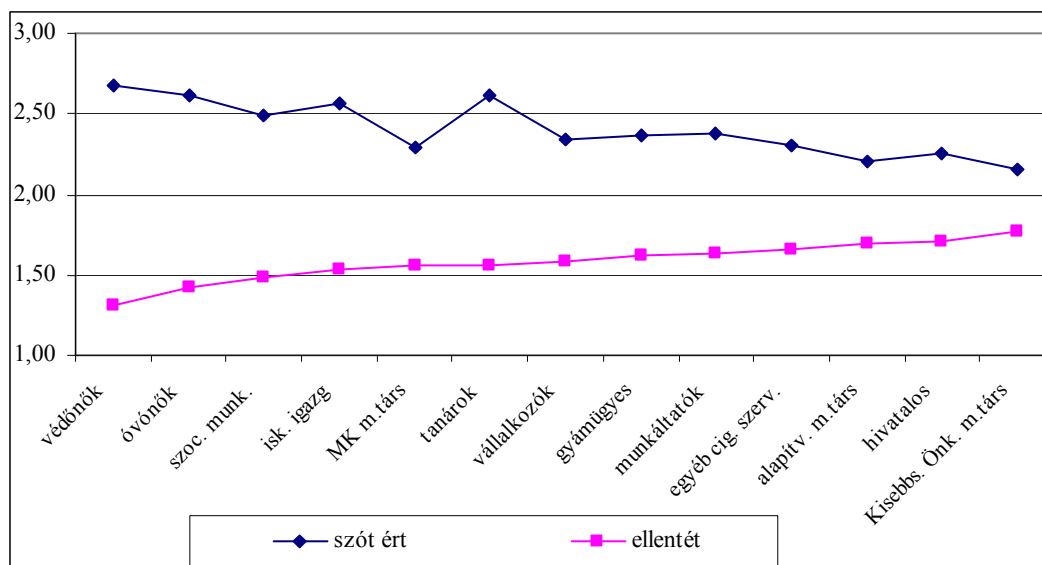
	%
tanárok	7,4
isk. igazg	13,8
védőnők	19,4
óvónők	23,8
Cigány Kisebbs. Önk. m.társ	24,0
hivatalos emberek (pl. önkorm.)	27,3
munkáltatók	34,4
vállalkozók	36,9
MK m.társ	39,2
gyámügyes	53,8
egyéb cig. szerv.	54,6
szoc. munk.	56,5
vállalkozást segítő alapítv. m.társ	69,1

Az ismertségi tengely egyik végpontját a tanárok képezik, a 14-29 éves népességben mindössze 7,4% vallotta azt, hogy nem ismer tanárokat. Ez az adat egyébként arról vall, hogy a „nem ismer ilyen személyt” állítás magában foglalhatja a „nem akarok ilyet ismerni” attitűdöt (hiszen nincs a vizsgált népességben olyan személy, aki ne jár volna általános iskolába). Az ismertség mértékéből következően feltételezett elutasító attitűd ugyanakkor nincs szoros kapcsolatban a mért feszültségekkel (kommunikáció nehézsége, illetve ellentétek nagysága).

Az ismertség mértéke (a vállalkozást segítő alapítványi munkatársak esetén már inkább az „ismeretlenség mértéke”) több szempontból informatív. Egyrészt az adott foglalkozás/intézményi csoport munkatársaival való élő kapcsolatok hiányáról (avagy a szorosság mértékéről) vall, másrészt és az előbbtől nem függetlenül a velük szemben megnyilvánuló érdektelenségről, közönytől. Ugyanis, mint az a továbbiakban látjuk, a nagy tömegét tekintve „ismeretlen” személyekkel szemben lehet viszonylag jó a kommunikáció, és alacsony az ellentétek mértéke.

A kommunikáció nehézsége és az ellentétek mértéke – 3 fokú skálán mérve

20. sz. ábra

A fenti ábra a teljes 14-29 éves cigány népesség körében mért értékeket ábrázolja, az ellentétek mértékének sorrendjében. A kommunikáció esetében a növekvő értékek a kommunikáció javulását mutatják (3=könnyű kommunikáció), az ellentétek esetében az értékek: 1= alacsony mértékű ellentét, 3= nagy mértékű ellentét.

Tendenciájában, egy-két esettől eltekintve a kommunikáció jósága és az ellentétek mértéke szorosán együtt jár ($r=0,87$). A kommunikáció inkább jó, mint közepes (azaz az érték $\geq 2,5$) az oktatási és szociálpolitikai szereplőkkel szemben (óvónők, tanárok, iskola igazgatók, védőnők, szociális munkások). Az ő esetükben az ellentétek mértéke is az alacsony sávban marad, nem haladja meg az 1,5 –es értéket.

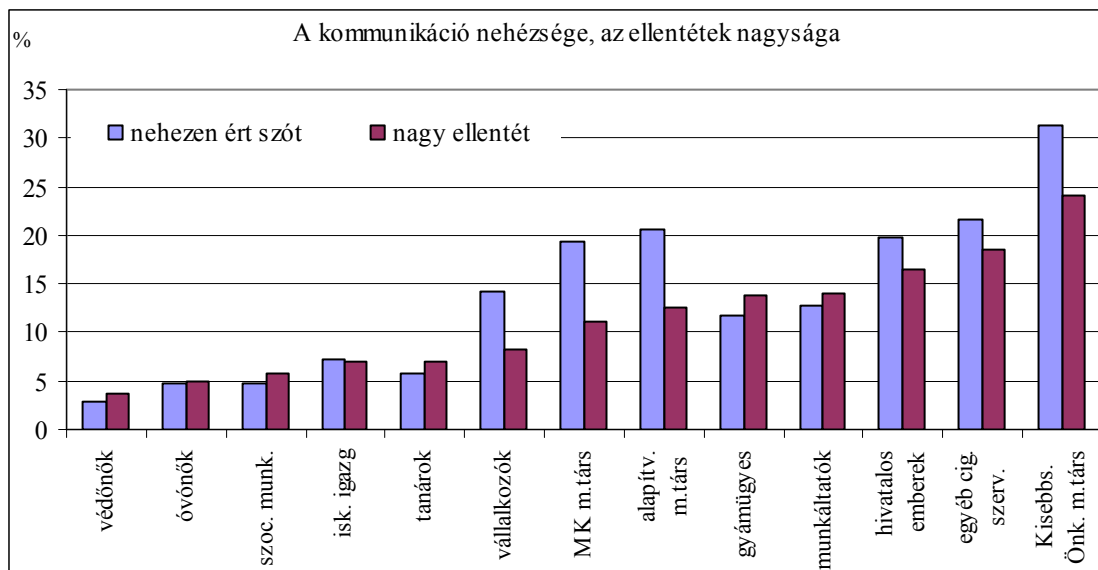
A kommunikáció inkább közepes, mint jó (2 és 2,5 közötti sáv) a munka világával kapcsolatos személyek esetén (Munkaügyi Központ munkatársai, munkáltatók, vállalkozók), valamint gyámügyi munkatársak.

Inkább közepes mértékű kommunikációt, egyúttal inkább közepes mértékű ellentéteket a különböző hivatalosságokkal szemben élnek át. Figyelemre méltó, hogy ezek közé tartoznak a cigány kisebbségi önkormányzatok, valamint egyéb cigány szervezetek munkatársai is.

Mivel a három fokú skálán mért értékek úgy a kommunikáció, mint az ellentétek esetében „elmoszák” a szélső értékeket, különösen abban az esetben, ha az egyes jellemző cigány csoportok (iskolai végzettség, aktivitás) szerint akarjuk jellemezni a csoportközi feszültségeket, ezért a következőben az egyes szélső értékeket választók százalékos arányában jellemezzük a felvett adatok összefüggéseit.

Nehéz kommunikációt és nagy ellentétet érzők %-os aránya a 14-29 éves népességben.

21. sz. ábra

A kommunikáció nehézségét és az ellentétek nagyságát átélők aránya néhány esetben jelentősen különbözik egymástól. Figyelemreméltó egyúttal, hogy szinte minden esetben a kommunikációt rosszabbnak ítéelők vannak túlsúlyban a nagy ellentéteket átélőkkel szemben. Különösen kirívó a vállalkozók, a Munkaügyi Központok, valamint alapítványok munkatársainak esete. Bár a velük szemben kifejezetten nagy ellentétet érzők aránya nem haladja meg a vizsgált népesség 12 %-át, a rossz kommunikációt érzők aránya 15-20% között mozog.

Bár a kommunikációról, valamint az ellentétekről szóló adatok önmagukban nem alkalmasak a kettő közötti oksági viszonyok felderítésére (az ellentétek okozzák a rossz kommunikációt, kommunikációs gátak okoznak ellentéteket, illetve körkörösén erősíti egymást e kettő), bizonyos feltételezésekkel élhetünk. A szociális munkások, a tanárok, a gyámügyesek, valamint a munkáltatók foglalkozási csoportjával szemben (bár csak 2-3 % különbséggel) többen vannak a nagy ellentétet érzők, mint a rossz kommunikációt érzők. E csoportok munkatársaival kapcsolatban az egyes élethelyzetek tényelegetesen hordozzák az ellentéteket (esetenként a jelzetenél is vélhetően nagyobb mértékben – pl. munkáltatók), miközben velük kapcsolatban a kommunikáció, mértékét tekintve legalább is nem rosszabb. Ezzel szemben olyan foglalkozási csoportok munkatársaival, akik – legalább is elviekben – a cigányság érdekeit figyelembe véve is kellene, hogy működjenek, nemcsak az ellentétek mértéke magas, hanem a kommunikáció az érdeellentét mértékét messze meg is haladhatja. Gyanítható tehát, hogy bizonyos foglalkozási csoportok képviselői esetén a nyelvben, a nyelvhasználat hatalmi eszközei által közvetített ellentéteket mutat ki a kommunikáció nehézségét mérő skála.

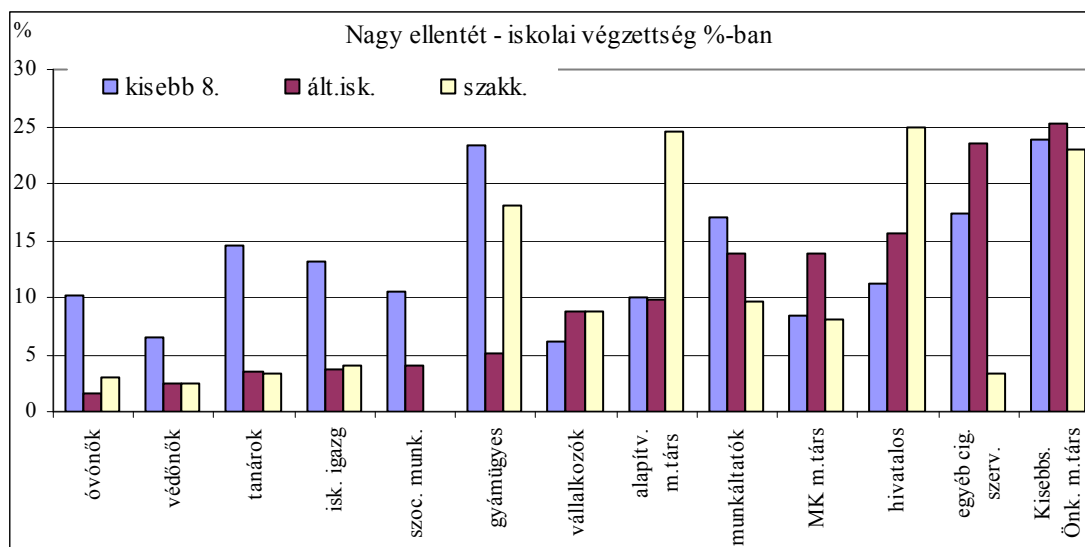
Igencsak figyelemreméltó tehát, hogy miközben „általános” ismereteink szerint az iskolai, illetve a munkahelyi ellentétek magas mértékére számíthatnánk, igazán nagy tömegű ellentétet az – elviekben – érdekképviselői szféra munkatársaival szemben élnek át a cigányok.

Ugyancsak számíthatnánk arra, hogy a többségi társadalom intézményi képviselőivel szemben mutatkozik magasabb ellentét, illetve rosszabb kommunikáció. Ezzel szemben, a mérés tanúsága szerint a legnagyobb ellentét, illetve a legrosszabb kommunikáció éppen a cigány szervezetek munkatársaival szemben áll fenn.

Természetesen úgy az ellentétek megélése, mint a kommunikáció minősége nemcsak a tényleges kölcsönviszonyok függvénye, hanem függvénye a „kulturális” különbségnek is. Esetünkben ezt a különbséget az iskolai végzettség különbségei képviselik.

A nagy ellentétet érzők aránya, az egyes iskolai végzettségek %-ban

22. sz. ábra

Iskolai végzettségi fokozatok szerint vizsgálva az iménti kérdést, valóban elválik a „kulturális” különbségből fakadó ellentét az ettől független (érdek) ellentétektől.

Az oktatási szféra munkatársaival szemben a legalacsonyabb képzettségűek, az általános iskolát be nem fejezett népesség körében él át magas arányban nagy ellentétet, míg a legalább általános iskolát végzettek körében ez az arány alacsony, 5 % alatti. Az ellentétek különbségéből valószínűnek látszik, hogy elsősorban érzelmi feszültségről és/vagy tényleges iskolai kudarcokról együttré van szó. Ezt erősíti az is, hogy a különböző iskolai végzettségűek Körében azonos arányban vannak gyermekkel rendelkezők – tehát nem arról lehet szó, hogy a gyermekek iskoláztatási gondjai jelennek meg ebben az adatsorban.

A szakképzettek egyenletesen magas, 20-25 % körüli arányban élnek át magas ellentétet a szociálpolitikai, illetve érdekképviseleti munkatársakkal kapcsolatban. A munkáltatókkal kapcsolatos ellentétek az iskolai végzettség emelkedésével csökkennek, míg a Munkaügyi Központok munkatársaival szemben az általános iskolát végzettek körében a legmagasabb ez az arány. Az adatoknak ez az ingadozása összefügghet azzal, hogy egyrészt minél magasabb a munkavállaló iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy munkát talál, illetve a csak általános iskolát végzettek fordulnak meg a leggyakrabban a munkaközvetítő irodákban (ti. a 8 osztálynál kevessebbel rendelkezők jóval alacsonyabb arányban regisztráltatják magukat).

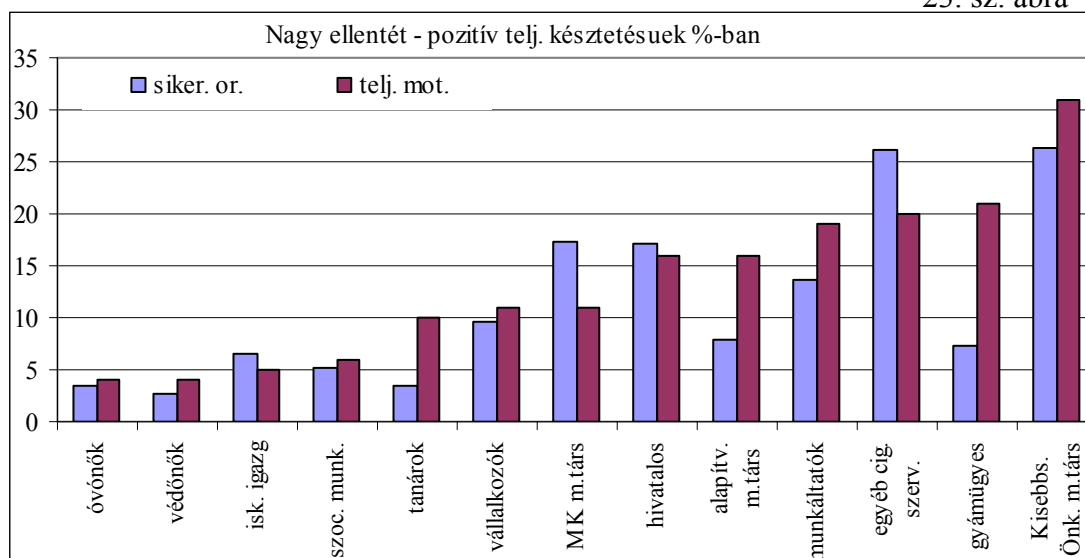
A leginkább figyelemreméltó tény az, hogy egyrészt a szakképzettek ugyanolyan arányban élnek át ellentétet a hivatalosságokkal általában, mint saját kisebbségi önkormányzatuk tagjaival szemben, másrészt az ilyen, saját képviseleti személyekkel kapcsolatos ellentét mértéke iskolai végzettségtől függetlenül magas.

Az összefüggések azt sejtetik, hogy a munka világával kapcsolatos személyekkel, illetve érdekképviseleti intézmények munkatársaival kapcsolatos ellentétek egy része valódi érdeklődésből fakadó „kemény” ellentét, ugyanakkor az egyes intézménytípusok működése, stílusa önmagában is ellentétek forrása lehet.

Éppen ezért célszerű volt a legnagyobb ellentétet érzők arányát teljesítménymotivációs típusonként is megvizsgálni.

Jelentős eltérést a pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkező teljesítménymotiváltak, illetve sikerorientáltak körében tapasztalhatunk.

23. sz. ábra

Az oktatás világának szereplői közül a teljesítménymotiváltak a tanárokkal kapcsolatban számolnak be magas ellentétekről, mintegy 10 %-os arányban. Feltételezhető, hogy esetükben nem az iskolai kudarc érzelmi vetületéről van szó, hanem az ő véleményük tükrözi azt a feszültséget, amely tehetséges és törekvő cigány gyerekek és az iskola világa között fennáll.

A munka világával kapcsolatos személyekkel szembeni nagyarányú ellentét (15 % körül) ugyancsak az ismert okokra vezethető vissza.

Feltűnő mértéket ölt – és a legnagyobb arányú ellentétről számol be – a cigány szervezetek, valamint az egyes kisebbségi önkormányzatok munkatársaival kapcsolatos ellentétek %-os aránya.

Mivel ebben az esetben az etnikai/kirekesztő jellegű/előítéletes konfliktusok (feltehetően) ki vannak zárva a lehetőségek közül, ugyanakkor az ellentétek nagysága ebben a csoportban a viszonylag legképzettebbekre éppúgy érvényes, mint a képzetlen népességre, arra kell következtetnünk, hogy a kisebbségi képviseletek működése, stílusa és az általuk produkált helyi eredmények (vagy azok hiánya) együttesen okozhatja a jelenséget.

Összefoglaló következtetések, javaslatok

1. Iskolarendszerű képzés

- munkaerőpiaci kontextus -

Minden ellenkező irányú kutatás dacára stabilan él az a meggyőződés, hogy a képzettség, a tudás, a műveltség önmagában vett, immanens érték, függetlenül attól, hogy birtokosa aktuálisan kamatoztatja-e, vagy sem.

Hasznosnak véljük hangsúlyozni: a *képzettség nem önérték, hanem befektetés*, amelyet az egyén, továbbá az egyének cselekedeteit kontextuálisan meghatározó, egyúttal azok következményeit valamilyen formában hasznosító vagy elszenvadó család, tágabb (esetünkben etnikai) közösség eszközöl, valamint hasznosít. Eszközöl és/vagy hasznosít valamilyen mértékben. A mértéken hangsúly van: mennyi és milyen helyzetű ember mennyi képzettsége.

Bár az egyén jár iskolába (vagy nem), a legközvetlenebb fizikai és pszichikai befektetést ő eszközli, de a befektetés költségvonzatait a legtöbb esetben nem ő állja (ebbe a költségbe – mint adatainkból kitűnik – beszámítandó pl. a tanulmányok végzése közben a háztartásból kieső nem pénzbeni munka hasznossági értéke is!). Az egyén és a család fektetett be, továbbá a befektetés eredményét az egyén, szülői családja, továbbá későbbiekben az általa alapított család fogja hasznosítani. Ugyancsak *valamilyen mértékben*.

Tudjuk, hogy jelenleg – de a cigány közösségeket ismerve tudjuk azt is, hogy a hosszú távú jövőben ugyanígy – *férfiak és nők esetében merőben eltérő értéke van a képzésnek, mint befektetésnek*.

A vizsgált cigány népesség körében (egyúttal persze nagy valószínűséggel az összes hasonló gazdasági, szociális helyzetű és hasonló települési viszonyok között élő cigány csoport esetében is) a nők nagy valószínűséggel 18 éves koruk után minimum megházasodnak, amennyiben – legalább egy – gyermeket szülnek, kisesnek a munkaerőpiacról, illetve a háztartás „alternatív” munkaerőpiacán válnak foglalkoztatottá. Az *alaplafokon túli képzés számukra* – bár „eszmei” érték és saját, valamint a közösség büszkeségének tárgya lehet – komoly *megtérülést nem biztosító beruházásnak minősül*: képzettségük nem hasznosul, mert *gyermeket nevelnek*, mert a munkaerőpiaci szempontból válságövezetnek minősülő régióban *számukra alig van munkalehetőség*, mert amennyiben mégis munkavállalók, *a munkavállalással elérhető összjövedelem alatta* marad annak az értéknek, amelyet a szükségszerűen bekövetkező gyermekvállalással járó *szociálpolitikai támogatások összességében biztosítanak a családnak*.

A képzésben való részvétel nemcsak befektetés, de egyúttal a várható egyéni és közösségi haszon (megtérülés) kalkulussai által meghatározható rizikójú befektetés.

A képzésben való részvétel mértéke természetesen nem független az adott szociális, kulturális, etnikai, stb. meghatározóktól, azonban világos az is, hogy a közvetlen, valamint a résztvevők számára belátható távlatú munkaerőpiaci haszon által meghatározott.

A magyarországi össznépesség körében folytatott eddigi vizsgálatok bizonyították, hogy a szakmai, illetve középfokú képzésben való minél hosszabb ideig tartó részvétel egyik motivátora (úgy egyéni-családi, mint állami szinten) az, hogy minél nagyobb tömeg kerüljön minél később a bizonytalan munkaerőpiacra. A családi stratégia szintjén ez azt a jelentést hordozza, hogy „nagyobb kockázat, illetve nagyobb közvetett befektetés, ha a gyerek nem tanul tovább, mintha igen”.

Kutatásunk szerint a cigány népesség körében ez az összefüggés fordítva érvényesül – éppen sajátos munkaerőpiaci és demográfiai helyzetük folytán.

A vizsgált cigány népesség számára a szakmai-középfokú képzésben való részvétel, az ezirányú befektetés nők esetében nagyobb gazdasági kockázatot rejt magában, mint a képzéstől való távolmaradás.

Az vizsgált adatok fényében számunkra az tűnik „csodának”, hogy vannak olyan cigány családok, amelyek hangsúlyt fektetnek a lányok továbbtanulására. Ez a kérdés megint csak nem független attól, hogy milyen a cigány közösség számára a belátható munkaerőpiaci távlat. Tudjuk, az ózdi régióban ez a távlat rövid, egyúttal semmilyen bizakodásra nem ad okot.

Láttuk azt, hogy a cigány népesség alapvetően meglepően magas szintű pozitív teljesítménykésztetéssel rendelkezik – amely megfordítva egyúttal azt is jelenti, hogy a várható értékhez képest igen alacsony körökben azok száma, akik a sanyarú körülmények folytán „tanult tehetetlenek”.

Vélhetően az alapvetően magas szintű teljesítménymotiváció (fennmaradása?) az egyik oka annak, hogy, ha alacsony hányadban is, olyan családok, amelyekben a lányok továbbtanulnak – miközben feltehetően tudják azt, hogy tanulmányaik kockázatos, alacsony szinten megtérülő befektetést jelentenek.

A kutatás másik tapasztalata az, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben a képzettség viszonylag magas presztízst nyújt a cigány népességben a lányok számára is (noha ez korántsem jelenti azt, hogy a családok presztízis-beruházásból taníttatnák lányukat).

Férfiak esetében a továbbtanulás, különösen, ha az szakmai képzés, megtérülő befektetés, amennyiben a családi munkamegosztást, illetve a családi összbevételek forrásai szerkezetét nézzük, egyúttal korlátosan megtérülő beruházás: alapvető korlátot a munkaerőpiaci helyzet, a magas – cigányok számára az átlagnál jóval magasabb – munkanélküliség jelent.

Mindebből következően, a cigány népesség (elsősorban férfi) tagjai abban az esetben fognak nagyobb arányban az általános iskolán túl tovább tanulni, szakmát szerezni, amennyiben – általuk belátható távlatban – az munkaerőpiaci szempontból rentábilis beruházás lesz.

- intézményi kontextus -

A cigány fiatalok hatékonyabb iskoláztatásának nyilván egyik elemét képezik a speciális tantervi, stb. programok. Az oktatás tartalmi (tantervi, pedagógiai programokban rejlő, metodikai, stb.) kérdései magától értetődően nem tartoztak, nem is tartozhattak a kutatás tárgyához. A speciális oktatás-módszertani kérdések vizsgálata, alkalmas programok kifejlesztése, stb. nagyrészt főként állami szervek (OKI, OM, stb.) feladata, tudomásunk szerint folynak ilyen irányú kísérletek. Az ilyen irányú munka eredményei nyilván országosan egységesen hasznosulnak, amennyiben (pl. helyi adaptálást követően) bevezetésre kerülnek adott iskolákban.

Kutatásunk, mint ez az eddigiekből nyilván világos, az iskoláztatás kérdéseit más megközelítésben kezelte, illetve produkált eredményeket.

Az eredmények egy része azonban ismételt felhívja a figyelmet olyan kérdésekre is, amelyek az iskola, a pedagógustársadalom egy része nyilván szakmai, pedagógiai – és nem szervezeti vagy szociológiai – kérdésnek tekint. Ilyen az iskolai szegregáció kérdése. Nem vizsgálhattuk (hiszen az a kutatás következő, reményeink szerint megvalósuló szakaszának egyik feladata lesz), hogy milyen arányban található a régió alapfokú intézményeiben ún. „felzárkóztató osztályok”. Bár általánosságban – de egyéb ismeretek alapján valószínűsíthető, hogy a szakmai-pedagógiai megfontolásból (avagy ilyen ideológémmákkal legitimáltan) létrehozott felzárkóztató osztályok valóságosan az iskolai szegregációt szolgálják.

Kutatásunk arra választ tudott adni, hogy maguk a cigányok milyen mértékben utasítják el a szegregációt, egyúttal arra is választ kaptunk, hogy a szegregált körülmények milyen mértékben teszik az átlagosnál is kiszolgáltatottabbá a cigányokat. Természetesen azt nem vizsgálhattuk,

hogyan a szegregált oktatás milyen iskolai, tanulmányi hátrányokat eredményez, milyen mértékben lehet felelős pl. az alacsonyabb szintű továbbtanulásért.

Az eredmények birtokában azonban egyben biztosak lehetünk: *a képzés munkaerőpiaci hasznosulásának perspektívái, a továbbtanulásban való részvétel mértéke és megoszlása a nemek, valamint települési és lakásviszonyok szerint, továbbá a szegregáció ténye egy komplexet képez. Nem lehet külön kezelni az egyik kérdést, a másik érintetlenül hagyása nélkül.*

Ez azt is jelenti, hogy nem lehet mesterséges módon (avagy politikai) megfontolásokból valamely kérdést a „későbbiekre halasztani”: tudomásul kell venni, hogy egyszerre kell valamit kezdeni a cigányellenes attitűdökkel, a cigányság foglalkoztatásával, valamint az iskolarendszerű képzésben való részvétellel.

Javaslataink tehát – a problémák kölcsönös meghatározottságát alapul véve – a következők:

- a „példaértékű”, cigányokat magas arányban képző iskolák kutatásán, valamint a modellalkotáson kívül az ózdi régió iskolái működésének vizsgálata, amely ki kell, hogy terjedjen az általános iskolákon kívül a szakképzés szerkezeti (egyúttal a munkaerőpiaci hasznosulást is figyelembe vevő) vizsgálatára,
- a régió iskolái vizsgálatát, valamint a jól működő „cigány iskolák” kutatását összegző tapasztalatokból kiindulva helyi intézményi fejlesztőprogramok kidolgozása, a programok bevezetése, folyamatos támogatása,
- a „termelő szakképző iskola” modellje²¹ helyi megvalósíthatóságának vizsgálata (a modell egyesíti a szakképzést és a foglalkoztatást, egyúttal kizárólag olyan profilú szakképzést képes jellegénél fogva működtetni, amely piaci szempontból rentábilis termelési ágazatban képez, következésképp biztosítja a jelenleg hiányzó „rentabilitási perspektívát” a képzésben résztvevők számára,
- helyi alternatív, nem intézményközpontú oktatási modell kidolgozása, amely az állami-önkormányzati finanszírozásból kiindulva megteremtheti a helyi „otthoni képzési rendszert”²²,
- komplex foglalkoztatási-képzési-szegregációellenes program kidolgozása – az ezzel kapcsolatos észrevételeket lásd: a foglalkoztatáspolitikai, valamint a helyi politikai javaslatoknál.

²¹ A modell nem ellentétes az állami fenntartású szakképző intézmények törekvéseivel (ezt a Delphoi Consulting műhelyében elkészült, több megyei jogú város oktatási rendszerére vonatkozó kutatás tapasztalata támasztja alá), továbbá tudomásunk szerint működnek az országban olyan „termelő szakképző iskolák”, amelyek alapításuknál fogva termelő vállalkozások, és a későbbiekben nyitottak a szakképzés felé, megszerezve az illetékes minisztériumok támogatását és szakképzési hozzájárulását.

²² Ez a javaslat hosszabb magyarázatot igényel. A „miért?” kérdése: alapvetően a női cigány népeiségre érvényes az, hogy egyrészt, amennyiben gyermeket szül, kikerül a képzésből (és a munkaerőpiacról), másrészt – éppen képzetlensége folytán – később, ha akar, sem kerülhet vissza sem a képzésbe, sem a munkaerőpiacra, harmadrészt pozitív mértékben motivált a képzésben való részvételre. *Ezt az ellentmondást kizárólag az oldhatja fel, ha a gyermeknevelés több éves időszaka alatt képzettséget szerezni van módja – egyúttal erre megfelelő anyagi és szociális ösztönzést is kap.* A „hogyan?” kérdése: a helyi modell kidolgozásának egyik feladata, egyúttal nem ismeretlenek az intézményi bejárást mellőző oktatási modellek. A modell kidolgozásában komoly szerepe lehet a helyi közösségi szerveződéseknek, amelyekre a „helyi politika” cikkelyben teszünk javaslatokat. A „miből?” kérdése: az egészségügyben korántsem (főként nyugaton) ismeretlen az a háziorvosi rendszer, amely az ambuláns esetektől eltekintve valóban gazdaságos (sőt: spórolós) alternatívája a kórházi rendszernek. Eddigi vizsgálataink szerint egyébként egy átlagos intézményi költségvetés 55 %-át teszi ki az infrastrukturális fenntartási költség – nem beszélve a szakképzés egyéb járulékos – sokszor az alap-infrastrukturális költségekkel megegyező – költségeiről. Nyilván a modellalkotás feladata a konkrét költséghányadok kiszámítása, de valószínű, hogy egy ilyen rendszer lényegesen olcsóbb (különösen, ha a képzésben való munkaerőpiaci – bár később érvényesülő – megtérülést is hozzáadjuk), mint a hagyományos intézménycentrikus rendszer (amely annyival „drágább” is, amennyivel az adott egyénekre fektetett képzési költség biztosan nem térül meg, ha továbbtanulás híján kiesik a munkaerőpiacról).

2. Foglalkoztatáspolitikai

A régió cigány népe ssége foglalkoztatási problémáit alapvetően befolyásolja az a „kemény” tény, hogy az országos átlagnál jóval magasabb a munkanélküliség alapszintje, a hagyományos ipari és bányászati termelés leépült, továbbá a régióra vonatkozó „befektetési kedv” elsősorban a szakképzett, vagy magasan szakképzett munkaerőt tekinti célpontjai megvalósulásához partnernek.

Bár kutatásunk nem terjedhetett ki a nem cigány népe sség attitűdjeinek vizsgálatára, sem arra, hogy a cigányellenes megnyilvánulások milyen mértékben és mely ágazatokban (és milyen méretű vállalkozások esetében) befolyásolják elsősorban negatívan a cigányság foglalkoztatását, valószínű, hogy ez a komponens nem elhanyagolható mértékben oka a problémának.

Kutatásunk az előbbiekkal szemben bizonyította a cigányság magas szintű teljesítményképességét, illetve azt, hogy a férfiak munkavállalási hajlandósága a fokozottabb munkanélküliséggel arányosan ugyancsak magasabb.

A cigányság alulfoglalkoztatásának – elsősorban férfiak esetén – alapvető oka tehát az, hogy vagy nincs munkahely, vagy oda nem megfelelő a cigányság szakképzettsége, vagy ha mindkét eset fennáll, akkor inkább nem cigányokat alkalmaznak. Ezzel szemben a cigányság férfitagjai – szegénységük, a háztartási munkamegosztás, valamint a magas motivációs bázis együtthatásaként keresi a foglalkoztatottságot – amennyiben az a családi bevételek szempontjából rentábilis tevékenység.

A cigány népe sség körében a foglalkoztatottsággal – tágabban: a munkával – kapcsolatban határozott igény van egyrészt a nem cigány lakossággal való közös munkavégzésre (együttal szembenállás fogalmazódik meg a „cigányok dolgozzanak cigányokkal” jellegű szegregációval szemben), másrészt a munka biztonságos, állandó, közösségi jellegére, valamint arra, hogy a munka annyi időt vegyen igénybe, amennyit megérdemel: azaz *a munka időhatékonysága*²³ számukra fontos kérdés.

Ezeket a szempontokat a helyi munkahelyteremtő kezdeményezéseknél – a jelenlegi gyakorlattal szemben – mindenképpen figyelembe kell venni.

Javaslataink

- A kutatási tervben megfogalmazott, „példaértékű roma munkaszervezetek” kutatásán kívül a régió cigány foglalkoztatáspolitikájának, az alapvetően munkahelyteremtést segítő alapítványok tevékenységének áttekintése, a képzési programokkal összehangolt policy kidolgozása.
- Ezzel összehangoltan a régió egyes szignifikáns településein élő cigány közösségek tagjainak bevonása a programok kidolgozásába.
- Helyi „project-grant” rendszerek kidolgozása és működtetése, túl a munkaszervezetek alapításán, a helyi közösség- és infrastruktúrafejlesztés részeként (lásd a következő részben).

²³ Ide kívánczik egy anekdota jellegű, mégis mélységesen megfontolandó megfigyelés. A hetvenes években egy nagy állami építőipari vállalat munkaerőgazdásza (egyébként ma is neves közgazdász és nagyvállalati menedzser) tette a következő megfigyelést. A személyzeti osztály vezetője panasa nyomán egy építkezés helyszínére kivonulva látta, hogy a cigány segéd munkások alszanak az árnyékban, míg a nem cigány segéd munkások támasztják az ásonyelet a napon. Rövid terepszemle után világossá vált, hogy a napi normát a cigányok elvégezték fél nap alatt (aludtak, mert túl voltak a munkán), míg a nem cigány segéd munkások pontosan egy nap alatt teljesítették a napi normát. A cigányok azt is elmondták, hogy műszak után várja őket az otthoni munka, szükség van a munkaerejükre, ezért végeznek hamarabb, és ezért alszanak a hátralévő időben. A munkaerőgazdász javaslata – amely „természetesen” elutasításra talált a vállalatvezetőség körében – a következő volt: *mivel a cigány segéd munkások hatékonysága éppen a duplája a nem cigányokénak*, ezért a.) vagy mehessenek haza négy órai munka után, vagy b.) legyen az ő normájuk – együttal a fizetésük – kétszeres.

3. Kisebbségi, helyi politika

A cigány népesség jelentős hányada a régió településein gettószerű telepeken, cigánysorokon, szegregáltan él. Azon cigány családok esetében is, amelyek vegyes környezetben élnek, gyakran a legalapvetőbb infrastrukturális feltételek (pl. telken belüli kút, stb.) hiányoznak. A létminimum alatti lét sok esetben enyhe kifejezés.

A cigányellenes attitűdöket ugyan nem vizsgáltuk a nem cigány lakosság körében, de bizonytalannal nem lehet az előítéletesség mértéke kisebb az országos átlagnál (amelyről viszont tudjuk, hogy magas).

Javaslataink.

- A helyi oktatási policy kidolgozásával összekapcsoltan a „cigány-nem cigány közti” kommunikáció programszerű javítása (a cigány népességre vonatkozó valóságos összefüggések ismertté tétele megalapozott PR munka révén²⁴, iskolai programok, stb.).
- Az egyszerre szegregált és szegénységi küszöb alatti viszonyokat reprezentáló telepekre vonatkozó fejlesztési programok kidolgozása – lásd a következő pontot:
- Mivel természetesen nem feltételezhetjük sem azt, hogy a telepek „felszámolhatók” (azaz a cigány népességnek lenne a telepek elhagyására és emberibb körülmények közé költözésre anyagi forrása, vagy, hogy lenne ilyen irányú központi/helyi forrás), ezért a telepekre/gettókra vonatkozóan helyi „project-grant” rendszerek²⁵ kimunkálását javasoljuk.
- Javasoljuk továbbá –éppen a politikai színezetű érdekképviseletek, illetve a helyi, érdemi fejlesztést célzó szervezetek strukturális különbözőségei okán – „alternatív” cigány fejlesztő szervezetek létrehozását – amelyek viszont nem függetlenek a project-grant rendszerek működésétől.

²⁴ Elsősorban a „pozitív diszkrimináció a kommunikációban és a médiában” ama gyakorlatára célunk, amely az Egyesült Államokban hozzájárult a fekete bőrű lakosság iránti előítéletek csökkentéséhez.

²⁵ A rendszer – még ebben a megjegyzés szintű terjedelemben is - bővebb magyarázatot igényel. *A modell egyik alapja* a hazánkban az Autonómia Alapítvány által folytatott – cigány közösségekre vonatkozó, egyúttal gazdálkodó mikroszervezetek támogatását célzó – projektfinanszírozási rendszer. A finanszírozó (ebben az esetben az Alapítvány) projektekre nyújt hitelt, a projektet alapvetően a finanszírozottak kezdeményezik, de a projekt kidolgozásában a finanszírozó ingyenes segítséget nyújt (ne feledjük, sok esetben félanalfabéta emberek kezdeményezik a projektet – pl. sertést akarnak közösen tenyészteni, stb.). A projektsegítség része az üzleti terv, stratégiai terv, stb. A finanszírozó követi a projekt megvalósulását. A hitelek visszafizetése az elvárható haszonhoz igazodik, hosszú távú, kamatmentes.

A modell másik alapja az az elsősorban belélt államokban ismert, munkanélküliekre, valamilyen okból (pl. drog-fogyasztás) a munkából tartósan kiesőkre vonatkozó gyakorlat, amelynek célja kettős: helyi (kerület, lakóközösség) fejlesztés, egyúttal munkaalkalmak teremtése. A finanszírozás forrása pedig a helyi fejlesztési pénzeknek, illetve a helyi szociálpolitikai/munkaügyi/egészségügyi támogatások pénzeinek a közös (projekt során felhasznált munkabér + helyi fejlesztés) célokra való átcsoportosítása. *A vázlatosan ismertetett modellek természetesen csak példák, az ózdi régió településeire való modelleket településenként kell megalkotni.*

1. sz. Melléklet – A háztartási bevételek becslése Gyermek után járó szociálpolitikai támogatások

A gyermekek átlagos száma, valamint a gyermekkel rendelkezők aránya egyes korcsoportokban.

	14-15	16-18	19-29
van gyerek	0	19,9	71,9
gyermekek átl. száma		1,6	2,5

Gyermekszám a gyermekkel rendelkező (tehát 17-29 éves) népesség %-ban

gyermekek száma	%
1	22,7
2	32,8
3	30,9
4	7,9
5	4,2
6	1,0
8	0,5
3 vagy több gy.	44,5

A gyermekkel egyáltalán rendelkező 17-29 éves népesség körében 44,5 %-ban 3, vagy több gyermek található.

Abban az esetben jár a GYET, amennyiben minimum három gyermek van a családban, egyúttal a legkisebb gyermek életkora 3 és 8 év közé esik.

A becslés alapja, hogy azokhoz az esetekhez, amelyekben három, vagy több gyermek van, akkora valószínűséggel (a megfelelő valószínűségi szorzóval) rendeljük a GYET összegét, amekkora valószínűséggel a gyermekek között legalább egy 3-8 év közötti életkorú van.

Mivel a gyermekek átlagos száma nem éri el a 2,5-t, ebből arra következtethetünk, hogy azokban a családokban, ahol legalább 3 gyermek van (miközben tudjuk, hogy a szülők maximális életkora nagy valószínűséggel 29 év alatti²⁶) a legkisebb gyermek maximális életkora nagy valószínűséggel 8 év alatt van.

Ebből következően, minden olyan esethez, amelyben legalább három gyermek van a családban, hozzárendeljük a GYET értékét.

A becslés a gyermek után járó szociálpolitikai támogatások közelítő értékét célozza meg. Ugyanis a háztartások összes bevételeinek becsült értéke a számításba vett bevételi források figyelembevételével egy várható alsó becsült értéket fog megközelíteni:

- módszertani okból nem vehetjük számításba a megkérdezettek kivül a háztartás egyéb (nem házastársnak számító) keresőinek bevételeit,
- a házastársak bevételeinek becslési eljárása ugyancsak alsó értékre van beállítva,
- nem vehetjük figyelembe a nem formális utakon szerzett bevételeket (alkalmi munka, stb.),

²⁶ Ugyanis az anyák esetében ismerjük az életkor, a gyermekkel rendelkező férfiak feleségének életkoráról nincsenek adataink, de feltételezzük, hogy nincs érdemben jelentős életkori különbség a párok között, illetve amennyiben van, úgy a tradíciókból kiindulva feltételezzük, hogy az anya a fiatalabb.

- nem vesszük számításba a helyi (önkormányzati) szociális támogatási formák biztosította bevételeket.

A GYES értékének esethez rendelési eljárása a következő. A GYES 0-2 éves kor közötti gyermek után jár, családonként. Mivel tudjuk, hogy a 17 éves kor alattiak nem rendelkeznek gyermekkel, amennyiben a 17-18 éves korcsoportban van gyermek, úgy az bizonyosan 0-2 éves kor közötti.

Két gyermek születése között eltelt minimális idő egy év. Ezért amennyiben a 19-21 éves korcsoportban a családban két gyermek van, akkor valószínű, hogy egyikük maximum két éves, az algoritmust folytatva 22-24 éves kor között 3 gyermek esetében, 25-27 éves kor között 4 gyermeknél, míg 5 gyermek és e fölött minden esetben számíthatunk arra, hogy a családban van 0-2 éves gyermek. Ennek megfelelően a gyermekszámok mentén rendeltük az egyes esetekhez a GYES értékét.

A családi pótlékot a gyermekszámhoz esetenként mechanikusan rendeljük hozzá.

Az egyes 1998-ra (az adatfelvétel idejére) érvényes összegek:

GYET: 13500 Ft

GYES: 13500 Ft

Családi pótlék 1 gyermek után: 3800 Ft/gyermek

Családi pótlék 2 gyermek után: 4700 Ft/gyermek

Családi pótlék 3 és több gyermek után: 5900 Ft/gyermek

Becslési eredmény: a 17-29 éves népességen belül a családok összes gyermek után járó szociál-politikai támogatásának várható átlagos összege a gyermekek számának függvényében.

gyermekszám:	1	2	3	4	5	6	8
összes szoc. pol tám.	11008	27694	34720	43277	46477	48900	60700

Regisztrált munkanélküliek munkaerőpiaci támogatásai

A regisztrált munkanélküliek segélyének, illetve jövedelempótló támogatásának összegét az 1998-ban érvényes összegek alapján rendeltük az egyes esetekhez.

A munkanélküli segély alsó határa 12330 Ft – a munkanélküliség első évében folyósított összeg; a jövedelempótló támogatás alsó határa 10960 Ft, a regisztrált munkanélkülieknek a munkanélküli segély lejárata után, a munkanélküliség második évének végéig folyósított összeg.

Mindkét támogatási forma aló összeghatárát rendeltük az egyes érvényes esetekhez: ezzel egyrészt – az előbbiekhöz hasonlóan – biztosítjuk azt, hogy az összes bevételre vonatkozó becslés alsó összeghatáron maradjon, másrészt a cigányok foglalkoztatási helyzetéből kiindulva feltételezhetjük, hogy ténylegesen is a legalacsonyabb jövedelemkategóriájú bérek utáni támogatásokat kapják.

Aktív munkavállalók keresetei

Az aktív keresők keresetére vonatkozó becslések alapját az OMMK Statisztikai, Elemzési- és Tájékoztatási Osztálya részéről rendelkezésünkre bocsátott adatok képezik (BAZ Megyében, 1998 évi átlagkeresetek iskolai végzettségi fokozatok, valamint FEOR besorolás szerint).

A becslési eljárás során a következő lépéseket alkalmaztuk.

- Az OMMK adatai az egyes kategóriákban a jövedelmeket nemi bontás nélkül tartalmazták. Mivel az általunk felvett adatok szerint az aktív dolgozók túlnyomó többsége férfi, ezért a nemi bontás nélküli adatok rájuk nézve alsó értékhatáron mozognak (ugyanis tudjuk, hogy a férfiak átlagos jövedelme magasabb a nők átlagos jövedelménél), egyúttal ezzel az eljárással biztosítjuk, hogy a népesség egészére vonatkozó adatok lefelé korrigálódjanak (a cigányok által elért jövedelmek lefelé térnek el a népesség átlagától).
- Mivel az aktív munkavállalók fő ágazatok (ipar, mezőgazdaság, szolgáltatás) szerinti elhelyezkedése ismert, ezért a FEOR szerinti jövedelmeket összevontuk a három fő kategóriába, egyúttal kihagytuk belőle azokat, amelyekről ismert, hogy a régióban nem folyik ilyen termelés, illetve elenyésző annak a valószínűsége, hogy cigányokat alkalmazzanak ilyenben²⁷.
- Az összevont és korrigált ágazati jövedelmek eltérése az egyes iskolai végzettségekhez kötődő átlagjövedelmektől korrekciós tényezőként szerepel a számításokban.

A fentieknek megfelelően a becslés (az egyes esetekhez való jövedelem-hozzárendelés) alapja a következő:

	mezőgazdaság	ipar	keresk., szol- gáltatás	képzettség szerinti átlag
kevesebb, mint 8 osztály	35951	43188	38395	39178
befejezett általános iskola	37619	45191	40175	40995
szakmunkás, szakiskola	48257	57971	51537	52588
középfokú képzés érettségivel	58667	70477	62655	63933
ágazati átlag	47334	56862	50551	
korrekciós szorzó	0,92	1,10	0,98	

Az egyes jövedelmeknek az adott végzettségű és ágazati hovatartozású aktív munkavállalókhöz való rendelésének alapja a fenti táblázat „világosan hagyott” oszlopai/sorai.

Az elenyésző számú magánvállalkozó esetében – bár az országos adatok szerint átlagos jövedelmük meghaladja a foglalkoztatottak átlagát – a fenti, foglalkoztatottakra vonatkozó adatokat vettük alapul, éppen az alsó becslési határ megtartása elvének okán.

Az egyéni összjövedelem becslése

Az egyéni összjövedelem forrásai közül becsülhetőknek tekintettük a gyermek után járó szociálpolitikai támogatásokat, az aktív munkavállalással szerzett jövedelmeket, valamint a munkaerőpiaci támogatásokat. Az egyéni jövedelmek ezek adott kombinációjú összegéből tevődnek össze.

Mivel nem becsülhettük az informális munkavégzésből és egyéb tevékenységből eredő jövedelmeket (tekintve, hogy a népesség elenyésző hányada számolt be egyáltalán kiegészítő tevékenységről), ezek nem is képezik a becslés részét.

Mivel ezzel együtt feltételezhető, hogy a vizsgált népesség egy része rendelkezik ilyen informális jövedelemmel, ezért a becslésre fokozottan érvényes az a feltételezés, hogy az összjövedelem alsó határát írja le.

²⁷ Tipikusan ilyen – a jövedelemhatárokat amúgy is durván felfelé elmozdító – „pénzügyi tevékenység, biztosítás”, stb.

A családok jövedelmének becslése

Mivel a családok jövedelmének becslése alapvetően azt a célt szolgálja, hogy megállapíthassuk a különböző jövedelemforrások volumene, valamint a családokra nehezedő gyermeknevelési terhek és az egyes gazdasági aktivitások közötti összefüggéseket, ezért a családi jövedelem becslésének csak abban az esetben van értelme, amennyiben nem pusztá háztartásról, hanem együttélők/házások közösségéről beszélhetünk.

A mintában szereplő adatok közül tehát azokban az esetekben, amelyekben a megkérdezett egyedül él (azaz nem házas és nem él élettársi kapcsolatban), az összes becsült jövedelem kizárólag egyéni jövedelemnek tekinthető.

Ennek megfelelően a becsült családi jövedelmek értelmezésére csak abban az esetben kerül sor (és ez a 14-29 éves népesség 58 %-át érinti), amennyiben házasok/együttélők közössége jön szóba.

Tudjuk azt, hogy a régió vizsgált élkorú, egyúttal gyermekkel rendelkező népességének döntő többsége (mintegy kilencven százaléka) olyan háztartásban él, amelyben a közvetlen szülők, valamint a gyermekek létszáma adja az adott háztartásban élők összlétszámát.

Eszerint jogos az az eljárás, amelyben amennyiben képesek vagyunk becsülni a két szülő (apa és anya) összes bevételét, úgy nagy valószínűséggel a *háztartás teljes bevétele alsó küszöbét becsüljük meg*.

Mivel egy háztartásban vagy az apa, vagy az anya jövedelmét ismerjük, egyúttal tudjuk, hogy a gyermekszámból és egyéb adatokból következtetett szociálpolitikai támogatások a családra vonatkoznak, így amennyiben becslést fogalmazunk meg az adatfelvétel házas/együttélő alanya házastársára/élettársára nézve, úgy e három adat összege (becsült jövedelem +szociálpolitikai támogatás + a házastárs becsült jövedelme) nagy valószínűséggel a háztartás teljes bevétele alsó határát képezi.

KUTATÁS AZ ÓZDI RÉGIÓ CIGÁNY NÉPESSÉGE KÖRÉBEN

Település	(Kertesi-Kézdí...)		teljes cigány népesség		delta % Önkorm.	ÓCKÖ	median	14-29 évesek (becslés: 34%)		minta (extrapol. alapján)		elvi minta (mediánból)	adatfelvétel		
	cigány 1993.	teljes néps. 1997	(becslés) extrapol. 1998	Önkorm 1997				ÓCKÖ	extrap. median	delta %	0,04			0,03	112
<i>Ózd</i>	8734	44720	9695	11182	11000	13%	11000	3296	3740	0,04	132	0,03	112	0,03	113
Putnok	1683	8059	1868	2014	1200	-36%	1868	635	635	0,04	25	0,04	25	0,04	28
városok összesen	10417	52779	11563	13196	12200	6%	12868	3931	4375		157		138	0,03	141
községbokrok, községek															
Arló	1909	4217	2119	2100	1300	-1%	2100	720	714	0,04	29	0,04	29	0,04	30
Bánréve	285	1529	317	76	350	-76%	317	108	108	0,1	11	0,1	11	0,04	4
Borsodbóta**	211	973	234	243	500	4%	243	80	83						
Borsodszentgyörgy*		1462		86											
Borsodincásd	390	3957	433	790	800	82%	790	147	269	0,1	15	0,1	27	0,10	26
Bukkmogyorósd**		1077		215	80		148		50						
Csermely**	134	1088	149	44	300	-70%	149	51	51						
Csokvaomány**	32	1056	36	422	50	1088%	50	12	17						
Domaháza	384	323	426	42	300	-90%	300	145	102	0,1	14	0,1	10	0,12	12
Dübicsány*		229		350											
Gömörzölös*		109		150											
Hangony	358	1871	397	467	800	18%	467	135	159	0,1	14	0,1	16	0,10	16
Hét		608													
Járásháza	506	1996	562	596	510	6%	562	191	191	0,1	19	0,1	19	0,09	18
Kelemér**		564		154	180		167		57						
Királd**	111	1044	123	0	160	-100%	123	42	42						
Kissikátor		392													
Lénárdaróc**		410		16	60		38		13						
Nekézseny**		962		8	70		39		13						
Sajónémeti	362	651	402	312	210	-22%	312	137	106	0,1	14	0,1	11	0,10	11
sajópuspóki***		572		114											12
Sajóvelezd	77	945	85	141	40	66%	85	29	29						
Sáta*		1480		236											
Serényfalva		1092		183	450		317		108			0,1	11	0,02	2
Sajómerse**		299		19	200		110		37						
Uppony**		459		6	250		128		44						
Községek összesen	4759	29365	5282	6270	7110	19%	6443	1796	2190		115		133	0,06	131
Ózdi régió összesen	15176	82144	16845	19466	19310	16%	19311	5727	6566		272		270		272

* kihagytuk azokat a községeket, amelyekben egyetlen becslés szerint élnek cigányok;

** a mintából kihagytuk azokat a községeket, ahol a lélekszám (medián érték szerint) túl alacsony a reprezentatív kiválasztáshoz

*** pótfelvétel (Serényfalva helyett)